

BEDRIJFSECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

*master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur: accountancy en financiering*

2010
2011

Masterproef

*De niet-financiële informatie in het jaarverslag en de
bedrijfsrevisor*

Promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Sarah Vaes

*Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van master in de toegepaste
economische wetenschappen: handelsingenieur, afstudeerrichting accountancy en
financiering*

BEDRIJFSECONOMISCHE WETENSCHAPPEN

*master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur: accountancy en financiering*

Masterproef

*De niet-financiële informatie in het jaarverslag en de
bedrijfsrevisor*

Promotor :
Prof. dr. Roger MERCKEN

Sarah Vaes

*Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van master in de toegepaste
economische wetenschappen: handelsingenieur, afstudeerrichting accountancy en
financiering*

Voorwoord

Met deze masterproef sluit ik mijn opleiding Handelsingenieur aan de Universiteit Hasselt af. Ik wens hierbij een aantal mensen te bedanken die mij geholpen hebben bij het schrijven van deze masterproef.

In de eerste plaats wil ik Prof. dr. Roger Mercken bedanken. Zijn deskundige hulp en feedback hebben deze masterproef gemaakt tot wat ze nu is.

Ook de bevoorrechte getuigen zou ik graag bedanken. Het gaat hier om de bedrijfsrevisoren An Repriels en Koen Vanstraelen. Zij hebben tijd vrij gemaakt om mij de nodige informatie te verschaffen.

Ten slotte wil ik mijn mama en mijn vriend bedanken voor de steun gedurende de vijf jaren van mijn studie.

Mei 2011

Sarah Vaes

Samenvatting

Recente gebeurtenissen zoals de financiële crisis hebben ervoor gezorgd dat belanghebbenden steeds meer aandacht schenken aan niet-financiële informatie. Voor het nemen van beslissingen wordt zowel financiële als niet-financiële informatie vereist. Het eerste onderzoeksdoel van deze masterproef is dan ook nagaan hoe belangrijk de niet-financiële informatie werkelijk is en hoeveel belang de ondernemingen hechten aan het verstrekken van deze informatie in hun jaarverslag. Daarbij is het belangrijk dat de belanghebbenden kunnen vertrouwen op de niet-financiële informatie die ondernemingen openbaar maken. Het tweede onderzoeksdoel is bijgevolg nagaan wat de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor is met betrekking tot niet-financiële informatie.

De probleemstelling en de onderzoeksdoelen worden in detail besproken in hoofdstuk 1. De centrale onderzoeksvraag vloeit voort uit de probleemstelling en het eerste onderzoeksdoel en luidt als volgt: "*Wat is het belang van niet-financiële informatie?*"

In het tweede hoofdstuk wordt er ingegaan op de onderzoeksstrategie. Aan de hand van een literatuurstudie, het bevragen van bevoorrechte getuigen en een empirisch onderzoek zal er getracht worden om een antwoord te geven op de onderzoeksvragen. Ook de beperkingen van het onderzoek worden in dit hoofdstuk beschreven.

De rol van de bedrijfsrevisor is het onderwerp van hoofdstuk 3. Het bespreken van de definitie van de bedrijfsrevisor is nodig om een algemeen beeld te verkrijgen van zijn taak. In dit hoofdstuk wordt er ook ingegaan op de twee niveaus van zekerheid, namelijk een redelijke mate van zekerheid en een beperkte mate van zekerheid.

Het vierde hoofdstuk gaat over de eigenschappen van niet-financiële informatie. Allereerst wordt er aangegeven wat er precies dient te worden verstaan onder het begrip niet-financiële informatie. Alle gevonden definities van niet-financiële informatie komen uit op hetzelfde centrale punt, namelijk dat niet-financiële informatie, informatie is die niet ondergebracht kan worden in het traditionele financiële systeem. Vervolgens wordt er een overzicht gegeven van de onderzoeken die er gevoerd zijn naar deze informatie. Omdat niet-financiële informatie zo divers is, worden er drie soorten niet-financiële informatie gekozen waarop dieper ingegaan wordt. Deze drie soorten zijn: deugdelijk

bestuur, duurzaam ondernemen en het interne controle- en risicobeheerssysteem. Ten slotte worden de kwaliteitseisen die aan niet-financiële informatie gesteld worden, besproken.

Hoofdstuk 5 behandelt de problematiek van de verwachtingskloof. Zo wordt er gezegd dat er een goede afstemming over de te hanteren criteria nodig is om een verwachtingskloof bij niet-financiële informatie te voorkomen. Toch is er de verwachting dat deze kloof bij niet-financiële informatie, door het ontbreken van algemene referentiekaders, groter zal zijn dan bij financiële informatie.

Hoofdstuk 6 geeft een overzicht van de huidige normen omtrent niet-financiële informatie. Er wordt hier gekeken naar de controlenormen, de ISA's en het wetboek van vennootschappen. Uit het bestuderen van deze normen blijkt dat er een aantal verplichtingen zijn voor ondernemingen omtrent het opnemen van niet-financiële informatie in het jaarverslag. Toch zorgt het ontbreken van algemene referentiekaders ervoor dat de vrijgegeven informatie nog sterk kan verschillen van onderneming tot onderneming. Verder wordt er in dit hoofdstuk ingegaan op de G3-richtlijnen en de AA1000 normen. Dit zijn raamwerken die ontworpen zijn voor de duurzaamheidsverslaggeving. Deze raamwerken zijn nog niet wetgevend onderschreven waardoor de beslissing bij de ondernemingsleiding ligt om ze al dan niet toe te passen.

Uit de probleemstelling en uit de kwaliteitseisen die besproken werden in hoofdstuk 4 blijkt dat het belangrijk is dat de niet-financiële informatie betrouwbaar is. Wanneer het gaat om de betrouwbaarheid van informatie wordt er naar de bedrijfsrevisor gekeken. Het grote probleem dat zich hierbij stelt is dat de bedrijfsrevisor geen vast referentiekader heeft om zijn controleopdracht m.b.t. de niet-financiële informatie uit te voeren. Toch blijkt uit het bestuderen van de wetgeving dat de bedrijfsrevisor in het kader van de wettelijke controle van de jaarrekening de opdracht heeft om bepaalde aspecten van het jaarverslag te controleren en na te gaan of deze in overeenstemming zijn met de financiële overzichten. Er wordt in het zevende hoofdstuk dan ook verder besproken wat de verantwoordelijkheden van de bedrijfsrevisor nu precies zijn. Ook wordt er, voor de drie soorten niet-financiële informatie, nagegaan welke informatie de verslaggeving moet bevatten. Vervolgens wordt in dit hoofdstuk de ISAE 3000 besproken. Deze standaard kan door de bedrijfsrevisor gebruikt worden voor de controle van niet-financiële informatie.

In het achtste hoofdstuk wordt er ingegaan op de standpunten van het IBR met betrekking tot de niet-financiële informatie. Hieruit blijkt dat het instituut erkent dat er een behoefte is aan een geïntegreerd verslaggevingsraamwerk waarbij essentiële financiële en niet-financiële informatie opgenomen wordt. Hiernaast vindt het IBR dat de openbaargemaakte niet-financiële informatie gecontroleerd moet worden door de externe auditor.

Ten slotte worden, in het empirisch gedeelte van deze masterproef, de jaarverslagen van 41 beursgenoteerde ondernemingen geanalyseerd. Er wordt onder andere nagegaan welke onderwerpen van niet-financiële informatie aan bod komen en hoeveel woorden de ondernemingen besteden aan die onderwerpen. Deze onderwerpen zijn de volgende: deugdelijk bestuur, maatschappelijk verantwoord ondernemen, de risico's en interne controle, onderzoek en ontwikkeling en ten slotte de vooruitzichten. De resultaten van dit onderzoek worden in het negende hoofdstuk besproken. Allereerst wordt er een vergelijking gemaakt tussen de Bel20 en de BelMid. Hieruit blijkt dat de bedrijven van de Bel20 enkel met betrekking tot maatschappelijk verantwoord ondernemen significant meer rapporteren dan de bedrijven uit de BelMid. In het algemeen rapporteren zowel de bedrijven uit de Bel20 als deze uit de BelMid het meest over deugdelijk bestuur.

Hierna wordt elk onderwerp in meer detail bestudeerd. Hiervoor worden de ondernemingen onderverdeeld in verschillende branches en wordt er gekeken welke branches het meeste rapporteren over een bepaald onderwerp. Vervolgens worden de ondernemingen nog verder onderverdeeld om zo te komen tot twee grote sectoren, namelijk de industriële- en dienstensectoren. Er wordt hierbij onderzocht of er significante verschillen waarneembaar zijn. Tot slot wordt er voor elk onderwerp een voorbeeldonderneming uitgekozen die verder besproken wordt om een voorbeeld te geven van goede rapportage van het desbetreffende onderwerp.

Inhoudsopgave

1. PROBLEEMSTELLING	- 11 -
1.1 PRAKTIJKPROBLEEM	- 11 -
1.2 ONDERZOEKSDOELEN EN DE CENTRALE ONDERZOEKSVRAAG	- 12 -
1.3 DEELVRAGEN.....	- 13 -
2. ONDERZOEKSSTRATEGIE	- 15 -
2.1 BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK.....	- 16 -
3. DE BEDRIJFSREVISOR	- 17 -
4. NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	- 19 -
4.1 BEGRIPSOMSCHRIJVING	- 19 -
4.2 HET BELANG VAN NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	- 20 -
4.2.1 <i>Algemeen</i>	- 20 -
4.2.2 <i>Onderzoeken</i>	- 22 -
4.2.3 <i>De balanced scorecard</i>	- 24 -
4.2.4 <i>Soorten niet-financiële informatie</i>	- 24 -
4.2.4.1 <i>Deugdelijk bestuur</i>	- 25 -
4.2.4.2 <i>Duurzaamheid</i>	- 27 -
4.2.4.3 <i>Interne controle- en risicobeheerssysteem</i>	- 31 -
4.2.5 <i>Andere niet-financiële informatie</i>	- 33 -
4.3 DE RAPPORTAGE VAN NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	- 34 -
4.4 KWALITEITSEISEN VOOR NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	- 37 -
5. DE VERWACHTINGSKLOOF	- 39 -
6. DE HUIDIGE NORMEN	- 41 -
6.1 DE CONTROLENORMEN.....	- 41 -
6.2 DE ISA'S.....	- 42 -
6.3 HET WETBOEK VAN VENNOOTSCHAPPEN.....	- 43 -
6.3.1 <i>ARTIKEL 96 §1</i>	- 43 -
6.3.2 <i>ARTIKEL 96 §2 EN §3</i>	- 46 -
6.4 DE G3-RICHTLIJNEN EN DE AA1000 NORMEN.....	- 47 -

7. DE CONTROLE VAN DE NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	- 51 -
7.1 ISAE 3000.....	- 52 -
7.2 DUURZAAM ONDERNEMEN	- 53 -
7.3 DEUGDELIJK BESTUUR	- 55 -
7.4 INTERNE CONTROLE- EN RISICOBEBEERSYSTEEM.....	- 57 -
8. HET IBR EN DE NIET-FINANCIËLE INFORMATIE	- 61 -
9. EMPIRISCH ONDERZOEK: NIET-FINANCIËLE INFORMATIE IN JAARVERSLAGEN	- 63 -
9.1 ALGEMENE VERGELIJKING BEL20 EN BELMID	- 65 -
9.2 MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN.....	- 67 -
9.2.1 <i>Kwaliteit van de duurzaamheidsrapportage</i>	- 68 -
9.2.2 <i>Solvay</i>	- 72 -
9.2.3 <i>Belgacom</i>	- 74 -
9.3 ONDERZOEK EN ONTWIKKELING.....	- 79 -
9.3.1 <i>Bekaert</i>	- 81 -
9.4 RISICO'S EN INTERNE CONTROLE.....	- 83 -
9.4.1 <i>Interne controlesysteem</i>	- 84 -
9.4.1.1 GBL	- 85 -
9.4.2 <i>Risico's</i>	- 88 -
9.5 DEUGDELIJK BESTUUR.....	- 92 -
9.5.1 <i>Vergelijking Solvay en Sofina</i>	- 93 -
9.6 VOORUITZICHTEN	- 95 -
9.6.1 <i>Ackermans & van Haaren</i>	- 96 -
10. CONCLUSIE	- 99 -
REFERENTIELIJST	- 105 -
BIJLAGEN	- 113 -

1. Probleemstelling

1.1 Praktijkprobleem

Actuele thema's zoals de financiële crisis en de klimaatsveranderingen hebben laten zien dat het niet langer voldoende is dat ondernemingen enkel financiële informatie rapporteren. Investeerders, overheden en andere belanghebbenden hechten steeds meer belang aan niet-financiële informatie. Goede financiële resultaten zijn niet langer voldoende, ook voor niet-financiële informatie wordt de lat steeds hoger gelegd (KPMG, 2009). Bij niet-financiële informatie wordt vooral gekeken naar de missie en de doelstellingen van de onderneming, maar ook de kansen en de bedreigingen waarmee de organisatie te maken krijgt en hoe ze hiermee omgaat zijn van belang (PricewaterhouseCoopers [PWC], 2008). Hiernaast bevat ook het jaarverslag veel niet-financiële informatie die nodig is om de financiële informatie in de jaarrekening te verduidelijken. In jaarverslagen staat er vaak ook informatie over corporate governance, het beleid van de organisatie, het interne controlesysteem, de milieuprestaties... Deze informatie is heel belangrijk om het risico waar de onderneming mee te maken krijgt te kunnen inschatten.

Het is hiernaast ook heel belangrijk dat deze informatie betrouwbaar is, zodat er goede beslissingen kunnen genomen worden. Wanneer er twijfel bestaat over de betrouwbaarheid van de informatie gaat het vertrouwen afnemen. Hierdoor wordt betrouwbare niet-financiële informatie meer en meer gezien als een belangrijk onderdeel van corporate governance. Wanneer er om de betrouwbaarheid van niet-financiële informatie gevraagd wordt, komt de bedrijfsrevisor in beeld. Het probleem dat zich hierbij stelt is dat er nog geen duidelijk referentiekader voor niet-financiële informatie voorhanden is. De bedrijfsrevisor kan echter enkel een redelijke zekerheid over de betrouwbaarheid van de informatie geven, als hij over een referentiekader beschikt waaraan hij de informatie kan toetsen.

Ook de bedrijfsrevisor zelf heeft informatie over corporate governance in de organisatie en de werking van het interne controlesysteem nodig om het auditrisico te kunnen inschatten. Zo moet hij een goed begrip hebben van het interne controlesysteem om de omvang van de te verrichten controlewerkzaamheden te bepalen. Voor het goede verloop van de controle is het nodig dat hij een goed beeld van het strategisch beleid van de

organisatie heeft. Hiernaast is het ook nodig dat de bedrijfsrevisor de omstandigheden van de sector, waarin de onderneming opereert, kent en nakijkt of de financiële overzichten van de onderneming in overeenstemming zijn met deze omstandigheden.

De milieuprestaties van de onderneming zijn ook een belangrijke bron van niet-financiële informatie aangezien de maatregelen die genomen worden om tegemoet te komen aan de milieunormen vaak grote uitgaven vereisen en de consequenties van falen groot kunnen zijn. Indien deze maatregelen niet goed gemanaged worden, brengt dit vanzelfsprekend grote risico's met zich mee.

Het is hierbij belangrijk om een onderscheid te maken tussen de factoren die opgenomen zijn in het interne controlesysteem van de onderneming en deze die niet opgenomen zijn. Dit omdat de bedrijfsrevisor het waarschijnlijk niet tot zijn verantwoordelijkheden zal rekenen om factoren die niet in het interne controlesysteem opgenomen zijn te controleren.

1.2 Onderzoeksdoelen en de centrale onderzoeksvraag

Volgens Sekaran (2003) is "onderzoek" het proces van vinden van oplossingen voor een probleem na een uitvoerige studie van de betrokken factoren. Er zijn twee soorten van onderzoek, namelijk het toegepast onderzoek en het basis of fundamenteel onderzoek. Het toegepast onderzoek wordt gevoerd om een huidig probleem, dat een onmiddellijke oplossing nodig heeft, op te lossen. Het basis of fundamenteel onderzoek is een onderzoek dat gevoerd wordt om kennis te vergaren over hoe bepaalde problemen zouden opgelost kunnen worden. Het is dus vooral de tweede soort onderzoek dat met dit eindwerk beoogd wordt.

Het eerste doel van dit onderzoek is om na te gaan hoe belangrijk de niet-financiële informatie nu werkelijk is en hoeveel belang de bedrijven hechten aan deze informatie in hun jaarverslag, met andere woorden hoeveel niet-financiële informatie rapporteren ze. Dit onderzoek zal gebeuren door het bestuderen van de literatuur en door het bestuderen van jaarverslagen.

Uit het praktijkprobleem blijkt ook dat de betrouwbaarheid van informatie zeer belangrijk is, want hoe meer de belanghebbenden op de informatie kunnen vertrouwen, hoe betere beslissingen ze kunnen nemen. Een bijkomend doel van dit onderzoek is dan ook om na te gaan of deze informatie gecontroleerd wordt. Zoals al aangehaald in het praktijkprobleem wordt er voor de controle gekeken naar de bedrijfsrevisor, er wordt dan ook nagegaan wat de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor is met betrekking tot niet-financiële informatie. Het gaat hier dus grotendeels om een theoretisch onderzoek en dan vooral om het nagaan van de wetgeving, met andere woorden wat zegt de huidige wetgeving over deze verantwoordelijkheid.

De centrale onderzoeksvraag volgt uit de eerste doelstelling. De reden voor het feit dat de centrale onderzoeksvraag gebaseerd is op de eerste en niet op de tweede doelstelling, is omdat de eerste doelstelling de basis van deze eindverhandeling vormt. De centrale onderzoeksvraag is bijgevolg de volgende: **Wat is het belang van niet-financiële informatie?**

1.3 Deelvragen

Hiernaast werden er ook een aantal deelvragen geformuleerd.

De eerste deelvraag richt zich op de huidige wetgeving, zijn er verplichtingen voor het vermelden van niet-financiële informatie in het jaarverslag? Deze deelvraag luidt al volgt:

Wat zegt de huidige wetgeving met betrekking tot niet-financiële informatie in het jaarverslag?

Zoals al aangehaald in de omschrijving van het praktijkprobleem wordt er gekeken naar de bedrijfsrevisor voor het controleren van de niet-financiële informatie. De tweede deelvraag heeft betrekking op het tweede doel van het onderzoek en richt zich, net als de eerste deelvraag, op de wetgeving en meer specifiek op de normen die beschikbaar zijn voor het controleren van niet-financiële informatie. Hierbij wordt er eveneens gekeken of er al initiatieven ondernomen zijn voor het ontwikkelen van een algemeen referentiekader en zo ja, welke? De derde deelvraag is: ***Wat is de***

verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor voor het controleren van niet-financiële informatie in het jaarverslag?

De derde deelvraag heeft betrekking op de rol van de bedrijfsrevisor. Wat kan er, realistisch gezien, van hem verwacht worden met betrekking tot niet-financiële informatie, met andere woorden welke rol zou hij kunnen spelen? De laatste deelvraag luidt als volgt: ***Welke rol zou de bedrijfsrevisor kunnen spelen met betrekking tot niet-financiële informatie?***

De vierde en laatste deelvraag richt zich op de gebruikers van de niet-financiële informatie, aangezien zij het zijn die vragen om de niet-financiële informatie in het jaarverslag. Wat verwachten zij dat de rol van de bedrijfsrevisor is met betrekking tot deze informatie? Is er ook hier, net als bij financiële informatie, sprake van een verwachtingskloof? Deze deelvraag luidt als volgt: ***Wat zijn de verwachtingen van de gebruikers van de jaarrekening met betrekking tot de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor voor het controleren van niet-financiële informatie?***

2. Onderzoeksstrategie

Om een antwoord te kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag en de deelvragen zal ik zowel een literatuurstudie als een empirisch onderzoek voeren.

Zo zal ik starten met een onderzoek van de bestaande literatuur, hiervoor zal ik gebruik maken van de elektronische bibliotheek die de Universiteit Hasselt ter beschikking stelt en in het bijzonder van EBSCOhost en AtoZ E-journals. Hiernaast zal ik ook gebruik maken van boeken die beschikbaar zijn in de bibliotheken van de verschillende universiteiten in Vlaanderen. Ten slotte zal ik voor de literatuurstudie gebruik maken van de zoekmachine google. Deze laatste zal gebruikt worden om zoveel mogelijk informatie te verzamelen en omdat er bronnen, zoals publicaties van het IBR, zijn die vooral beschikbaar zijn via deze zoekmachine. Het gaat in deze gevallen dus vooral om primaire bronnen.

Hiernaast zal ik ook de bestaande wetgeving bestuderen. Dit wordt gedaan om een antwoord te kunnen geven op deelvragen één en twee.

Vervolgens zal ik ook enkele bevoorrechte getuigen bevragen. Deze bevoorrechte getuigen zullen bedrijfsrevisoren zijn en dit omdat zij beroepshalve jaarverslagen moeten controleren en zij hier dus dagelijks mee in contact komen. Zij zijn ook de personen die kunnen antwoorden op de vraag wat hun verantwoordelijkheid precies is. Deze interviews zullen dus afgenomen worden om de theorie aan de praktijk te toetsen.

Ten slotte zal er een empirisch onderzoek plaats vinden. Hiervoor zal ik jaarverslagen analyseren om te weten te komen welk belang de bedrijven hechten aan niet-financiële informatie. Ik zal hiervoor onder andere het aantal woorden tellen die bedrijven besteden aan bepaalde onderwerpen van niet-financiële informatie. Hiervoor zal ik de jaarverslag van de bedrijven uit de Bel20 en de BelMid nagaan.

Een belangrijke bron van informatie zijn eerder verrichte onderzoeken in verband met niet-financiële informatie, deze worden verder nog besproken. De meeste van deze onderzoeken werden uitgevoerd aan de hand van interviews of enquêtes met de gebruikers van het jaarverslag. Enkel het onderzoek van Hoff en Wood uit 2008 richt zich gedeeltelijk op de openbaarmakingspraktijken van bedrijven, dit onderzoek heeft betrekking op de Verenigde Staten.

2.1 Beperkingen van het onderzoek

Zoals dat bij elk onderzoek het geval is, zijn er ook voor dit onderzoek een aantal beperkingen op te merken.

Voor het empirisch onderzoek baseer ik mij enkel op beursgenoteerde ondernemingen. De resultaten kunnen bijgevolg niet doorgetrokken worden naar niet-beursgenoteerde ondernemingen. De reden waarom ik mij enkel op deze bedrijven richt is omdat er bij de niet-beursgenoteerde ondernemingen niet zo veel gebruikers zijn die vragen naar het openbaar maken van niet-financiële informatie, deze ondernemingen hebben immers niet zoveel aandeelhouders. Ik verwacht dus niet om uit hun jaarverslagen veel informatie te halen. Na het bestuderen van de jaarverslagen van de Bel20 en de BelMid zal ik ook een voldoende grote steekproef hebben, vandaar deze keuze.

Hiernaast heb ik, omdat niet-financiële informatie zo breed is, enkele onderwerpen moeten kiezen waarop ik mij zal focussen.

Verder koos ik er ook voor om enkel bedrijfsrevisoren te interviewen. Naar mijn mening zal dit geen gevolgen hebben voor de onderzoeksresultaten, aangezien de belangrijkste delen de literatuurstudie en het empirisch gedeelte zijn. Ik denk ook niet dat het feit dat ik geen leidinggevenden van bedrijven interview een vertekend beeld zal opleveren, aangezien de bedrijfsrevisor elke dag in contact komt met jaarverslagen en hij hier toch een goed beeld van heeft. Hij komt hierdoor ook veel in contact met de leidinggevende personen van een bedrijf.

Een andere beperking is dat ik voor het empirisch gedeelte zelf zal moeten bepalen en afbakenen welke informatie tot een bepaald onderwerp behoort en welke niet.

3. De bedrijfsrevisor

Het IBR (z.d.) definieert de bedrijfsrevisor als een onafhankelijke en onpartijdige deskundige die de jaarrekening controleert. De bedrijfsrevisor kijkt na of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de financiële positie en het resultaat van de onderneming. Door deze onafhankelijke controle is hij de waarborg voor de kwaliteit van de financiële informatie.

Volgens deze definitie gaat het enkel om de controle van de financiële positie van de onderneming. Toch is het niet alleen de financiële informatie, maar ook de niet-financiële informatie die relevant is om de positie van een onderneming correct te kunnen inschatten. De financiële crisis heeft het vertrouwen in spontane transparantie echter weggenomen. Externe controle van niet enkel de financiële, maar ook de niet-financiële informatie kan een oplossing zijn om de geloofwaardigheid te vergroten. De grote vraag hieromtrent is dan ook in welke mate deze informatie gecontroleerd moet worden door een bedrijfsrevisor.

De bedrijfsrevisor zelf verzamelt gedurende zijn controleopdracht ook veel niet-financiële informatie. Hij moet bijvoorbeeld een risicoanalyse van het bedrijf maken zodat hij het controlerisico waar hij mee te maken heeft, kan inschatten.

Ook de Public Company Accounting Oversight Board [PCAOB] erkent het belang van niet-financiële informatie voor het werk van de bedrijfsrevisor en heeft dit in haar standaarden opgenomen (Cohen, Krishnamoorthy & Wright, 2008). Zo schrijft de PCAOB voor dat de auditor de volgende niet-financiële informatie zorgvuldig moet evalueren bij het uitvoeren van de audit:

- belangrijke factoren die de sector waarin het bedrijf opereert beïnvloeden zoals bijvoorbeeld de economische omstandigheden;
- zaken die een invloed hebben op het bedrijf zoals de kapitaalstructuur;
- de wetgeving die relevant is voor het bedrijf en de sector waarin het opereert.

Er wordt in deze standaarden wel niets gezegd over het feit of de bedrijfsrevisor deze informatie moet attesteren.

Wanneer de bedrijfsrevisor zijn mening geeft in de vorm van een verklaring doet hij dat met een bepaalde mate van zekerheid. Er zijn twee niveaus van zekerheid, namelijk een redelijke mate van zekerheid (reasonable assurance engagement) en een beperkte mate van zekerheid (limited assurance engagement). Het doel van een redelijke mate van

zekerheid is om de risico's terug te dringen naar een aanvaardbaar laag niveau in de omstandigheden van de opdracht en dit dient als een basis voor een positieve uitdrukking van de conclusie. Een beperkte mate van zekerheid heeft als doel om, in de omstandigheden van de opdracht, het risico te verminderen tot aan accepteerbaar niveau, maar het risico is groter dan bij een redelijke mate van zekerheid en dit dient als de basis voor een negatieve uitdrukking van de conclusie. Een voorbeeld van zo een negatieve uitdrukking is: we hebben geen elementen onderkend die van aard zijn om op betekenisvolle wijze de voorgestelde informatie te beïnvloeden.

De verschillende componenten van een 'assurance engagement' zijn de volgende (Everaerts, 2010):

- een drie partijen relatie tussen een beroepsbeoefenaar, een verantwoordelijke partij en de gebruikers;
- een gepast object zoals bijvoorbeeld het interne controlesysteem;
- gepaste criteria bijvoorbeeld de wetgeving;
- voldoende bewijs;
- een geschreven assurance rapport in een vorm passend voor ofwel een 'reasonable assurance engagement' of een 'limited assurance engagement'.

4. Niet-financiële informatie

4.1 Begripsomschrijving

Er zijn verschillende definities van niet-financiële informatie beschikbaar.

Niet-financiële informatie wordt door Cohen, Krishnamoorthy en Wright (2008) gedefinieerd als informatie die niet rechtstreeks afgeleid kan worden uit de financiële overzichten van de onderneming.

Het International Corporate Governance Network [ICGN] hanteert de volgende definitie: niet-financiële informatie is informatie die niet ondergebracht kan worden in het traditionele kader, maar toch relevant is voor het schatten van de economische waarde (KPMG, 2009).

Volgens het Koninklijk Nederlands Instituut van Registeraccountants [NIVRA] (2008) bestaat niet-financiële informatie uit alle kwantitatieve en kwalitatieve gegevens over de strategie, de bedrijfsvoering en de uitkomsten van dit beleid, zonder dat er sprake hoeft te zijn van een directe koppeling met een financieel registratiesysteem.

Al deze definities komen uiteindelijk uit op hetzelfde centrale punt, namelijk dat niet-financiële informatie, informatie is die niet ondergebracht kan worden in het traditionele financiële systeem.

Volgens de definitie van het NIVRA zijn er dus twee soorten van niet-financiële informatie, namelijk kwantitatieve en kwalitatieve. Kwantitatieve niet-financiële informatie toont veel gelijkenissen met financiële informatie, maar is minder uniform. Kwalitatieve niet-financiële informatie is beschrijvend van aard, er zijn dus geen uniforme meeteenheden beschikbaar.

Wanneer er gesproken wordt over niet-financiële informatie, denkt men in de eerste plaats aan de rapportage omtrent de maatschappelijke gevolgen van de ondernemingsactiviteiten. Aan de ondernemingsactiviteiten zijn grote risico's en kansen verbonden, maar het is moeilijk om ze te waarderen in de financiële overzichten van de onderneming (Salo, 2008). Bijgevolg zullen rapporten over deze maatschappelijke gevolgen, over beleidsresultaten en over de mate waarin de ingezette middelen het gewenste effect hebben bereikt vooral gebeuren aan de hand van niet-financiële informatie. Hiernaast is er ook informatie zoals de productkwaliteit of de kwaliteit van de

geleverde dienst die door andere kerngetallen en prestatie-indicatoren moet worden gevat dan door de klassieke financiële rapportage. Niet-financiële informatie levert bijgevolg informatie die essentieel is om de beleidsresultaten te kunnen beoordelen (Acke et al. , 2010).

Kenmerkend voor niet-financiële informatie is het feit dat er, in tegenstelling tot bij financiële informatie, nog altijd geen duidelijk referentiekader voorhanden is. Ook de diversiteit van niet-financiële informatie is erg groot.

Voorbeelden van niet-financiële informatie zijn de economische omstandigheden, strategische doelstellingen, de producten van concurrenten, technologische veranderingen...

Volgens PWC (2008) zijn er een aantal ontwikkelingen op het gebied van niet-financiële informatievoorziening, de voornaamste hiervan zijn:

- de ontwikkeling van maatschappelijke verslaggeving;
- de verantwoording over de interne beheersing, dit door de nieuwe corporate governance codes en wetgeving;
- rapportage over de belangrijke prestatie-indicatoren;
- ontwikkelingen in wet- en regelgeving.

4.2 Het belang van niet-financiële informatie

4.2.1 Algemeen

De Fédération des Experts Comptables Européens [FEE] en de European Sustainable Investment Forum [EUROSIF] omschrijven het belang van niet-financiële informatie in hun 'call for action' van 2009 als volgt: Een grotere transparantie kan helpen om het vertrouwen te herstellen. Betere informatie, waarbij er rekening gehouden wordt met risico's en andere factoren, is heel belangrijk bij het nemen van goed geïnformeerde beslissingen. Steeds meer beleggers vragen om een meer ontwikkelde en verfijnde rapportage van niet-financiële informatie. Niet-financiële informatie helpt om historische prestaties in de juiste context te plaatsen en laat de risico's, kansen en perspectieven voor toekomstige groei zien. Niet-financiële informatie speelt een belangrijke rol in het

verminderen van het korte termijn denken dat tot voor kort de financiële analyse domineerde.

De financiële resultaten van een onderneming zijn bijgevolg niet langer de enige indicatoren die van belang zijn om het succes van een onderneming te bepalen. Stakeholders worden steeds gevoeliger voor niet-financiële informatie. Voor veel aandeelhouders is niet-financiële informatie een informatiebron geworden die ze absoluut nodig hebben. Beslissingen worden genomen op basis van informatie en hiertoe behoort zowel de financiële als de niet-financiële informatie. Hiernaast wordt transparantie gezien als een belangrijk element bij het maken van investeringsbeslissingen (PWC, z.d.). Niet-financiële informatie is soms zelfs belangrijker voor de belanghebbenden dan financiële informatie. De reden hiervoor is dat financiële informatie niet altijd toelaat om de toestand van de entiteit globaal in te schatten. De positie van een onderneming kan aan de hand van de jaarrekening niet volledig en correct ingeschat worden, hiervoor is er bijkomende informatie nodig (Acke et al., 2010). Belanghebbenden willen naast de jaarrekening ook informatie krijgen over zaken zoals de strategische doelstellingen van de onderneming, de naleving van de corporate governance codes...

Wanneer een bedrijf meer niet-financiële informatie gaat bekendmaken, gaan de belanghebbenden een beter beeld van de onderneming krijgen en zal de informatie asymmetrie verminderen. Hierdoor zal het dus minder risicovol zijn om in het bedrijf te investeren (Orens & Lybaert, 2007).

Volgens het NIVRA (2009) is het volgende patroon zichtbaar:

- *Belanghebbenden worden actiever en mondiger:* voorbeelden hiervan zijn aandeelhouders die steeds meer inzicht vragen in de besluitvormingsprocessen van de onderneming of investeerders die willen weten of de interne controle van de onderneming in orde is.
- *De complexiteit en de afhankelijkheid neemt toe:* de relaties en de afhankelijkheden tussen verschillende ondernemingen worden steeds complexer, hierdoor gaat het risico waarmee een onderneming te maken krijgt toenemen.
- *Meer behoefte aan inzicht en afstemming rondom niet-financiële informatie:* de vorige twee punten hebben tot gevolg dat er een grote behoefte aan niet-financiële informatie is ontstaan. Dit patroon werd waargenomen door het Global Public Policy institute [GPPI], er is namelijk een stijging van het aantal ondernemingen dat niet-financiële informatie extern rapporteert (in PWC, 2008).

Er zijn door de jaren heen een aantal onderzoeken uitgevoerd die betrekking hebben op het belang van de niet-financiële informatie, de voornaamste hiervan worden verder besproken.

4.2.2 Onderzoeken

Mavrinac en Siesfeld hebben reeds in 1998 de invloed van niet-financiële factoren in de beslissingen van de financiële marktspelers geanalyseerd. Deze studie is gebaseerd op een onderzoek bij 275 Amerikaanse 'asset managers' van alle types financiële instituten en op de analyse van 300 rapporten van analisten (Cobbaut & Lenoble, 2003). In tabel 1 worden de resultaten van deze studie weergegeven.

Tabel 1: Onderzoek Mavrinac en Siesfeld

Groei van de markt	Niet-financieel	92%
Winst	Financieel	92%
Investerings	Financieel	90%
Nieuwe producten	Niet-financieel	90%
Kasstroom	Financieel	90%
Strategische doelstellingen	Niet-financieel	86%
Kwaliteit producten	Niet-financieel	84%
Investerings in R&D	Financieel	84%
Productiekosten	Financieel	84%
Marktaandeel	Niet-financieel	82%
Gegevens per segment	Financieel	77%
Arbeidsomgeving	Niet-financieel	73%
Klantentrouwheid	Niet-financieel	84%
Intellectuele eigendom	Niet-financieel	59%
Klantentevredenheid	Niet-financieel	57%
Kwaliteit industrieel proces	Niet-financieel	55%

Bron: Acke (2009)

De derde kolom van tabel 1 geeft het relatieve belang weer. Uit deze resultaten kan duidelijk afgeleid worden dat niet enkel financiële, maar ook niet-financiële informatie van belang is voor de Amerikaanse 'asset managers'. Volgens de managers uit deze studie zijn niet-financiële indicatoren van belang omdat ze hen toelaten om het interne functioneren van de onderneming en de werkelijk implicaties van de gekozen strategie te beoordelen.

Een ander onderzoek werd uitgevoerd door het bedrijf Mazars. Dit onderzoek werd eind 2009 en begin 2010 uitgevoerd bij bestuurders van beursgenoteerde en niet-beursgenoteerde ondernemingen. In het totaal hebben 40 bestuurders, waarvan 24 van beursgenoteerde bedrijven, aan dit onderzoek meegewerkt.

De voornaamste resultaten van dit onderzoek zijn:

- Op dit moment zijn voor de aansturing van de onderneming voor de beursgenoteerde bedrijven criteria als winststreven, waardecreatie en reputatie van belang. In de toekomst (ongeveer over 3 jaar) komen daar ook nog rendementsstreven, risicobeheersing en criteria met betrekking tot operational process management bij.
- Op dit moment is voor de niet-beursgenoteerde bedrijven enkel winststreven belangrijk. In de toekomst wordt dit criteria vervangen door waardecreatie, operational process management en risicobeheersing.
- Niet-financiële kritische prestatie indicatoren worden nog niet veel gebruikt bij beursgenoteerde ondernemingen. Niet-genoteerde ondernemingen gebruiken deze wel. Het gaat hier dan vooral om human resources, marketing en de maatschappij.
- Het belang van niet-financiële criteria groeit, zowel bij de beursgenoteerde als bij de niet-beursgenoteerde ondernemingen. De belangrijkste reden hiervoor is dat niet alles in financiële temen te meten is.
- Niet-financiële criteria worden nog steeds weinig gebruikt in de remuneratie van de bestuurders.

Het volgende onderzoek werd in 2010 door het NIVRA uitgevoerd. Het doel van dit onderzoek was te weten te komen wat beleggers willen en welke informatie ze gebruiken. Dit onderzoek werd gevoerd in de vorm van enquêtes die verspreid werden onder de leden van de Beroepsvereniging van Beleggingsprofessionals [VBA]. De response op deze enquêtes bedroeg ongeveer 20% van de leden van de VBA die voor hun werk regelmatig gebruik maken van het jaarverslag. Er werd hen gevraagd wat het relatieve belang van niet-financiële informatie ten opzichte van financiële informatie is bij het maken van een beleggingsanalyse. De resultaten hiervan zijn weergegeven in tabel 2.

Tabel 2: Relatief belang van niet-financiële informatie

Niet-financiële informatie is:	
Veel minder belangrijk	7%
Minder belangrijk	18%
Even belangrijk	62%
Belangrijker	8%
Veel belangrijker	3%
Weet niet	2%

Bron: Nivra (2010)

Hieruit blijkt dus dat niet-financiële informatie, bij het voeren van een beleggingsanalyse, voor het grootste deel van de respondenten even belangrijk is als financiële informatie.

4.2.3 De balanced scorecard

Een bekend instrument dat de missie en de strategie van het bedrijf vertaald naar een aantal prestatie maatstaven is de balanced scorecard. Er wordt hier niet enkel gefocust op de financiële doelstellingen, maar op vier gebieden die samen bijdragen tot de prestaties van het bedrijf. Deze vier gebieden zijn: het financieel perspectief, de interne processen, het afnemers perspectief en innovatie & groei (Kaplan & Norton, 1995). Ook hieruit blijkt dus weer het belang van niet-financiële informatie. De balanced scorecard is een instrument dat vooral intern wordt gebruikt. Volgens het onderzoek van Mazars dat eind 2009 en begin 2010 afgenomen werd onder bestuurders gaat het gebruik van de balanced scorecard bij beursgenoteerde bedrijven de volgende 3 jaar stijgen. Het percentage gebruikers zal hierbij stijgen van 38% naar 56%.

4.2.4 Soorten niet-financiële informatie

De volgende soorten niet-financiële informatie worden verder in detail besproken:

- deugdelijk bestuur;
- duurzaamheid;
- interne controle- en risicobeheerssystemen.

4.2.4.1 Deugdelijk bestuur

De aandacht voor deugdelijk bestuur of corporate governance is niet nieuw. Reeds in 1999 gaf de Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD] principes met betrekking tot corporate governance uit, deze principes werden in 2004 herzien. Het OECD definieert corporate governance als volgt: Corporate governance omvat een set van relaties tussen het management van de onderneming, de raad van bestuur, de aandeelhouders en de andere belanghebbenden. Corporate governance verschaft hiernaast de structuur op grond waarvan de doelstellingen van de onderneming bepaald worden. Ook worden de methoden vastgesteld om deze doelstellingen te bereiken en om toe te zien op de resultaten (OECD, 2004).

Door de vele ondernemingschandalen is het onderwerp corporate governance de laatste jaren weer meer onder de aandacht gekomen. La Porta (2002, in Salo, 2008) en Schleifer & Vishny (1997, in Salo, 2008) definiëren corporate governance als een systeem waarmee de investering van de investeerders beschermd wordt. Deze bescherming is nodig omdat de managers van de onderneming anders verkeerd kunnen omgaan met dit geld. Dit betekent dus dat een goed systeem van corporate governance ervoor gaat zorgen dat de investeringen beter beschermd worden en dat zal in het voordeel van de lange termijn financiële prestaties van de onderneming zijn. Corporate governance wordt momenteel in een veel bredere betekenis gehanteerd dan louter het beschermen van de belangen van de aandeelhouders.

Volgens het Instituut van de Bedrijfsrevisoren [IBR] (2003) zijn er een aantal zaken van belang voor het ontwikkelen van een effectieve corporate governance, de voornaamste hiervan zijn:

- een onafhankelijke en professionele raad van bestuur;
- een pro-actief auditcomité;
- een remuneratiecomité dat het loon van het management in verhouding brengt met de creatie van de aandeelhouderswaarde;
- een benoemingscomité;
- een gedrags- of ethischecode;
- een objectieve en kwalitatieve interne audit;
- een onafhankelijke en effectieve externe audit.

Elk land heeft zijn eigen corporate governance code, in België werd in 2004 de eerste versie van de corporate governance code voor Belgische beursgenoteerde bedrijven gepubliceerd. Deze versie werd in de loop van de tijd herzien tot de versie die gepubliceerd werd in 2009, met als officiële naam Belgische Corporate Governance code. Het doel van deze code is het bevorderen van waardecreatie op lange termijn en het stimuleren van verantwoordelijk gedrag binnen de onderneming. Volgens deze code omvat corporate governance een reeks regels en gedragingen die bepalen hoe vennootschappen bestuurd en gecontroleerd worden. Ook wordt er aangehaald dat openbaarmaking essentieel is voor corporate governance. Door deze openbaarmaking wordt er gestreefd naar meer transparantie. Deze transparantie wordt bereikt door de publicatie van twee verschillende documenten, namelijk het corporate governance charter en de verklaring inzake deugdelijk bestuur. In het corporate governance charter, dat gepubliceerd wordt op de website van de onderneming, verduidelijkt de onderneming de belangrijkste aspecten van haar corporate governance beleid. De verklaring inzake deugdelijk bestuur vormt een hoofdstuk van het jaarverslag, hierin worden alle relevante corporate governance gebeurtenissen, die zich tijdens het beschouwde boekjaar hebben voorgedaan, vermeld. Ook verklaart de onderneming in dit hoofdstuk dat zij de code als referentiecodel heeft aangenomen.

Uit de code blijkt ook weer het belang van niet-financiële informatie. Volgens de code is één van de verantwoordelijkheden van de raad van bestuur inzake toezicht: de nodige maatregelen te nemen om de integriteit en het tijdig openbaar maken van de jaarrekeningen en van de andere materiële financiële en niet-financiële informatie die aan de aandeelhouders en aan de potentiële aandeelhouders meegedeeld wordt, te waarborgen. Ook moet de raad van bestuur de belangrijkste kenmerken van de interne controle en risicobeheerssystemen van de vennootschap beschrijven en openbaar maken in de verklaring inzake deugdelijk bestuur.

Naast de Belgische Corporate Governance code bestaat er in België ook nog een tweede code, namelijk de code Buyse 2. Dit is de corporate governance code voor niet-beursgenoteerde bedrijven. Aangezien de meeste bedrijven in België niet-beursgenoteerd zijn, is dit voor de meeste ondernemingen de belangrijkste Belgische code, maar dan op volledig vrijwillige grondslag. Deze code heeft twee doelstellingen, ten eerste wil ze de bedrijfsverantwoordelijken helpen bij het bereiken van een optimale en constante groei. Ten tweede wil ze de verschillende uitdagingen waar bedrijven mee te maken krijgen,

ondersteunen door een ethische norm. Bij niet-beursgenoteerde ondernemingen is het beschermen van de aandeelhouders tegen slecht bestuur natuurlijk anders van aard dan in beursgenoteerde ondernemingen, maar toch is corporate governance ook in deze ondernemingen belangrijk. Deugdelijk bestuur zal immers leiden tot een efficiënte besluitvorming en zal ervoor zorgen dat het bedrijf een goed imago krijgt naar alle belanghebbenden toe. Deugdelijk bestuur kan bijgevolg een zeer grote rol spelen in de continuïteit van een onderneming.

In België geldt met betrekking tot de corporate governance codes het zogenaamde 'pas toe of leg uit' principe. Dit wil zeggen dat bedrijven niet verplicht zijn om zich aan de codes te houden, maar indien ze zich er niet aan houden moeten ze de reden hiervoor ook toelichten. Het 'pas toe of leg uit' principe werd door de wet van 6 april 2010 verankerd in het Belgische recht. In deze wet is de verplichting opgenomen om een verklaring inzake deugdelijk bestuur op te nemen in het jaarverslag, deze verklaring moet ook verwijzen naar de code waaraan de onderneming onderworpen is (Het instituut voor bestuurders & het verbond van Belgische onderneming [GUBERNA & VBO], 2009).

4.2.4.2 Duurzaamheid

De financiële crisis heeft duidelijk laten zien dat het voor een onderneming beter is om een lange termijn visie voor ogen te hebben. Enkel korte termijn denken kan desastreuze gevolgen hebben voor een onderneming. De samenleving is niet tevreden met ondernemingen die alleen maar denken aan de korte termijn economische en financiële gevolgen van hun bedrijfsvoering. Wanneer het over de lange termijn gaat, wordt er natuurlijk gedacht aan maatschappelijk verantwoord ondernemen [MVO] of duurzame ontwikkeling van ondernemingen (IBR, 2009).

Volgens MVOVlaanderen (z.d.) is maatschappelijk verantwoord ondernemen een continue verbeteringsproces waarbij een onderneming vrijwillig milieu, sociale en economische overwegingen op een geïntegreerde manier opneemt in de bedrijfsvoering. Overleg met de stakeholders maakt hier deel van uit. Er is dus sprake van een continue verbetering van de prestaties van de onderneming. Deze manier van ondernemen is gebaseerd op het optimaal aanwenden van de drie P's oftewel de 'triple P bottomline': Planet, People en Profit (IBR, 2009). MVO gaat dus zowel om risico- en kostenbeheersing als om de

betrokkenheid van het personeel bij de onderneming als om de producten en de ecologisch verantwoorde inkomsten (IBR, 2009).

Het belang van dit maatschappelijk verantwoord ondernemen blijkt zowel uit de Belgische Corporate Governance code als uit de code Buysse 2. Volgens de Belgische Corporate Governance code moet de raad van bestuur bij het omzetten van de waarden en strategieën van de vennootschap rekening houden met maatschappelijk verantwoord ondernemen. In de code Buysse 2 is er een apart onderdeel gewijd aan MVO. Volgens deze code is MVO bij niet-beursgenoteerde ondernemingen zo belangrijk omdat deze ondernemingen sterk ingebed en sterk afhankelijk zijn van de lokale omgeving. Van deze omgeving komt er steeds meer druk door onder andere een groeiend milieubewustzijn en dit versterkt de noodzaak van een systematisch MVO-beleid in niet-beursgenoteerde ondernemingen.

Om antwoord te kunnen geven op de verwachtingen van de stakeholders publiceren steeds meer ondernemingen uit eigen beweging rapporten over hun initiatieven op het vlak van duurzaam ondernemen (IBR, 2009). Dit rapport is het zogenaamde duurzaamheidsverslag. Een nuttig duurzaamheidsverslag zal de gebruiker ervan helpen te begrijpen hoe de onderneming omgaat met de risico's en kansen die voortvloeien uit het begrip duurzaamheid en hoe de antwoorden hierop geïntegreerd zijn in de bedrijfsprocedures (Soerensen, 2008).

Er is een grote verscheidenheid aan duurzaamheidsverslagen. Het Global Reporting Initiative [GRI] heeft een referentiekader ontwikkeld. Dit kader bevat een aantal richtlijnen voor het opstellen van een degelijk duurzaamheidsverslag.

Duurzaamheidsverslagen kunnen voor verschillende redenen gebruikt worden (GRI, 2006). De drie voornaamste hiervan zijn:

- het vergelijken en beoordelen van de duurzaamheidsprestaties met betrekking tot wetgeving, officiële normen, codes, prestatiestandaarden en vrijwillige initiatieven (compliance);
- aantonen hoe een organisatie verwachtingen omtrent duurzame ontwikkeling beïnvloedt en hoe een organisatie door deze verwachtingen wordt beïnvloed;
- Het vergelijken van prestaties, zowel binnen een organisatie als tussen verschillende organisaties op de langere termijn.

Volgens het onderzoek van Mazars, varieert het belang van informatie met betrekking tot duurzaamheid. In tabel 3 worden de resultaten weergegeven.

Tabel 3: Belang van duurzaamheid op een 5 puntenschaal

Bestuurders van beursgenoteerde ondernemingen	3,8
Bestuurders van niet-beursgenoteerde ondernemingen	4,1
Financiële professionals	2,7
Overigen	3,4

Bron: Mazars (2009)

Hieruit blijkt dus dat de financiële professionals relatief weinig belang hechten aan informatie omtrent duurzaamheid. Volgens dit onderzoek zou dit te wijten zijn aan het feit dat mensen niet houden van verandering, want de incorporatie van maatschappelijk verantwoord ondernemen heeft gevolgen voor hun manier van denken en werken.

Ook uit het onderzoek van het NIVRA naar de informatiebehoefte van beleggers blijkt dat de informatie over duurzaamheid in het jaarverslag van minder groot belang is. Voor Rients Abma, directeur van Eumedion (een bedrijf dat de belangen van de bij haar aangesloten en in Nederland gevestigde institutionele beleggers op het vlak van corporate governance behartigt) betekent dit dat de rapportage van deze informatie nog niet afgestemd is op de behoeften van de beleggers. Volgens hem laten ondernemingen hierdoor een kans liggen, want meer en meer institutionele beleggers maken gebruik van niet-financiële informatie bij het nemen van beleggingsbeslissingen.

In het onderzoek van Mazars werd er verder ook gekeken naar de relatie met het jaarverslag. Gemiddeld is er een voorkeur voor een apart hoofdstuk voor duurzaamheid in het jaarverslag. Het aparte duurzaamheidsverslag is niet erg populair. Volgens dit onderzoek komt er ook een opname van duurzaamheidskerngetallen in het overzicht met de belangrijke kerngetallen aan. Een combinatie van duurzaamheidskerngetallen en de financiële kerngetallen levert immers een beter beeld van hoe een organisatie ervoor staat. Ook het accountantsberoep zal zich moeten klaarmaken voor een verbreding van haar kennisgebied, want niet-financiële informatie zal hier binnenkort in vallen (Klaassen, 2010).

Hiernaast blijkt uit een onderzoek van KPMG dat steeds meer Nederlandse ondernemingen hun jaarverslag en duurzaamheidsverslag gaan combineren. Op dit moment zijn er wel nog maar een beperkt aantal bedrijven die rapporteren over duurzaamheid, maar dit aantal zal naar verwachting de komende jaren toenemen

(Bartels, in KPMG, 2010). Uit dit onderzoek blijkt ook dat er op dit moment 30% van de onderzochte bedrijven op geen enkele manier met duurzaamheid bezig zijn, dat 20% bezig is aan het ontwikkelen van een beleid met betrekking tot duurzaamheid en dat 20% het ontwikkelde beleid al aan het uitvoeren is.

Volgens Daelman en Everaerts (2009) zijn er verschillende redenen waarom een onderneming een duurzaamheidsverslag uitbrengt. De eerste reden is dat de onderneming wil tonen dat ze bereid is om in te spelen op de noden en de verwachtingen van de stakeholders. Hiernaast wil ze transparantie tonen met betrekking tot de organisatiewaarden, haar praktijken en de geleverde prestaties. Ook het voorleggen van een evenwichtige en juiste verslaggeving is van belang. Door het uitbrengen van een duurzaamheidsverslag gaat de onderneming ook een betere verantwoording aan de investeerders kunnen afleggen waardoor de investeerders een beter beeld van de onderneming zullen krijgen. Een duurzaamheidsverslag zal er ook voor zorgen dat de onderneming een beter imago en een betere reputatie zal krijgen. Ten slotte gaat ze minder kwetsbaar worden doordat ze een hechtere band met de gemeenschap opgebouwd heeft.

Er zijn wel enkele uitdagingen verbonden aan het opstellen van zo een duurzaamheidsverslag. Zo gaat de onderneming de dialoog met haar stakeholders moeten aangaan. Hiervoor moeten de relevante stakeholders eerst geïdentificeerd worden. Niet alle stakeholders zullen het duurzaamheidsverslag daadwerkelijk lezen. Wat voor hen vooral van belang is, is dat het bedrijf een verslag uitbrengt, dat het haar verantwoordelijkheden met betrekking tot de maatschappij opneemt en dat het hier transparant over is (Soerensen, 2008).

Één onderdeel van maatschappelijk verantwoord onderneming is, zoals eerder al gezegd, het milieu. De milieuprestaties van een onderneming worden door Salo (2008) gedefinieerd als factoren die waarde toevoegen aan de financiële prestaties. De samenleving wordt ook steeds meer bewust van de milieuproblematiek. Om aan de verwachtingen van de samenleving te voldoen zijn bedrijven steeds meer verplicht om producten te produceren tegen lagere vervuiling, ze moeten er dus voor zorgen dat hun milieuprestaties verbeteren (Schmidheiny, 1992 in Clarke & O'Neill, 2005). Veel organisaties zijn zich bewust van de opportuniteiten die gepaard gaan met het goed

managen van de milieuprestaties, maar ook van de risico's die ontstaan wanneer deze prestaties niet goed gemanaged worden. Deze risico's zijn bijgevolg deel geworden van het ondernemingsrisico en zijn heel belangrijk aangezien de uitgaven die gedaan worden om tegemoet te komen aan de milieustandaarden vaak erg hoog liggen (Clarke & O'Neill, 2005).

De commissie van de Europese gemeenschappen heeft op 30 mei 2001 een aanbeveling uitgebracht betreffende de verantwoording, de waardering en de vermelding van milieuaangelegenheden in de jaarrekeningen en jaarverslagen van ondernemingen. In de Europese wetgeving in verband met financiële verslaggeving komen milieuvraagstukken niet aan bod. De EU Commissie wilt nu de bestaande wetgeving verduidelijken en meer specifieke richtlijnen verstrekken voor de verantwoording, de waardering en de vermelding van milieu-uitgaven, milieuverplichtingen, risico's en de activa die voortvloeien uit transacties en gebeurtenissen die de financiële positie van de onderneming beïnvloeden of waarschijnlijk zullen beïnvloeden. In de aanbeveling wordt aangegeven welk soort milieu-informatie in de jaarrekeningen of in het jaarverslag moet vermeld worden om een idee te geven van de houding van de onderneming ten opzichte van het milieu en van haar milieuprestaties, voor zover deze gevolgen kunnen hebben voor de financiële positie van de onderneming (Acke et al., 2010 ; IBR, 2001).

4.2.4.3 Interne controle- en risicobeheerssysteem

Risicobeheerssysteem

Risico is een natuurlijk onderdeel van de bedrijfsactiviteiten. Risico komt op dagelijkse basis voor, er is bijvoorbeeld altijd een risico dat een nieuw product zal falen, dat er onverwachte economische gebeurtenissen zullen plaatsvinden... Wanneer deze risico's niet gecontroleerd worden, kan dit het bedrijf in gevaar brengen. De manier waarop een bedrijf omgaat met risico's heeft zowel een effect op de financiële levensvatbaarheid van het bedrijf als op de manier waarop de bedrijfsrevisor zijn audit van het bedrijf uitvoert. Sommige bedrijven hebben expliciete risicobeheerssystemen opgezet om de risico's waarmee ze te maken krijgt, te identificeren, te managen, te verminderen of te controleren. Het is belangrijk dat de bedrijfsrevisor een goed begrip heeft van zowel de risico's waar het bedrijf mee te maken krijgt als van de risicobeheerssystemen die het

bedrijf opgezet heeft om te kunnen omgaan met deze risico's (Gramling, Rittenberg & Johnstone, 2010).

De risico's waar een onderneming mee te maken krijgt en de risicobeheerssystemen die ze opgezet heeft om deze risico's te controleren zijn bijgevolg een belangrijke bron van niet financiële informatie.

Interne controlesysteem

Het belang van een degelijk interne controlesysteem werd, door de vele boekhoudschandalen die wereldwijd aan het licht kwamen in het begin van de 21ste eeuw, opnieuw onder de aandacht gebracht (Commissie voor het bank-, financie- en assurantiewezen [CBFA], 2010).

Het CBFA heeft in haar basiscirculaire van 1997 (in CBFA, 2008) een definitie gegeven van de interne controle. Zij definieert interne controle als het geheel van maatregelen dat, onder de verantwoordelijkheid van de leiding (de effectieve leiding en het wettelijk bestuursorgaan) van de instelling, met redelijke zekerheid moet toelaten dat:

- de bedrijfsvoering geordend en voorzichtig gebeurt met afgelijnde doelstellingen;
- de ingezette middelen economisch en efficiënt gebruikt worden;
- de risico's gekend zijn en afdoende beheerst worden ter bescherming van het vermogen;
- de financiële- en beheersinformatie integer en betrouwbaar is;
- zowel de wetten en reglementen als de algemene beleidslijnen, plannen en interne voorschriften nageleefd worden.

Het Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission [COSO] heeft een raamwerk voor interne controle ontworpen. Het COSO definieert interne controle als een proces dat uitgevoerd wordt door het bestuursorgaan, het management en ander personeel en ontworpen is om een redelijke mate van zekerheid te verschaffen omtrent de verwezenlijking van de doelstellingen in de volgende categorieën: 1. de effectiviteit en efficiëntie van de processen; 2. de betrouwbaarheid van de financiële rapportage; 3. de naleving van de wet- en regelgeving (Gramling et al., 2010).

Het raamwerk dat het COSO ontwikkeld heeft bestaat uit vijf componenten (Gramling et al., 2010):

1. *de beoordeling van de risico's*: de identificatie en analyse van de risico's;
2. *de controle omgeving*: dit begint bij het bestuursorgaan en topmanagement in de onderneming, de "tone at the top" is heel belangrijk, zij moeten hun toewijding tot een goede interne controle laten zien;
3. *de controle activiteiten*: het beleid en de procedures die ontwikkeld zijn om de risico's te minimaliseren en de onderneming te helpen bij het bereiken van haar doelstellingen;
4. *informatie en communicatie*: het identificeren, vastleggen en uitwisselen van informatie. De informatie- en communicatiestroom moet zowel top down als bottom up gebeuren.
5. *feedback* geven over de vier vorige componenten van het interne controle systeem.

Interne controle is dus een manier om de risico's waarmee een onderneming te maken krijgt, te minimaliseren en te controleren. Alle bedrijven hebben te maken met risico's en hebben bijgevolg een effectief interne controlesysteem nodig om op lange termijn te kunnen opereren. Een effectief interne controlesysteem zal een onderneming dus helpen bij het behalen van haar doelstellingen. Hoe beter het interne controlesysteem, hoe meer de bedrijfsrevisor hierop kan vertrouwen bij het uitvoeren van zijn opdracht. Hierdoor is het dus belangrijk dat hij een goede kennis heeft van het interne controlesysteem van de onderneming (Gramling et al., 2010).

4.2.5 Andere niet-financiële informatie

Zoals al aangehaald is er een grote diversiteit aan niet-financiële informatie. Dit betekent dat er naast corporate governance, duurzaam ondernemen en de interne controle- en risicobeheersystemen ook nog andere niet-financiële informatie van belang is. Zo baseren financiële analisten hun verwachtingen niet alleen op financiële informatie, maar ook op niet-financiële informatie zoals bijvoorbeeld de toekomstige activiteiten van het bedrijf (Orens & Lybaert, 2007). Dit omdat de toekomstige activiteiten natuurlijk erg belangrijk zijn om een idee te krijgen van de toekomstige resultaten en de continuïteit van de onderneming. Op basis hiervan kunnen er langetermijnbeslissingen worden

genomen. Wanneer er enkel gebruik gemaakt wordt van financiële informatie wordt er een te grote nadruk gelegd op resultaten uit het verleden (Hoff & Wood, 2008).

Ook bij het ontwikkelen van een strategie maken bedrijven zowel gebruik van financiële als van niet-financiële informatie (Bhimani & Langfield-Smith, 2007).

Andere aspecten die van belang zijn voor een onderneming en een niet-financieel karakter hebben zijn de tevredenheid en de loyaliteit van klanten, competitieve voordelen en het menselijk kapitaal binnen de onderneming (Wyatt, 2008). Hiernaast zijn ook aspecten zoals intellectueel eigendom en de waardering en het management van merken belangrijk geworden (PWC, z.d.). Deze aspecten worden wel opgenomen onder de immateriële vaste activa van de onderneming, maar vaak geeft deze post niet zo een goede weerspiegeling van de realiteit als bijvoorbeeld de post materiële vaste activa. Aan deze immateriële vaste activa zijn immers veel meer onzekerheden verbonden en de toekomstige voordelen die deze activa met zich meebrengen worden vaak niet correct weergegeven (Wyatt, 2008). De GAAP standaarden schrijven ook niet voor hoe een onderneming een aspect als "klanten loyaliteit" moet weergeven, terwijl dit begrip toch van essentieel belang is voor een onderneming (Wyatt, 2008).

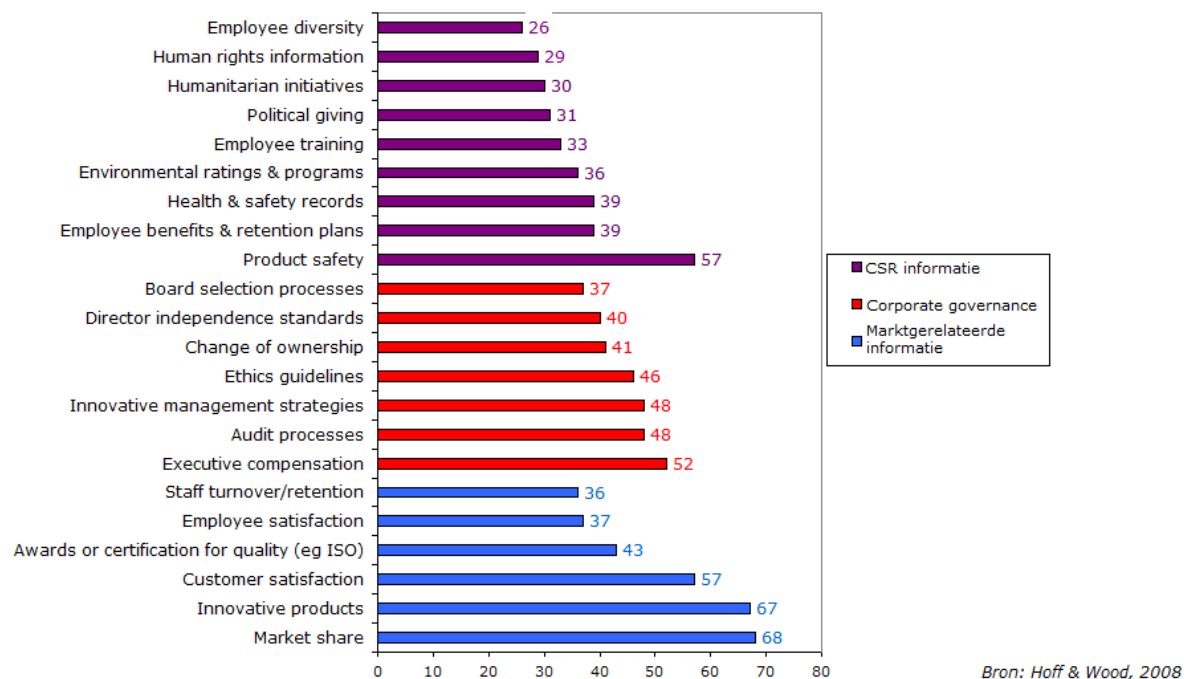
4.3 De rapportage van niet-financiële informatie

Hoff en Wood hebben in 2008 in de Verenigde Staten een studie uitgevoerd naar de openbaarmakingspraktijken van 50 bedrijven uit 5 verschillende sectoren. Hiernaast hebben ze onderzoek gedaan bij investeerders en financiële analisten om uit te zoeken wat deze willen. Het doel van deze studie was dus om een beter idee te krijgen van zowel het aanbod als de vraag naar niet-financiële informatie. De resultaten van dit onderzoek worden in onderstaande paragrafen besproken.

Bedrijven in de onderzoeksintensieve sectoren maken aan hun investeerders steeds meer hun innovatiestrategie bekend. Bedrijven in de oliesector maken dan weer hun milieuprogramma's publiek. Alle bedrijven informeren over de governanceprocessen en de ethische richtlijnen van het bedrijf. Uit deze resultaten blijkt dat bedrijven vrijwillig niet-financiële informatie rapporteren, maar dat de intensiteit van deze rapportage afhankelijk is van de grootte van het bedrijf en de sector waarin het bedrijf opereert. De meeste bedrijven geven deze informatie vrij op hun website of in persmededelingen. Ook

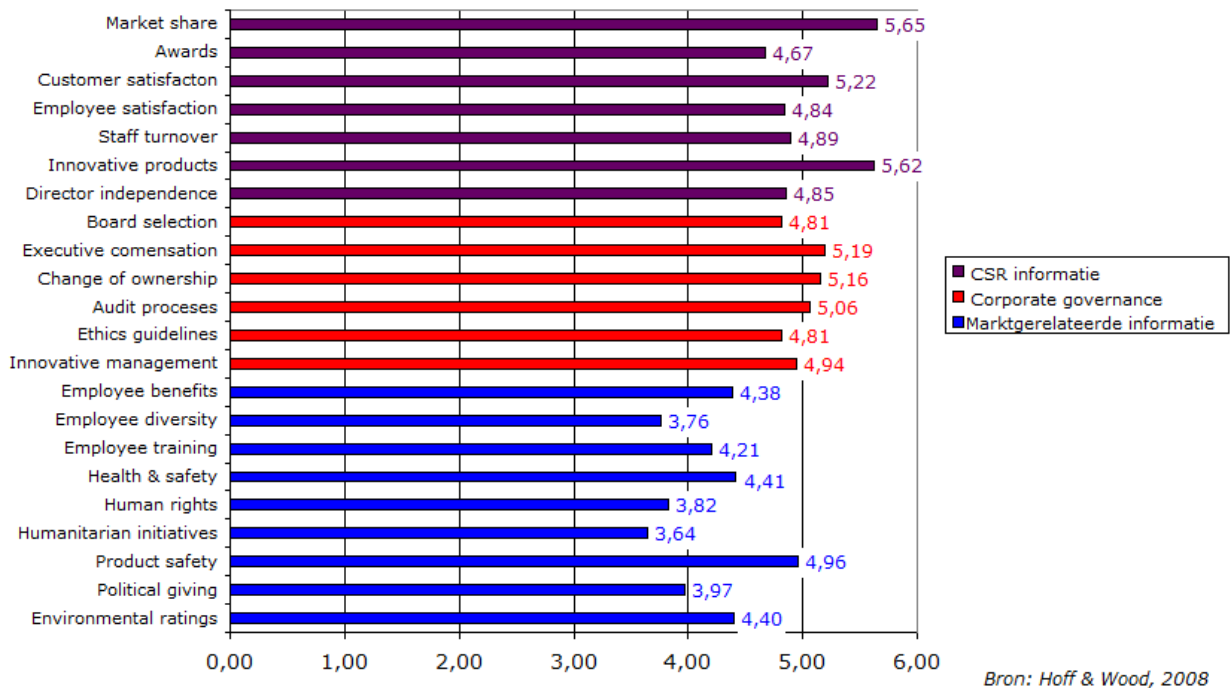
blijkt uit de resultaten van dit onderzoek dat de meeste bedrijven enkel positieve informatie rapporteren en dat deze informatie meestal niet gecontroleerd is door een bedrijfsrevisor. Bijgevolg kunnen er vraagtekens geplaatst worden bij de betrouwbaarheid van de vrijgegeven informatie.

Hiernaast werd er, zoals hierboven al vermeld, ook onderzoek gedaan bij de investeerders. Hieruit blijkt dat investeerders niet-financiële informatie niet zien als vervanging van de traditionele financiële informatie, maar wel als een aanvulling van de financiële informatie voor het maken van investeringsbeslissingen. Figuur 1 geeft een overzicht van de resultaten van het onderzoek bij de investeerders. In deze figuur wordt er een onderscheid gemaakt tussen drie verschillende categorieën, namelijk: corporate social responsibility [CSR] informatie, corporate governance en marktgerelateerde informatie. Zoals uit de figuur afgeleid kan worden, maken investeerders het meest gebruik van marktgerelateerde informatie en dan vooral van informatie omtrent het marktaandeel, innovatie en klantentevredenheid. Bij informatie over corporate governance is vooral de vergoeding van de leidinggevenden van belang. Ten slotte is er ook nog de CSR informatie, waarbij investeerders het meest geïnteresseerd zijn in de veiligheid van de producten.

Figuur 1: Het gebruik van niet-financiële informatie ingedeeld in drie verschillende categorieën

Ten slotte is er onderzoek gevoerd bij financiële analisten. De resultaten van dit onderzoek geven aan dat er op het moment van de studie weinig gebruik gemaakt werd van niet-financiële informatie, maar naar de toekomst toe willen de analisten wel meer gebruik gaan maken van deze soort van informatie zoals te zien is in figuur 2.

Figuur 2: Toekomstige belangstelling in het gebruik van niet-financiële informatie

Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat zowel investeerders als financiële analisten dezelfde top 5 van belangrijkste niet-financiële informatie naar voren brengen. Deze top 5 is de volgende:

1. marktaandeel;
2. klantentevredenheid;
3. innovatie;
4. productveiligheid;
5. vergoeding van leidinggevenden.

Het verschil dat wel naar voren kwam in dit onderzoek was dat financiële analisten in het algemeen meer informatie over corporate governance en werknemerskwesties wensten dan de investeerders.

Toch zijn er een aantal obstakels die de rapportage van niet-financiële informatie moeilijk maken. De drie voornaamste zijn volgens Hoff en Wood (2008):

- *Een gebrek aan vergelijkbaarheid van data:* er zijn nog altijd geen richtlijnen beschikbaar voor het openbaar maken van niet-financiële informatie. Hierdoor kan de informatie moeilijker vergeleken worden dan de traditionele financiële informatie.
- *Een gebrek aan duidelijkheid en betrouwbaarheid van de data:* zonder duidelijke regels of doeltreffende controlesystemen voor niet-financiële informatie kan de geloofwaardigheid van deze informatie in vraag gesteld worden.
- *Beperkte tijd en middelen:* investeerders hebben slechts beperkte tijd en middelen om de informatie die vrijgegeven wordt door bedrijven te analyseren. Informatie moet hierdoor dus toegankelijk, betrouwbaar en makkelijk te gebruiken zijn. Een teveel aan informatie, vooral informatie waarbij er geen link is met de investeringsbeslissing, kan hier dus een probleem vormen.

Het besluit dat op basis van dit onderzoek kan genomen worden is dat niet-financiële informatie een waardevolle bron van informatie is voor zowel investeerders als financiële analisten. Toch is er nog geen gestandaardiseerd controlemechanisme, zoals bij financiële informatie, ontworpen dat een grondige analyse van deze informatie mogelijke maakt.

4.4 Kwaliteitseisen voor niet-financiële informatie

Aan niet-financiële informatie worden er net zoals bij financiële informatie een aantal kwaliteitseisen gesteld. Met betrekking tot de betrouwbaarheid is het essentieel dat er geen fouten van materieel belang aanwezig zijn. Dit is natuurlijk een logische eis, aangezien er, op basis van informatie die fouten van materieel belang bevat, geen juiste beslissingen genomen kunnen worden. Ten tweede moeten de vormgeving en de gebruikte taal begrijpbaar zijn voor de gebruikers. Vervolgens is de relevantie van de informatie van groot belang, de verschaft informatie moet bruikbaar zijn en moet van

betekenis zijn voor de besluitvorming. Relevantie moet gezien worden in functie van de noden van de gebruiker van de informatie. De informatie moet ook actueel zijn. Hiernaast is vergelijkbaarheid een belangrijk punt. De informatie moet zowel vergelijkbaar zijn op verschillende tijdstippen binnen de organisatie als vergelijkbaar zijn met andere organisaties. Ten slotte is ook de toetsbaarheid een kwaliteitseis van niet-financiële informatie (Acke, 2009).

Het NIVRA heeft in 2008 een studie uitgevoerd naar de betrouwbaarheid en de relevantie van niet-financiële informatie in de publieke sector. Deze studie werd uitgevoerd bij de volksvertegenwoordigers in de eerste en tweede Kamer, de provinciale staten en de gemeenteraden. Hier wordt aangegeven dat de meeste volksvertegenwoordigers de informatie die zij ontvangen als betrouwbaar beschouwen. Het risico dat deze veronderstelling met zich mee brengt is dat er een verwachtingskloof gaat ontstaan wanneer de informatie toch niet betrouwbaar blijkt te zijn. De volksvertegenwoordigers geven wel aan dat er vaak te veel informatie verschaft wordt. De informatie sluit niet altijd aan op de behoeften van de gebruikers en geeft dus niet altijd antwoord op hun vragen. Er is met andere woorden sprake van informatieverspilling. Hieruit blijkt dat er een grotere focus op de relevantie van niet-financiële informatie moet gelegd worden. Het gaat in dit onderzoek natuurlijk wel om informatie verschaft door de regering.

5. De verwachtingskloof

De vele financiële schandalen van de laatste jaren hebben voor veel kritiek ten opzichte van de bedrijfsrevisor gezorgd. De verwachtingen van het publiek met betrekking tot de taken van de bedrijfsrevisor verschillen van datgene dat de bedrijfsrevisor werkelijk tot zijn taken rekent (Ojo, 2006).

Volgens Porter (1993) kan deze verwachtingskloof opgesplitst worden in drie componenten:

- *De overdrijvingskloof* is het verschil tussen de onredelijke verwachtingen van gebruikers van de jaarrekening en de verwachtingen van een rationele en goed geïnformeerde gebruiker.
- *De normenkloof* is het verschil tussen de verwachtingen van een rationele en goed geïnformeerde gebruiker van de jaarrekening en datgene wat de huidige standaarden opleggen aan de auditor.
- *De prestatiekloof* is het verschil tussen enerzijds datgene dat de auditor werkelijk doet, met andere woorden wat de standaarden voorschrijven en anderzijds datgene dat de standaarden zouden moeten voorschrijven.

Op de vraag of het mogelijk is om de verwachtingskloof volledig te elimineren bestaat er geen eenduidig antwoord. Volgens Sikka et al (in Ojo, 2006) maakt het karakter van verschillende componenten van de verwachtingskloof het moeilijk om deze kloof te elimineren. Wel is het volgens hun mogelijk om de kloof te reduceren.

Om een verwachtingskloof bij niet-financiële informatie te voorkomen is er een goede afstemming, over de te hanteren criteria, nodig tussen de auditor en de gebruikers van het jaarverslag (NIVRA, 2008). Volgens het NIVRA moet er gezorgd worden voor voldoende communicatie en moeten er duidelijke afspraken gemaakt worden over wat de auditor doet. Er kan een verwachtingskloof ontstaan wanneer de gebruikers er teveel op gaan vertrouwen dat de informatie in het jaarverslag juist en volledig is. Wanneer de auditor bijvoorbeeld zijn mening gaat geven over het risicobeheersingsysteem van de onderneming, kunnen gebruikers het idee krijgen dat dit een garantie geeft voor de continuïteit en de winstgevendheid van de onderneming. Maar zelfs een perfect beheerd risicobeheerssysteem kan geen zekerheid voor de toekomst bieden (NIVRA, 2009).

Toch blijkt uit het gesprek met bedrijfsrevisor Vanstraelen K. dat de verwachtingskloof bij niet-financiële informatie waarschijnlijk groter zal zijn dan bij de financiële informatie omdat er nog geen referentiekaders bestaan die wetgevend onderschreven zijn. Een andere reden voor deze verwachting is dat de bedrijven zelf vaak enkel het minimum openbaar maken omdat ze geen strategische zaken prijs willen geven.

6. De huidige normen

De bedrijfsrevisor moet zich bij het controleren van de jaarrekening van de onderneming houden aan bepaalde auditnormen. In België zijn dit de algemene controlenormen van het IBR en de internationale controlestandaarden [ISA's]. De controlenormen zijn gebaseerd op de ISA's en zorgen voor de noodzakelijke Belgische aanvulling. De revisor en de vennootschappen moeten zich houden aan de wetgeving in het wetboek van vennootschappen.

Om een antwoord te kunnen geven op de eerste en de tweede deelvraag is het nodig om de wet- en regelgeving van naderbij te bekijken en te bestuderen wat zij zeggen met betrekking tot niet-financiële informatie. Hiernaast wordt er dieper ingegaan op de reeds ontwikkelde referentiekaders met betrekking tot duurzaam ondernemen, namelijk de G3-richtlijnen en de AA1000 normen.

6.1 De controlenormen

De controlenormen en de ISA's (International Standards on Auditing) nemen niet enkel normen met betrekking tot financiële informatie, maar ook normen met betrekking tot niet-financiële informatie op. Zo definieert het IBR in zijn algemene controlenormen het begrip interne controle als:

Het geheel van methodes en procedures die door de leidinggevende organen van een entiteit worden uitgewerkt om, voor zover dit mogelijk is ervoor te zorgen dat:

- de zaken ordelijk en efficiënt verlopen binnen het kader van de door hen vastgestelde beleidslijnen;
- afdoende procedures aangewend worden om belangenconflicten en misbruik van goederen van de entiteit te vermijden;
- de activa gevrijwaard worden;
- fraude en vergissingen voorkomen of opgespoord worden;
- de boekhoudregistraties volledig en correct zijn;
- de financiële inlichtingen betrouwbaar zijn en binnen de vastgestelde termijn opgesteld worden.

Uit de algemene controlenormen van het IBR blijkt het belang van het controleren van het interne controlesysteem. Zij schrijven voor dat het werkprogramma in verband met de controle van de jaarrekening bestaat uit volgende grote onderdelen:

- onderzoek van het interne controlesysteem;
- evaluatie van en controle op dit systeem;
- onderzoek van de jaarrekening.

Volgens deze controle normen stelt een goed systeem van interne controle de bedrijfsrevisor in staat om een relatieve zekerheid te bekomen over de goede werking van het boekhoudsysteem en over de kwaliteit van de gegevens.

6.2 De ISA's

Ook in de ISA's wordt het belang van het interne controlesysteem benadrukt. Zo wordt er in de ISA 200 besproken dat de auditor een professioneel kritische houding moet aannemen bij het inschatten van de risico's van een afwijking van materieel belang die het gevolg is van fouten of fraude gebaseerd op het begrijpen van de entiteit en haar omgeving, met inbegrip van de interne controle van de onderneming. Er is zelf een volledige ISA, namelijk de ISA 610 gewijd aan het interne controlesysteem.

Het is dus duidelijk dat het interne controlesysteem van essentieel belang is bij het controleren van de jaarrekening. Ook hier stelt zich weer de vraag of de bedrijfsrevisor ook verantwoordelijkheden heeft met betrekking tot factoren zoals het milieu, indien deze niet zijn opgenomen in het interne controlesysteem.

Hiernaast behandelt de ISA 315 de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor voor het inschatten van de risico's van een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten door middel van het verkrijgen van inzicht in de entiteit en haar omgeving. Hieruit blijkt het belang van het nakijken van omgevingsfactoren. Deze ISA zegt duidelijk dat de bedrijfsrevisor een inzicht moet verkrijgen over de relevante sectorspecifieke factoren, de wetgeving en andere externe factoren.

De ISA 720 bespreekt de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor met betrekking tot andere informatie dan de financiële staten en het rapport van de revisor hierover, in

documenten die de gecontroleerde financiële staten bevatten. De conclusie van de bedrijfsrevisor heeft volgens deze standaard geen betrekking op deze andere informatie. De bedrijfsrevisor moet deze informatie wel lezen, omdat de geloofwaardigheid van de financiële staten aangetast kan worden wanneer er fouten van materieel belang bestaan tussen de gecontroleerde financiële staten en de andere informatie. Wanneer er bij het lezen van deze andere informatie fouten van materieel belang naar voor komen, zal de revisor bepalen of de financiële staten of de andere informatie herzien moet worden.

Wanneer er geweigerd wordt om de financiële staten aan te passen, zal de bedrijfsrevisor zijn verklaring aanpassen. Volgens ISA 705 zijn er drie types van een aangepaste verklaring, namelijk de verklaring met voorbehoud, een afkeurende verklaring en een onthoudende verklaring.

Wanneer de onderneming weigert om de andere informatie aan te passen, zal de revisor dit melden aan degenen die belast zijn met het bestuur van de onderneming. Ook zal hij een bijkomende paragraaf toevoegen in zijn verslag, zal hij zijn verslag weerhouden of zal hij zich terugtrekken van zijn opdracht.

6.3 Het wetboek van vennootschappen

Artikel 95 van het wetboek van vennootschappen schrijft het volgende voor: de bestuurders of zaakvoerders van vennootschappen stellen een verslag op waarin zij rekenschap geven van hun beleid.

6.3.1 Artikel 96 §1

Artikel 96 §1 van het wetboek van vennootschappen:

Het jaarverslag bedoeld in artikel 95 bevat:

1° ten minste een getrouw overzicht van de ontwikkeling en de resultaten van het bedrijf en van de positie van de vennootschap, alsmede een beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee zij geconfronteerd wordt;

2° informatie omtrent de belangrijke gebeurtenissen die na het einde van het boekjaar hebben plaatsgevonden;

- 3° inlichtingen over de omstandigheden die de ontwikkeling van de vennootschap aanmerkelijk kunnen beïnvloeden;
- 4° informatie omtrent de werkzaamheden op het gebied van onderzoek en ontwikkeling;
- 5° gegevens betreffende het bestaan van bijkantoren van de vennootschap;
- 6° verantwoording van continuïteit ingeval van overgedragen verlies of twee opeenvolgende jaren met verlies;
- 7° alle gegevens die volgens dit wetboek in dit verslag moeten worden opgenomen;
- 8° gebruik door de vennootschap van financiële instrumenten;
- 9° in voorkomend geval, de verantwoording van de onafhankelijkheid en deskundigheid op het gebied van boekhouding en audit van ten minste één lid van het auditcomité.

Wanneer we artikel 96, 1° nader bekijken staat er dat het jaarverslag het volgende moet bevatten:

Een getrouw overzicht van de ontwikkeling en de resultaten van het bedrijf en van de positie van de vennootschap alsmede een beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee zij geconfronteerd wordt.

Dit overzicht bevat een evenwichtige en volledige analyse van de ontwikkeling (de toekomst), de resultaten (het verleden) en van de positie (het heden) van de vennootschap die in overeenstemming is met de omvang en de complexiteit van het bedrijf.

In de mate waarin zulks noodzakelijk is voor een goed begrip van de ontwikkeling, de resultaten of de positie van de vennootschap, omvat de analyse zowel financiële als, waar zulks passend wordt geacht, niet-financiële essentiële prestatie-indicatoren die betrekking hebben op het specifieke bedrijf van de vennootschap, met inbegrip van informatie betreffende milieu en personeelsaangelegenheden.

Hieruit blijkt dus duidelijk dat de wetgever meer wil dan enkel een beschrijving van de financiële cijfers. Informatie over milieu en personeelsaangelegenheden zijn van belang, ook wordt er duidelijk verwezen naar het feit dat niet-financiële prestatie-indicatoren moeten opgenomen worden indien dit nodig zou zijn. Voorbeelden van niet-financiële prestatie-indicatoren zijn: het aantal arbeidsongevallen, het aantal opleidingsdagen per werknemer, het aantal nieuwe klanten,... (Lindemans, 2009).

Het IBR heeft in 2006 omtrent dit wetsartikel een mededeling gedaan. Zo zegt het dat er in België tot op heden geen referentiestelsel bestaat dat toelaat om zaken, zoals de beschrijving van risico's en onzekerheden, de niet-financiële prestatie-indicatoren en de informatie betreffende milieu- en personeelsaangelegenheden, opgenomen in artikel 96, 1° nader te bepalen. Het is de verantwoordelijkheid van de leden van het bestuursorgaan van de vennootschap om deze informatie op te nemen in het jaarverslag. Wanneer het bestuursorgaan deze informatie niet of op onvoldoende wijze opneemt in het jaarverslag, is het volgens het IBR niet de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor om de risico's en onzekerheden te vermelden in zijn verslag. Wel moet hij in het tweede deel van zijn verslag een tekst voorzien die zegt dat het jaarverslag geen informatie verstrekt omtrent de risico's waarmee de informatie wordt geconfronteerd en waarin hij aangeeft dat hij geen uitspraak kan doen over de beschrijving van de risico's en onzekerheden waarmee de vennootschap geconfronteerd wordt.

Hiernaast is het ook niet de taak van de bedrijfsrevisor om de al dan niet door het bestuursorgaan opgenomen informatie te beoordelen, behalve indien het gaat om onredelijke, verkeerde of tegenstrijdige informatie in vergelijking met de informatie waarover de revisor zelf beschikt in het kader van zijn mandaat. Ook hier moet er in het tweede deel van zijn verslag een tekst opgenomen worden die zegt dat het jaarverslag kennelijk onredelijke, verkeerde of tegenstrijdige informatie bevat en waarin hij aangeeft dat hij geen uitspraak kan doen over de beschrijving van de risico's en onzekerheden waarmee de vennootschap geconfronteerd wordt (IBR, 2006).

In 4° van ditzelfde artikel staat er dat de vennootschap in het jaarverslag informatie omtrent de werkzaamheden op het gebied van onderzoek en ontwikkeling moet opnemen. Het gaat hier dus om de werkzaamheden, dus wettelijk gezien moet er geen informatie opgenomen worden over de in de toekomst geplande onderzoeken (Acke et al., 2010).

De Commissie voor Boekhoudkundige Normen [CBN] (2001, in Acke et al., 2010) heeft bepaald dat deze informatie niet enkel kwantitatieve informatie dient te bevatten. Enkel het bedrag van de, in de loop van het boekjaar, gemaakte kosten van onderzoek en ontwikkeling weergegeven volstaat dus niet. Naast kwantitatieve gegevens moeten er ook kwalitatieve gegevens over de aard en het doel van het onderzoek weergegeven worden. Deze kwalitatieve gegevens zijn een vorm van niet-financiële informatie.

6.3.2 Artikel 96 §2 en §3

Artikel 96 §2 van het wetboek van vennootschappen zegt:

Voor de vennootschappen waarvan de aandelen zijn toegelaten tot de verhandeling op een in artikel 4 bedoelde markt, bevat het jaarverslag tevens een verklaring inzake deugdelijk bestuur, die er een specifiek onderdeel van vormt en die ten minste de volgende informatie bevat:

1° de aanduiding van de code inzake deugdelijk bestuur die de vennootschap toepast, evenals een aanduiding waar de betrokken code openlijk raadpleegbaar is, alsook, indien toepasselijk, de relevantie informatie over de praktijken inzake deugdelijk bestuur die worden toegepast naast de desbetreffende code en de wettelijke vereisten met aanduiding waar deze informatie ter beschikking wordt gesteld;

2° voor zover een vennootschap de in 1° bedoelde code inzake deugdelijk bestuur niet integraal toepast, een aanduiding van de delen van de code inzake deugdelijk bestuur waarvan zij afwijkt en de onderbouwde redenen hiervoor;

3° een beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de interne controle- en risicobeheerssystemen van de vennootschap, in verband met het proces van financiële verslaggeving;

4° de informatie zoals bedoeld in artikel 14, vierde lid, van de wet van 2 mei 2007 op de openbaarmaking van belangrijke deelnemingen in emittenten waarvan aandelen zijn toegelaten tot de verhandeling op een gereguleerde markt en houdende diverse bepalingen en in artikel 34, 3°, 5°, 7° en 8°, van het koninklijk besluit van 14 november 2007 betreffende de verplichtingen van emittenten van financiële instrumenten die zijn toegelaten tot de verhandeling op een gereguleerde markt;

5° de samenstelling en de werking van de bestuursorganen en hun comités.

In dit artikel definieert de wetgever niet wat hij precies bedoelt met een interne controle- en risicobeheerssysteem. Hierdoor bestaat er het risico dat er een grote verscheidenheid aan interne controle- en risicobeheerssystemen gaat ontstaan. Dit zal de transparantie die door de wetgever beoogd werd door het opstellen van dit artikel veel minder doeltreffend maken (Acke et al., 2010).

§3 van ditzelfde artikel:

Voor de vennootschappen waarvan de aandelen zijn toegelaten tot de verhandeling op een in artikel 4 bedoelde markt, bevat de verklaring inzake deugdelijk bestuur zoals bedoeld in paragraaf 2 tevens het remuneratieverslag.

Dit remuneratieverslag bevat onder meer een beschrijving van de gehanteerde procedures om een remuneratiebeleid te ontwikkelen, het gehanteerde remuneratiebeleid van het boekjaar, op individuele basis het bedrag van de remuneratie en andere voordelen van de bestuurders en de bepalingen omtrent vertrekvergoedingen.

De wetgever verplicht het bestuur dus om gedetailleerde informatie omtrent de verloningssystemen op te nemen in het jaarverslag. Hiermee wil hij het publiek toelaten om een goed inzicht te krijgen in deze systemen zonder de ondernemingen de kans te ontnemen om internationale personen aan te trekken (Acke et al., 2010).

6.4 De G3-richtlijnen en de AA1000 normen

Betreffende normering loopt maatschappelijk verantwoord ondernemen voorop ten opzichte van de andere niet-financiële informatie. De twee meest gebruikte raamwerken omtrent duurzaamheidsverslaggeving zijn de internationale G3 richtlijnen of sustainability reporting guidelines van de organisatie Global Reporting Initiative [GRI] en de AA1000 normen. Van deze twee raamwerken zijn het de G3 richtlijnen die het meest gebruikt worden en ook het meest geschikt zijn voor het vergelijken van duurzaamheidsverslagen van ondernemingen (Acke et al., 2010). De toepassing van deze richtlijnen is vrijwillig (NIVRA, 2008). Het doel van het GRI verslaggevingsraamwerk is om uit te groeien tot een algemeen aanvaard systeem voor de verslaggeving van economische, milieu en sociale prestaties. Dit raamwerk is toepasbaar voor alle organisaties. De grootte, sector en de locatie van het bedrijf zijn niet van belang. Honderden organisaties over de hele wereld maken reeds gebruik van dit raamwerk als basis voor hun duurzaamheidsverslaggeving (GRI, 2006).

De G3-richtlijnen bevatten ten eerste rapportage principes die zowel de inhoud van het verslag bepalen als de kwaliteit van de informatie waarborgen. Ten tweede behelzen de richtlijnen ook standaardonderdelen van de informatievoorziening. Deze bestaan uit

prestatie-indicatoren, de strategie en de aanpak van het management. Het GRI-verslaggevingsraamwerk is weergegeven in figuur 3. In dit raamwerk wordt er ook nog gesproken over protocollen. Dit betreft enerzijds indicatorprotocollen en anderzijds technische protocollen. De indicatorprotocollen geven definities, richtlijnen en andere informatie voor de samenstelling van het verslag en dienen als een waarborg voor een consistente interpretatie van de prestatie-indicatoren. De technische protocollen zijn er om de gebruiker aanwijzingen te verschaffen in geval van problemen bij de verslaggeving. Naast deze protocollen zijn er ook nog sectorspecifieke richtlijnen. Deze complementeren de richtlijnen met interpretaties en toelichtingen over de toepassing van de richtlijnen in een bepaalde sector en ze omvatten sectorspecifieke prestatie-indicatoren. Ze zijn een aanvulling van de bestaande richtlijnen.

Bron: GRI (2006)

Figuur 3: Het GRI-verslaggevingsraamwerk

Volgens Acke et al. (2010) is de grootste sterkte van deze richtlijn het feit dat ze drie rapporteringsniveaus heeft. Deze niveaus bieden een onderneming ondersteuning bij het streven naar continue verbetering van hun maatschappelijke verslaggeving en zijn bedoeld om de onderneming te motiveren om de kwaliteit van de verslaggeving in de tijd te verbeteren. De niveaus laten zien in welke mate de G3-richtlijnen gebruikt zijn bij de maatschappelijke verslaggeving. Ze dienen dus niet om een mening te geven over de duurzaamheidsprestaties van de onderneming, de kwaliteit van het rapport of over de naleving van de G3 richtlijnen. De drie rapporteringsniveaus zijn: A, B en C en worden weergegeven in tabel 4 (GRI, z.d.).

Tabel 4: De drie rapporteringsniveaus

Report Application Level	C	C+	B	B+	A	A+
G3 Profile Disclosures OUTPUT	Report on: 1.1 2.1 - 2.10 3.1 - 3.8, 3.10 - 3.12 4.1 - 4.4, 4.14 - 4.15		Report on all criteria listed for Level C plus: 1.2 3.9, 3.13 4.5 - 4.13, 4.16 - 4.17		Same as requirement for Level B	
G3 Management Approach Disclosures OUTPUT	Not Required	Report Externally Assured	Management Approach Disclosures for each Indicator Category	Report Externally Assured	Management Approach Disclosures for each Indicator Category	Report Externally Assured
G3 Performance Indicators & Sector Supplement Performance Indicators OUTPUT	Report on a minimum of 10 Performance Indicators, including at least one from each of: Economic, Social and Environmental.		Report on a minimum of 20 Performance Indicators, at least one from each of Economic, Environmental, Human rights, Labor, Society, Product Responsibility.		Report on each core G3 and Sector Supplement* Indicator with due regard to the Materiality Principle by either: a) reporting on the Indicator or b) explaining the reason for its omission.	

Bron: GRI (z.d.)

Niveau C is bedoeld als een soort instapniveau (Acke et al., 2010). Niveau B is een tussenliggend niveau en Niveau A is bestemd voor de meer geavanceerde ondernemingen inzake duurzame verslaggeving. Ondernemingen die hun duurzaamheidsverslag extern laten verifiëren krijgen, zoals kan terug gevonden worden in tabel 4, een + teken achter hun rapportageniveau. Het GRI raadt deze externe verificatie aan (GRI, z.d.)

Een tweede, doch minder frequent gebruikt raamwerk, zijn de AA1000 normen. Deze werden ontwikkeld in 1999 en werden in 2008 herzien tot de huidige versie ervan. De AA1000 zijn principe gebaseerde standaarden die een onderneming helpen om verantwoordelijker en duurzamer te worden. Ze hebben betrekking op zowel beleidskwesties, business modellen en de gevoerde strategie als op het waarborgen van begeleiding bij de assurance van duurzaamheidskwesties en de betrokkenheid van de belanghebbenden (AccountAbility, z.d.). De grootste sterkte van deze standaarden is de combinatie van zowel een rapportage als een assurance standaard met daarbij een focus op stakeholder management (Acke et al., 2010).

7. De controle van de niet-financiële informatie

Zoals in hoofdstuk 6 besproken, wordt er in de huidige wet- en regelgeving al heel wat gezegd in verband met niet-financiële informatie. In dit deel wordt er dan ook dieper ingegaan op de rol van de bedrijfsrevisor met betrekking tot de verificatie van niet-financiële informatie.

In het kader van de wettelijke controle van de jaarrekening heeft de bedrijfsrevisor de opdracht om het jaarverslag te controleren en na te gaan of dit in overeenstemming is met de financiële overzichten. Artikel 144, 6° van het wetboek van vennootschappen zegt immers dat het verslag van de commissaris het volgende moet bevatten: een vermelding die aangeeft of het jaarverslag de door de artikelen 95 en 96 vereiste inlichtingen bevat en in overeenstemming is met de jaarrekening voor hetzelfde boekjaar. België is één van de weinige landen in Europa waar de commissaris dient over te gaan tot een vorm van rapportering over de volledigheid van het jaarverslag (Branson, Breesch & Schockaert, 2007, in Acke et al., 2010).

De laatste jaren is dit jaarverslag sterk geëvolueerd door onder meer de Europese richtlijnen. In het jaarverslag wordt er vandaag de dag steeds meer niet-financiële informatie, zoals een beschrijving van de belangrijkste risico's en onzekerheden, informatie omtrent het milieu en personeelsaangelegenheden en gegevens met betrekking tot de activiteiten van de onderneming inzake onderzoek en ontwikkeling, weergegeven. Dat komt bijvoorbeeld ook tot uiting in de verplichting voor beursgenoteerde bedrijven om een verklaring inzake deugdelijk bestuur op te nemen in het jaarverslag (Acke et al., 2010) en de verplichte rapportering van de remuneratie van de ondernemingsleiding. Het probleem dat zich hierbij stelt is, zoals al eerder aangehaald, dat er geen referentiekader ter beschikking is dat de onderneming moet volgen om deze informatie op een samenhangende wijze in het jaarverslag op te nemen. Ook de bedrijfsrevisor heeft geen vast referentiekader om zijn controleopdracht uit te voeren. Zowel de Belgische als de Europese wetgever is zich er wel van bewust dat de bedrijfsrevisor een belangrijke rol kan spelen op het vlak van niet-financiële informatie, maar bieden weinig houvast.

Het is wel niet de taak van de revisor om de al dan niet door het bestuursorgaan opgenomen elementen te beoordelen, behalve in het geval van onredelijke, verkeerde of

inconsistente informatie die hij objectief kan vaststellen in vergelijking met de informatie waarover hij beschikt in het kader van zijn mandaat (IBR, 2007, in Acke et al., 2010).

Dit komt ook tot uiting in het verslag van de bedrijfsrevisor, een element dat in dit verslag vermeld wordt is:

Het jaarverslag behandelt de door de wet vereiste inlichtingen en stemt overeen met de jaarrekening. Wij kunnen ons echter niet uitspreken over de beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee de vennootschap wordt geconfronteerd, alsook van haar positie, haar voorzienbare evolutie of de aanmerkelijke invloed van bepaalde feiten op haar toekomstige ontwikkeling. Wij kunnen evenwel bevestigen dat de verstrekte gegevens geen onmiskenbare inconsistenties vertonen met de informatie waarover wij beschikken in het kader van ons mandaat.

7.1 ISAE 3000

De International Standard on Assurance Engagements, ISAE 3000 is ontworpen voor de assurance van niet-financiële informatie zoals duurzaamheid, corporate governance en interne controle. Ze biedt basisprincipes en richtlijnen voor de beroepsuitoefenaar voor opdrachten waarbij er controle plaatsvindt van andere informatie dan de financiële informatie die wordt opgenomen in de ISA's (Everaerts, 2010).

Ook deze standaard maakt gebruik van de twee niveaus van zekerheid, namelijk een redelijke mate van zekerheid en een beperkte mate van zekerheid.

De bedrijfsrevisor kan dus gebruik maken van deze ISAE bij het controleren van niet-financiële informatie.

Vervolgens wordt de controle van de drie soorten niet-financiële informatie die in deze eindverhandeling behandeld worden, namelijk duurzaam ondernemen, deugdelijk bestuur en het interne controle- en risicobeheerssysteem, besproken.

7.2 Duurzaam ondernemen

Volgens Acke et al. (2010) is de kwaliteit van de informatie vrijgegeven in duurzaamheidsverslagen onderworpen aan veel ontwikkelingen. De zes voornaamste aspecten die volgens hen dienen verbeterd te worden zijn:

- de openbaarmaking van informatie over stakeholder management;
- het duurzaamheidsverslag moet een beeld geven van zowel de positieve als de negatieve aspecten;
- de vergelijkbaarheid van informatie omtrent duurzaam ondernemen, zowel de vergelijkbaarheid in de tijd als de vergelijkbaarheid tussen ondernemingen;
- de leesbaarheid van de informatie;
- de betrouwbaarheid van de informatie;
- het verschaffen van informatie over de managementbenadering van de verschillende aspecten die verbonden zijn met de wijze waarop duurzaam ondernemen in de organisatiestructuur is verankerd.

Het GRI (z.d.) gaat dieper in op de externe verificatie van de duurzaamheidsverslagen opgesteld aan de hand van de G3-richtlijnen. Hiervoor heeft ze zes kernpunten geïdentificeerd, deze zeggen dat de externe verificatie:

- moet uitgevoerd worden door een onafhankelijke en deskundige persoon;
- op een systematisch en gedocumenteerde wijze uitgevoerd moet worden. De verificatie wordt hiernaast gekenmerkt door vooraf gedefinieerde procedures;
- beoordeelt of het rapport een redelijke en evenwichtige presentatie van de prestaties levert. Hierbij wordt er rekening gehouden met de juistheid van de gegevens in het rapport en met de algemene inhoud;
- voor het uitvoeren van de verificatie, gebruik maakt van groepen of individuen die niet gelimiteerd worden door hun relatie met de onderneming of haar aandeelhouders om te komen tot een onafhankelijke en onpartijdige conclusie over het rapport;
- beoordeelt de mate waarin de onderneming de GRI standaarden toegepast heeft;
- dit alles resulteert in een advies of een conclusie die openbaar beschikbaar is en in een verklaring van de persoon die de verificatie uitgevoerd heeft over zijn relatie met de onderneming.

Ook het IBR tracht om de controle, van de informatie in het duurzaamheidsverslag, door de bedrijfsrevisor te stimuleren. Dit doet ze door jaarlijks een award for best belgian sustainability report uit te reiken. Een andere doelstelling van dit initiatief is om de transparantie van economische, sociale en milieu aangelegenheden te promoten (IBR, 2009). Met betrekking tot het nazicht van deze duurzaamheidsrapporten heeft de jury van deze award vastgesteld dat er reeds een aantal rapporten extern nagekeken werden. De jury vindt dat dit voortgezet en uitgebreid moet worden tot alle duurzaamheidsrapporten. Het extern laten verifiëren van deze rapporten door een onafhankelijk deskundige, zoals ook staat in de zes kernpunten van het GRI, zal ervoor zorgen dat de geloofwaardigheid van de rapporten zal toenemen. Deze onafhankelijke deskundige kan volgens het IBR de bedrijfsrevisor zijn.

Deze audit van niet-financiële informatie is vandaag de dag nog niet verplicht, maar het laten controleren van deze informatie zal voor buitenstaanders zeker een meerwaarde bieden. De economie is op dit moment nog altijd aan het herstellen van de financiële crisis, waardoor het voor de stakeholders belangrijk is dat ze kunnen vertrouwen op de informatie die vrijgegeven wordt door een onderneming. Hierdoor is een onafhankelijke controle van de sociale en milieuverwezenlijkingen, die worden vrijgegeven via het duurzaamheidsverslag, volgens het IBR zeker geen overbodige luxe (IBR, 2009).

De wetgever heeft het, met betrekking tot niet-financiële informatie, in artikel 96 §1 van het wetboek van vennootschappen over twee van de P's van MVO, namelijk people en planet. Hij zegt immers dat er ook informatie omtrent milieu- en personeelsaangelegenheden opgenomen moeten worden.

Aangaande de opname van de milieuaangelegenheden verwijzen Acke et al. (2010) naar de aanbeveling van de Europese Commissie betreffende de verantwoording, waardering en vermelding van milieuaangelegenheden in de jaarrekeningen en jaarverslagen van ondernemingen. Volgens deze richtlijn (2001) moeten milieuaangelegenheden worden vermeld indien zij van wezenlijk belang zijn voor de financiële resultaten of de financiële positie van de verslagleggende entiteit.

De richtlijn zegt dat wanneer milieuaangelegenheden van belang zijn voor de financiële resultaten en de financiële positie van de onderneming of haar ontwikkeling, het jaarverslag een beschrijving dient te bevatten van de verschillende aangelegenheden en maatregelen die de onderneming hieromtrent genomen heeft. Deze informatie moet een getrouw beeld geven van de ontwikkeling van de activiteiten en de positie van de

onderneming, voor zover milieuaangelegenheden hier rechtstreeks een invloed op kunnen uitoefenen. Hiertoe wordt aanbevolen de volgende informatie op te nemen:

- het beleid en de programma's die door de onderneming zijn vastgesteld op het gebied van milieubescherming. De gebruikers van het jaarverslag moeten in staat zijn na te gaan in hoeverre milieubescherming een integrerend deel vormt van het beleid en de activiteiten van de onderneming;
- de verbeteringen die sinds de invoering van het beleid op belangrijke gebieden van milieubescherming tot stand zijn gebracht;
- de mate waarin milieubeschermingsmaatregelen, op basis van bestaande wetgeving of als gevolg van toekomstige wijzigingen in wettelijke voorschriften die reeds voor een groot deel zijn vastgesteld, ten uitvoer zijn of worden gelegd;
- informatie over de milieuprestaties van de onderneming, zoals energiegebruik, materiaalgebruik, watergebruik, emissies en afvalverwijdering. Het zou nuttig zijn als deze informatie aan de hand van kwantitatieve milieu efficiëntie-indicatoren zou worden verstrekt en, waar dit relevant is, verder gerangschikt per bedrijfssegment;
- indien de onderneming een afzonderlijk milieoverslag opmaakt, een verwijzing hiernaar.

Voor de opname van de informatie omtrent personeelsaangelegenheden kunnen de volgende elementen worden opgenomen (De Backer, 2009 in Acke et al., 2010):

- de waarden en de doelstellingen van het gevoerde personeelsbeleid;
- vorming en opleiding;
- het aantal arbeidsongevallen;
- de evolutie van de totale loonkosten en de loonkost per voltijdse equivalenten.

7.3 Deugdelijk bestuur

De rol die de bedrijfsrevisor bij corporate governance speelt is het leveren van een kwaliteitsvolle controle van de door de onderneming opgestelde jaarrekening (IBR, 2003). Hiernaast kan hij een rol spelen door te communiceren met degenen die verantwoordelijk zijn voor corporate governance, door het bedrijf te adviseren over de

kwaliteit van de interne auditfunctie en door het bedrijf advies te geven omtrent kwalitatieve, transparante financiële informatie (IBR, 2003).

Hiernaast heeft België, zoals al eerder aangehaald, haar wettelijk kader uitgebreid, de reden hiervoor is dat ze het deugdelijk bestuur bij beursgenoteerde vennootschappen wil versterken. De vennootschappen moeten volgens de nieuwe wetgeving een verklaring inzake deugdelijk bestuur en een remuneratieverslag opnemen in het jaarverslag. Het nazicht van deze twee documenten is de taak van de bedrijfsrevisor, hiermee bevestigt de wetgever het belang van controle door een onafhankelijke expert (IBR, 2010).

Wat het remuneratieverslag betreft zal de bedrijfsrevisor moeten reageren indien het verslag een essentieel onderdeel van het remuneratiebeleid weglaat of indien de informatie, ondanks het feit dat ze nauwkeurig is, de aandeelhouders zou kunnen misleiden (Kroes, 2010, in IBR, 2010). Een voorbeeld dat De Wolf (2010, in IBR, 2010) geeft omtrent dit laatste is: veronderstel dat de CEO 100.000 aandelen aan een prijs van 100 EUR en 1.000 aandelen aan een prijs van 200 EUR zou kunnen verwerven en dat het verslag hierover vermeldt dat hij 101.000 aandelen kan verwerven aan een prijs die ligt tussen 100 en 200 EUR: deze informatie is juist, maar is misleidend.

Uit het gesprek met bedrijfsrevisor Vanstraelen K. blijkt hoe de controle van corporate governance in de praktijk in zijn werk gaat. Zaken zoals de onafhankelijkheid van bestuurders wordt gecontroleerd op basis van informatie die de revisor verkrijgt van de onderneming. De remuneratie van de bestuurders wordt gecontroleerd op basis van loonfiches. Toch is het volgens hem moeilijk om dit laatste te controleren, het is moeilijk om de juiste balans te vinden. De reden hiervoor is dat de verplichting voor het opstellen van het remuneratieverslag en de corporate governance verklaring in het wetboek van vennootschappen staat en een fout tegen het wetboek van vennootschappen altijd materieel is. Als bijvoorbeeld de remuneratie van één bestuurder fout blijkt te zijn en het bedrijf dit niet wilt aanpassen, zal de bedrijfsrevisor in principe een afkeurende verklaring moeten geven. Dit is wel een situatie die zich niet vaak voor zal doen, aangezien een onderneming de bemerkingen van de bedrijfsrevisor in de meeste gevallen wel zal opnemen en de overeenkomstige gegevens zal aanpassen.

7.4 Interne controle- en risicobeheerssysteem

Een onderdeel van paragraaf 1 van artikel 96 van het wetboek van vennootschappen is het volgende:

Een beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee de onderneming geconfronteerd wordt.

De wetgever heeft echter geen referentiekader gedefinieerd of een richtlijn uitgegeven over de wijze waarop een vennootschap de bepaling, 'een beschrijving van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee zij geconfronteerd wordt', moet interpreteren (Acke et al., 2010). Volgens Acke et al. (2010) blijven de bestuursorganen, door het gebrek aan een referentiekader, heel vaag over deze beschrijving en formuleren ze meestal zaken zoals "behoudens algemene risico's en onzekerheden, wordt de onderneming niet geconfronteerd met specifieke risico's en onzekerheden".

Uit een analyse van dezelfde auteurs (Acke et al., 2010) komt naar voor dat de voornaamste zaken waarvan het bestuur een beschrijving moet geven, de volgende zijn:

- de risico's aan de vraagzijde zoals bijvoorbeeld: welke zijn de belangrijkste grondstoffen en welke zijn de verwachtingen en risico's volgens het bestuursorgaan qua aanbod en aankoopprijs;
- de risico's aan de aanbodzijde zoals bijvoorbeeld: welke zijn de verwachtingen en risico's volgens het bestuursorgaan qua afzetmogelijkheden en verkoopprijs;
- de risico's inzake valuta en krediet;
- een overzicht van de belangrijkste lopende rechtszaken;
- de risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen;
- de risico's die verbonden zijn de financiële structuur van de vennootschap;
- de risico's met betrekking tot het milieu.

Het is hierbij aan te bevelen dat het bestuur van de vennootschap ook opneemt hoe ze met deze risico's omgaat en hoe ze deze tracht te beperken. Hiernaast is het aan te raden dat er vermeld wordt dat de beschreven risico's niet de enige zijn waar de vennootschap mee te maken krijgt en dat er ook andere risico's kunnen zijn waar de vennootschap zich niet bewust van is (Acke et al., 2010).

Door de Europese richtlijn 2006/46/EG bevatten zowel de corporate governance code als de corporate governance wet van 6 april 2010 (paragraaf 2, punt 3 uit artikel 96 van het wetboek van vennootschappen) een bepaling omtrent de openbaarmaking van een beschrijving van de belangrijkste kenmerken van de interne controle- en risicobeheerssystemen van de vennootschap (CBFA, 2010). Ook hier heeft de wetgever geen referentiekader opgegeven met betrekking tot deze beschrijving en in welke vorm deze opgenomen moet worden in het jaarverslag (Acke et al., 2010).

De bepaling omtrent het interne controle- en risicobeheerssysteem in de Code en in paragraaf 2 van artikel 96 mag niet verward worden met artikel 96 paragraaf 1, 1° W.Venn. Zoals al besproken bepaalt dit laatst genoemde punt dat een vennootschap in haar jaarverslag een beschrijving moet geven van de voornaamste risico's en onzekerheden waarmee zij geconfronteerd wordt. De bepalingen in de corporate governance code en de corporate governance wet (paragraaf 2 van artikel 96) gaan niet over de risico's zelf maar over de interne controle- en risicobeheerssystemen die zijn opgezet om deze risico's te beperken. Het is dus niet voldoende voor de naleving van de corporate governance bepalingen dat de vennootschappen zich beperken tot een beschrijving van de risico's en onzekerheden of verwijzen naar deze informatie elders in het jaarverslag (CBFA, 2010).

Het CBFA heeft in 2008 een circulaire uitgegeven. Hierin geven zij aan dat de verslaggeving met betrekking tot de interne controle- en de risicobeheerssystemen het volgende dient te bevatten:

- een beschrijvend gedeelte;
- een gedeelte met een beoordeling;
- een overzicht van de genomen maatregelen.

Aangezien het in artikel 96 §2 punt 3, gaat over een beschrijving van de voornaamste kenmerken van de interne controle- en risicobeheerssystemen van de vennootschap, kunnen de zaken die de CBFA aanraadt op te nemen in het beschrijvende gedeelte, gebruikt worden.

De leiding van de onderneming dient, volgens het CBFA, een beknopte beschrijving te geven van:

- de methodiek die gebruikt wordt om de interne controle te evalueren;
- de interne controlemaatregelen die gericht zijn op de betrouwbaarheid van het financiële verslaggevingsproces;
- de operationele werking, de activiteiten, en de significante interne controleprocessen van de onderneming;
- het algemene risicobeheer van de onderneming;
- de specifieke compliance domeinen met betrekking tot de integriteit van de instelling en de bescherming van cliënten.

De CBFA (2008) wijst er ook op dat het noodzakelijk is om bij de beoordeling van het interne controle systeem gebruik te maken van een algemeen aanvaarde methodiek die voldoende onderbouwd is en die op een consistente wijze wordt toegepast. De belangrijkste elementen hierbij zijn:

- de vaststelling van de doelstellingen van de onderneming;
- de identificatie van de risico's die de onderneming loopt;
- de manier waarop de onderneming de risico's beheerst;
- de identificatie en een kritische analyse van de eventuele tekortkomingen;
- de gevolgen van deze tekortkomingen;
- de documentatie van dit hele proces.

Indien de onderneming gebruik maakt van bepaalde methodiek voor de beschrijving en de beoordeling van het interne controle- en risicobeheerssysteem zal het voor de bedrijfsrevisor makkelijker zijn om de opgenomen informatie hieromtrent in het jaarverslag te controleren.

Acke et al. (2010) raden aan dat de wetgever, de CBN of het CBFA een kader opstellen met daarin de informatie die moet opgenomen worden in het jaarverslag. Een aantal zaken die hier volgens deze auteurs in moeten staan, zijn een minimum aantal te behandelen risico's of een kader voor de beschrijving van de interne controlemaatregelen. Dit zou de bedrijfsrevisor de mogelijkheid geven om het bestuursorgaan hiernaar te verwijzen.

Ook het IBR pleit voor de invoering van een referentiekader voor de interne controle van vennootschappen (IBR, 2010).

8. Het IBR en de niet-financiële informatie

Het IBR is het instituut van de bedrijfsrevisoren in België, het is dan ook belangrijk om te weten welke standpunten dit instituut inneemt met betrekking tot niet-financiële informatie en de controle van deze informatie.

Het IBR heeft op 24 januari 2011 commentaar gegeven op de "Europese Commissie openbare raadpleging over de openbaarmaking van niet-financiële informatie door ondernemingen". Hierin verklaart het IBR dat het, het in België van toepassing zijnde stelsel voor de openbaarmaking van niet-financiële informatie, slecht vindt. Volgens het instituut moet de beslissing om de verslaggeving over niet-financiële informatie uit te breiden, gebaseerd zijn op de behoeften van de belanghebbenden om over relevante en betrouwbare informatie te beschikken. Hiernaast moeten de kosten voor de ondernemingen om deze informatie te verstrekken worden afgewogen tegen de voordelen ervan voor de belanghebbenden.

Het IBR is van mening het huidige stelsel verbeterd kan worden door het opnemen van informatie die:

- relevant is voor de belanghebbenden en hen helpt om een volledig beeld te krijgen van de prestaties van de onderneming;
- van hoge kwaliteit is en een vergelijking tussen ondernemingen mogelijk maakt. Dit kan worden bereikt door het ontwikkelen van een referentiekader dat een aantal basisprincipes aanreikt voor het opstellen van en het rapporteren over niet-financiële informatie en de elementen en doelstellingen van deze informatie beschrijft;
- betrouwbaar is.

Hierbij is het belangrijk op te merken dat het IBR benadrukt dat het de voorkeur geeft aan het aanmoedigen en bevorderen van de uitbouw van niet-financiële verslaggeving en niet aan het opleggen ervan. Het is van mening dat alle ondernemingen, onafhankelijk van hun grootte, baat kunnen hebben bij het verstrekken van betrouwbare niet-financiële informatie die relevant is voor de belanghebbenden.

Ook vindt het IBR dat de Europese Commissie de bestaande internationale referentiekaders moet onderschrijven. Hierbij wordt er dan vooral gedacht aan de twee meest bekende internationale referentiekaders, namelijk de G3 richtlijnen en de AA1000

standaarden. Het IBR is van mening dat algemene principes ondernemingen ertoe zouden moeten aanzetten om informatie te verschaffen die echt inzicht geeft in de maatschappelijke prestaties. Hiernaast zouden duidelijk omschreven kritische prestatie indicatoren de vergelijkbaarheid moeten bevorderen. Hierbij zegt het instituut dat de indicatorkeuze dient te gebeuren door het management van de onderneming op basis van doelstellingen en principes vastgesteld in het referentiekader.

Vervolgens benadrukt het IBR ook dat de zogenaamde geïntegreerde verslaggeving, de verslaggeving van de toekomst is. Er is bijvoorbeeld al een algemene trend waarneembaar naar een integratie van het duurzaamheidsverslag in het jaarverslag. Het International Integrated Reporting Committee [IIRC] is een comité dat als doel heeft om een algemeen erkend duurzaamheidsraamwerk te ontwikkelen dat financiële, milieu, sociale en governance informatie samenbrengt. Het streeft naar de ontwikkeling van informatie over organisaties die tegemoet komt aan de noden van een meer duurzame en globale economie (IIRC, z.d.). Het IBR laat hieromtrent weten dat ze dit initiatief steunt en dat ze het eens is met het feit dat er een behoefte is aan een geïntegreerd verslaggevingsraamwerk waarbij essentiële financiële en niet-financiële informatie opgenomen wordt.

Ten slotte heeft het IBR ook een mening gegeven omtrent de controle van de niet-financiële informatie. Het instituut geeft aan dat de openbaargemaakte niet-financiële informatie gecontroleerd moet worden door de externe auditor, hierdoor zal de betrouwbaarheid van de informatie immers verhogen. De bedrijfsrevisor kan hiervoor gebruik maken van de ISAE3000.

9. Empirisch onderzoek: niet-financiële informatie in jaarverslagen

Voor het empirisch gedeelte worden de jaarverslagen van het jaar 2009 van de ondernemingen van de Bel20 en de BelMid geanalyseerd. Er wordt onder andere nagegaan hoeveel woorden er aan bepaalde onderwerpen van niet-financiële informatie besteed worden en dit om te bepalen hoe belangrijk deze niet-financiële informatie is. De onderwerpen die van nader bij bekeken worden zijn de volgende: maatschappelijk verantwoord ondernemen, corporate governance, risico's en het interne controle systeem, onderzoek en ontwikkeling en ten slotte de vooruitzichten voor de volgende jaren. De lijst met het aantal woorden dat elk bedrijf aan deze onderwerpen besteedt is opgenomen in bijlage 1, de Excel bestanden die gebruikt zijn voor de berekeningen bevinden zich in bijlage 2. Omdat het niet mogelijk is om voor elk onderwerp alle nagekeken jaarverslagen te bespreken, wordt er per onderwerp een jaarverslag van een bedrijf of van twee bedrijven uitgekozen dat als voorbeeld voor andere bedrijven kan dienen.

Niet alle bedrijven van de Bel20 en de BelMid behoren tot de onderzoekspopulatie. De eerste reden waarom er een aantal bedrijven uit de steekproef gevallen zijn, is omdat er van sommige jaarverslagen geen pdf versie beschikbaar is waardoor het te moeilijk is om te bepalen hoeveel woorden er aan een onderwerp besteed worden. De tweede reden is het feit dat er een aantal bedrijven, en dan vooral bedrijven uit de Bel20, een apart duurzaamheidsverslag publiceren. Deze bedrijven zijn niet onderzocht omdat het in deze eindverhandeling gaat over de niet-financiële informatie in het jaarverslag en deze bedrijven zeggen in hun jaarverslag, omwille van het feit dat ze nog een apart duurzaamheidsverslag hebben, weinig over MVO. Toch kan er uiteraard niet geconcludeerd worden dat ze niets zeggen over MVO aangezien ze hier een volledig verslag aan besteden.

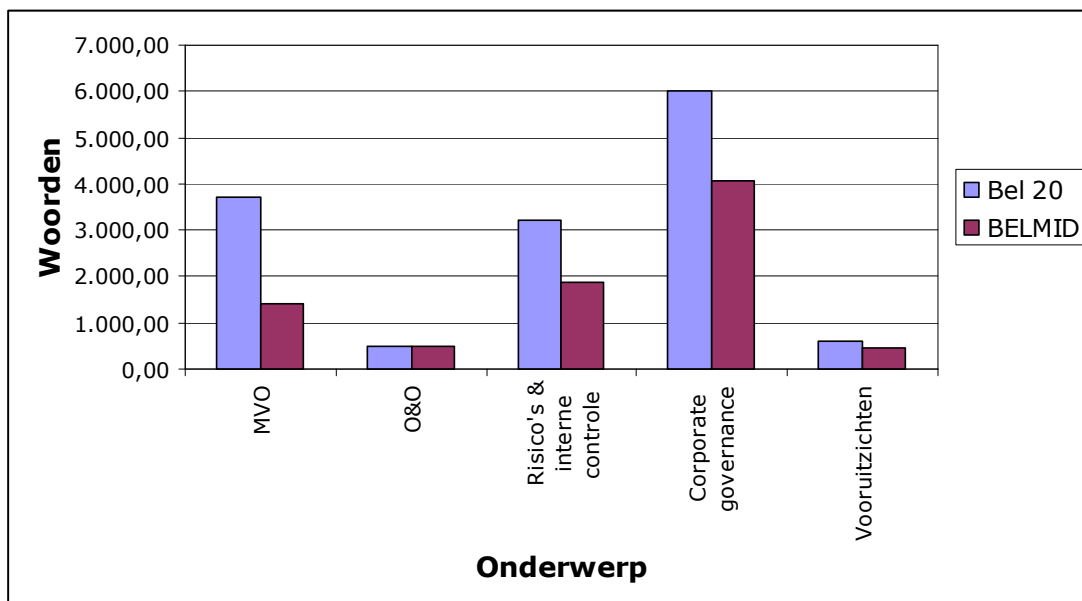
De bedrijven die uiteindelijk tot de onderzoekspopulatie behoren worden weergegeven in tabel 5. Hierbij is ook de branche of sector waarin de bedrijven actief zijn weergegeven, voor bedrijven die in meerdere sectoren opereren, wordt de hoofdactiviteit genomen.

Tabel 5: De onderzoekspopulatie

BEL20	Branche / Sector
Ackermans & van Haaren	Vastgoed
Beffimo	Vastgoed
Bekaert	Technologie (metaal)
Belgacom	Telecommunicatie
Cofinimmo	Vastgoed
Colruyt	Consumentenproducten
GBL	Portefeuille maatschappij
Mobistar	Telecommunicatie
NPM	Portefeuille maatschappij
Omega Pharma	Chemie
Solvay	Chemie
Umicore	Technologie (metaal)
BELMID	
Ablynx	Chemie
Aedifica	Vastgoed
Arseus	Chemie
Barco	Technologie
NBB	Financiën
Brederode	Portefeuille maatschappij
CFE	Vastgoed
Cie Bois Sauvage	Portefeuille maatschappij
CMB	Portefeuille maatschappij
D'ieteren	Autoindustrie
Deceuninck	Technologie (ramen en deuren)
Elia	Elektriciteit
Euronav	Transport
EVS Broadcast equipment	Technologie
Exmar	Transport
Galapagos	Chemie
GIMV	Portefeuille maatschappij
IBA	Chemie
Kinopolis	Entertainment
Melexis	Technologie
Recticel	Technologie
Retail Estate	Vastgoed
RTL Group	Entertainment
Sipef	Landbouw
Sofina	Portefeuille maatschappij
Tessengerlo	Chemie
Thrombogenics	Chemie
Van de Velde	Textiel
WDP	Vastgoed

9.1 Algemene vergelijking Bel20 en BelMid

Zoals hierboven al vermeld, wordt er eerst gekeken naar het aantal woorden dat de ondernemingen uit de BEL20 en de BelMid besteden aan verschillende niet-financiële onderwerpen. Vervolgens worden er gemiddeldes berekend en gekeken of er verschillen waarneembaar zijn tussen deze twee beursindexen en of deze verschillen significant zijn. Deze gemiddeldes worden weergegeven in Figuur 4. Voor de precieze cijfers kan er verwezen worden naar bijlage 2, waar de Excel bestanden met de gemiddeldes zijn weergegeven.

Figuur 4: Vergelijking Bel20 en BelMid

Zoals te zien is in figuur 4 rapporteren de bedrijven uit de Bel20 het meest over corporate governance. MVO komt op de tweede plaats, vervolgens komen de risico's en interne controle, hierna de vooruitzichten en ten slotte onderzoek en ontwikkeling. Bij de bedrijven uit de BelMid wordt er eveneens het meest gerapporteerd over corporate governance, maar hier komen de risico's en interne controle op de tweede plaats gevolgd door MVO, onderzoek en ontwikkeling en ten slotte de vooruitzichten.

Het feit dat het meeste gerapporteerd wordt over corporate governance komt overeen met het onderzoek van Hoff en Wood (2008) waaruit bleek dat alle bedrijven informatie over governanceprocessen rapporteren. Voor beursgenoteerde ondernemingen geldt in

ons land overigens dat zowel de Belgische Corporate Governance Code als het Wetboek van Vennootschappen expliciete eisen stellen aan die verslaggeving.

Vervolgens wordt er gekeken naar de verschillen tussen het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven uit de Bel20 en bedrijven uit de BelMid besteden aan elk onderwerp. Er wordt nagegaan of de waargenomen verschillen significant zijn of niet. Dit wordt gedaan aan de hand van de t-test. De t-test wordt gebruikt om de verschillen tussen twee gemiddelden te vergelijken (Stock & Watson, 2007). Voor de berekening wordt er gebruik gemaakt van het statistisch programma SPSS. Aangezien er nagegaan wordt of er significante verschillen zijn tussen het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven uit de Bel20 en de BelMid besteden aan bepaalde onderwerpen, wordt er gebruik gemaakt van de 'Independent samples T-test'. De nulhypothese zegt dat er geen significante verschillen zijn en de alternatieve hypothese zegt dat er wel significante verschillen zijn, met andere woorden:

$$H_0: \mu_{Bel20} - \mu_{BelMid} = 0$$

$$H_1: \mu_{Bel20} - \mu_{BelMid} \neq 0$$

De bijhorende SPSS output is terug te vinden in bijlage 4.

Wanneer er gekeken wordt naar het aantal woorden kan er uit figuur 4 afgeleid worden dat er zo goed als geen verschillen waarneembaar zijn tussen de twee beursindexen met betrekking tot de hoeveelheid gerapporteerd over **onderzoek en ontwikkeling** en over de **vooruitzichten** voor de volgende jaren. Dit wordt ook bevestigd door het uitvoeren van de t-test, de verschillen tussen de Bel20 en de BelMid voor deze twee onderwerpen zijn beide **niet significant** bij een significantieniveau van zowel 5% als van 10%.

Met betrekking tot de risico's en interne controle, corporate governance en MVO zijn er op het eerste zicht wel duidelijke verschillen waarneembaar. Uit figuur 4 kan er afgeleid worden dat de bedrijven uit de Bel20 hierover beduidend meer rapporteren dan de bedrijven uit de BelMid. Wanneer de t-test toegepast wordt blijkt echter dat er, bij een significantieniveau van 5%, enkel een **significant verschil** is tussen het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven uit de twee beursindexen besteden aan **MVO**. Het verschil met betrekking tot de **corporate governance rapportage en risico's en interne beheersing** blijkt **niet significant** te zijn. De reden voor de corporate governance verslaggeving is waarschijnlijk omdat er, voor het opstellen van het corporate

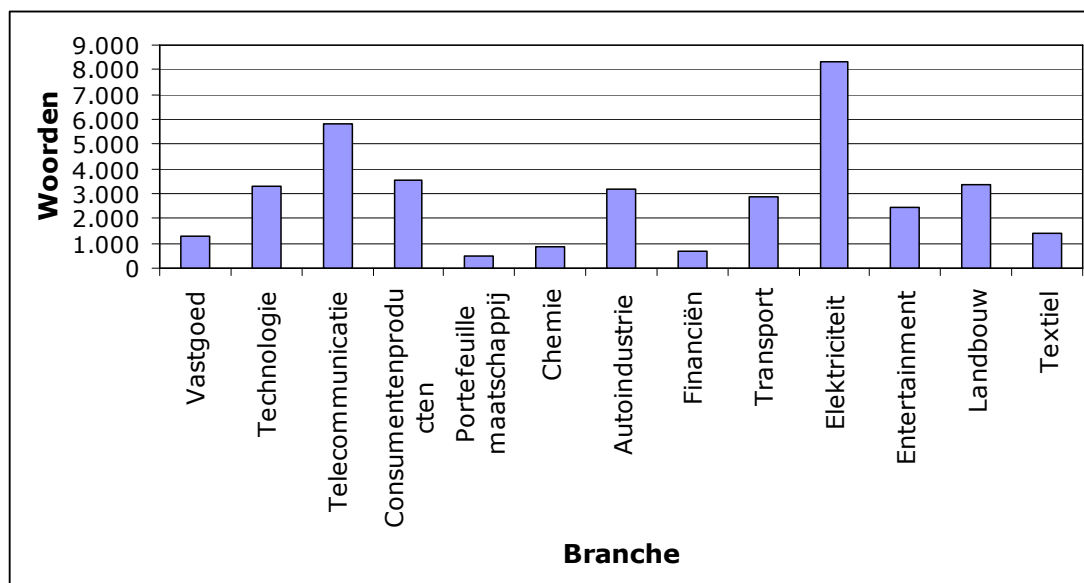
governance gedeelte, de Belgische corporate governance code is die zowel door de bedrijven uit de Bel20 als door de bedrijven uit de BelMid gevolgd wordt.

Voor MVO is het verschil wel significant en dit is een resultaat dat wel te verwachten was, de MVO rapportage is voor het grootste deel ervan niet verplicht en het is bijgevolg logisch dat grote bedrijven uit de Bel20, die over meer middelen beschikken dan de kleinere uit de BelMid, hier meer over rapporteren.

Op elk onderwerp wordt verder in detail ingegaan.

9.2 Maatschappelijk verantwoord ondernemen

In figuur 5 wordt het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven in een bepaalde branche besteden aan MVO weergegeven. Voor het bepalen van het aantal woorden omtrent dit onderwerp, werd er gekeken naar informatie over de drie P's.

Figuur 5: MVO

Mijn eerste idee was dat vooral de bedrijven uit de chemische/farmaceutische sector veel over MVO zouden rapporteren, maar zoals uit de figuur 5 afgeleid kan worden, blijkt dit niet het geval te zijn. Al zijn hier wel uitzonderingen zoals de bedrijven Solvay en

Tessenderlo die respectievelijk 3521 en 2066 woorden aan MVO besteden. Toch zijn het vooral de bedrijven uit de telecommunicatie en de elektriciteit die het meeste aandacht aan dit onderwerp besteden. Al moet er wel bijgezegd worden dat er slechts 1 bedrijf, namelijk Elia, behoort tot de branche elektriciteit.

Vervolgens worden de verschillende branches samengenomen om uiteindelijk te komen tot twee grote sectoren, namelijk de diensten- en industriële sector. Dit om na te gaan of er een significant verschil is tussen het gemiddeld aantal woorden dat de bedrijven uit deze twee sectoren besteden aan MVO. De agrarische sector wordt hier weggelaten omdat hier slechts één bedrijf toe behoort en dit een vertekend beeld zou opleveren. Ook hier wordt er gebruik gemaakt van de t-test met de volgende nul- en alternatieve hypothese:

$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

De verwachting was dat de industriële sector, gezien de zwaardere risico's, meer aandacht zou besteden aan de MVO-rapportering, maar met $\mu_{Industrie} = 1972$ woorden en $\mu_{Diensten} = 2097$ woorden is dat gemiddeld niet het geval. Het verschil tussen deze twee gemiddeldes is **niet significant** (t-test in SPSS, waarvan de output weergegeven wordt in bijlage 4).

9.2.1 Kwaliteit van de duurzaamheidsrapportage

Hiernaast wordt er onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de gerapporteerde informatie. Dit wordt gedaan op basis van de criteria opgesteld door het GRI. Deze zijn de volgende:

- *evenwichtigheid*: de duurzaamheidsverslaggeving moet positieve en negatieve aspecten van de prestaties van de onderneming weergeven om een doordachte beoordeling van de prestaties als geheel mogelijk te maken;
- *vergelijkbaarheid*: onderwerpen en informatie moeten op consistente wijze worden geselecteerd, samengesteld en in de verslaggeving worden verwerkt. In de verslaggeving op te nemen informatie moet zodanig worden gepresenteerd dat

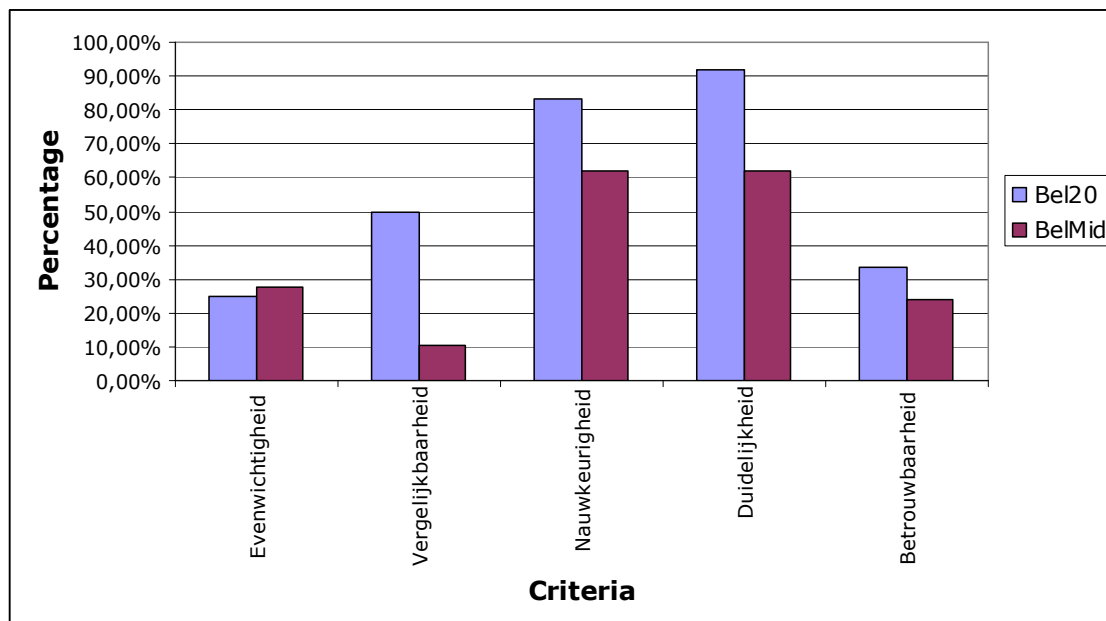
belanghebbenden veranderingen in de prestaties van de onderneming van jaar tot jaar kunnen analyseren;

- *nauwkeurigheid*: de informatie in de rapportage moet dusdanig nauwkeurig en gedetailleerd zijn dat belanghebbenden de prestaties van de verslaggevende onderneming kunnen beoordelen;
- *duidelijkheid*: informatie moet op zodanige wijze beschikbaar worden gesteld dat deze voor belanghebbenden, die gebruik maken van de duurzaamheidsrapportage, inzichtelijk en toegankelijk is;
- *betrouwbaarheid*: Informatie en processen die worden gebruikt bij het opstellen van het verslag, moeten zodanig worden verzameld, geregistreerd, samengesteld, geanalyseerd en gepubliceerd dat deze toetsbaar zijn zodat de kwaliteit en relevantie van de informatie bepaald kan worden.

Voor elk criterium geeft het GRI middelen om te toetsen of de onderneming voldoet aan het criterium, op deze manier is het dus mogelijk om de kwaliteit van de duurzaamheidsrapportage te bepalen.

De kwaliteit van de MVO rapportage van alle bedrijven uit de steekproef wordt dus geanalyseerd op basis van deze criteria. Bedrijven waarvan de rapportage voldoet aan een bepaald criteria krijgen hiervoor de score 1, bedrijven waarvan de rapportage niet voldoet aan het criteria krijgen de score 0. Op deze manier worden er percentages met betrekking tot de kwaliteit van de rapportage bekomen. De behaalde scores voor de criteria kunnen terug gevonden worden in bijlage 5.

De resultaten van deze kwaliteitsanalyse zijn weergegeven in figuur 6.

Figuur 6: Vergelijking Bel20 en BelMid: kwaliteitscriteria MVO

Zoals te zien is in figuur 6 scoren de bedrijven goed op de criteria nauwkeurigheid en duidelijkheid. De resultaten voor de criteria evenwichtigheid, vergelijkbaarheid en betrouwbaarheid zijn minder gunstig. Om de kwaliteit van de duurzaamheidsverslaggeving te verbeteren, zouden ondernemingen meer aandacht aan deze drie punten moeten besteden.

Dit komt overeen met enkele van de aspecten die geïdentificeerd werden door Acke et al. (2010) en volgens hen voor verbetering vatbaar zijn, deze werden reeds besproken in hoofdstuk 7. De zes voornaamste aspecten die volgens hen dienen verbeterd te worden zijn:

- de openbaarmaking van informatie over stakeholder management;
- **het duurzaamheidsverslag moet een beeld geven van zowel de positieve als de negatieve aspecten;**
- **de vergelijkbaarheid van informatie omtrent duurzaam ondernemen;**
- de leesbaarheid van de informatie;
- **de betrouwbaarheid van de informatie;**
- het verschaffen van informatie over de managementbenadering van de verschillende aspecten die verbonden zijn met de wijze waarop duurzaam ondernemen in de organisatiestructuur is verankerd.

Drie van deze aspecten komen dus overeen met de criteria evenwichtigheid, vergelijkbaarheid en betrouwbaarheid.

Vervolgens wordt er nagegaan of de kwaliteitsverschillen tussen de ondernemingen uit de Bel20 en deze uit de BelMid significant zijn. Om dit te bepalen wordt er gebruik gemaakt van de t-test. Voor elk criterium wordt de volgende nul- en alternatieve hypothese toegepast:

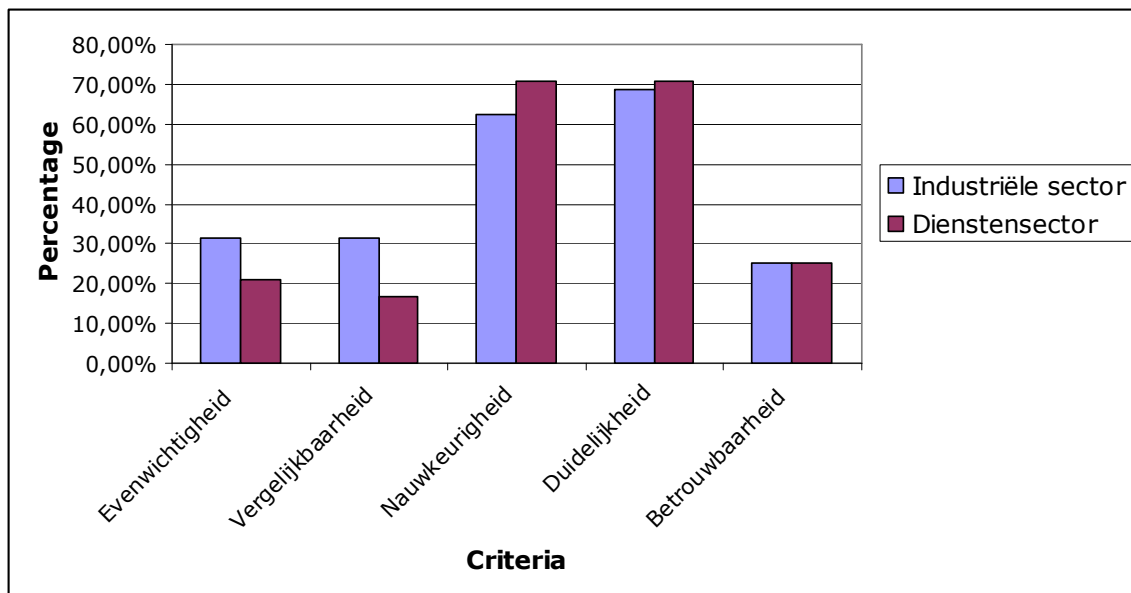
$$H_0: \mu_{Bel20} - \mu_{BelMid} = 0$$

$$H_1: \mu_{Bel20} - \mu_{BelMid} \neq 0$$

De bijhorende SPSS output kan terug gevonden worden in bijlage 4.

Voor de criteria **duidelijkheid, vergelijkbaarheid en nauwkeurigheid** zijn de verschillen **significant** bij een significantieniveau van 5%. Voor de resterende criteria (**betrouwbaarheid en evenwichtigheid**) blijken de verschillen **niet significant** te zijn.

Vervolgens worden de gemiddelden van de industriële en de dienstensector geanalyseerd. Deze worden weergegeven in figuur 7.

Figuur 7: Vergelijking industriële en dienstensector: kwaliteitscriteria MVO

Uit deze figuur blijkt al dat de verschillen tussen deze sectoren niet zo groot zijn. Voor het criterium betrouwbaarheid zijn de gemiddelden zelfs precies hetzelfde, namelijk 25%.

Ook hier wordt er gebruik gemaakt van de t-test om na te gaan of de verschillen significant zijn. Voor elk criterium geldt de volgende nul- en alternatieve hypothese:

$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

Enkel voor het criterium vergelijkbaarheid blijkt er, bij een significantieniveau van 5%, een significant verschil te zijn tussen de industriële en de dienstensector.

De conclusie die uit het onderzoek naar de kwaliteit van de duurzaamheidsverslaggeving getrokken kan worden is dat, in het algemeen, de score van twee van de vijf criteria, namelijk voor nauwkeurigheid en duidelijkheid bevredigend blijkt te zijn. Voor de resterende drie criteria (betrouwbaarheid, vergelijkbaarheid en evenwichtigheid) is er nog veel ruimte voor verbetering. Ondernemingen zullen met deze criteria meer rekening moeten houden, willen ze de kwaliteit van hun verslaggeving verbeteren.

Voor de criteria duidelijkheid, vergelijkbaarheid en nauwkeurigheid zijn er significante verschillen waarneembaar tussen de ondernemingen uit de Bel20 en deze uit de BelMid. De ondernemingen uit de Bel20 blijken voor deze criteria significant beter te scoren dan de ondernemingen uit de BelMid. Uit een eerdere analyse bleek al dat de ondernemingen uit de Bel20 significant meer aandacht besteden aan het onderwerp MVO. Dit kan dus een verklaring zijn voor het feit dat ook de kwaliteit van de rapportage beter is bij deze ondernemingen.

Hiernaast blijkt dat de bedrijven uit de industriële sector significant beter scoren op het criterium vergelijkbaarheid. Voor de resterende vier criteria blijken er geen significante verschillen te zijn tussen de twee sectoren.

Twee ondernemingen die in hun jaarverslag veel woorden aan MVO besteden en die goed scoorden op de kwaliteitscriteria, namelijk Solvay en Belgacom, worden verder besproken. Dit om een idee te geven van volgens onze inzichten goede MVO rapportage.

9.2.2 Solvay

Solvay is een bedrijf dat een apart duurzaamheidsverslag publiceert, maar zij doen dit voor een periode van 4 jaar, dus niet specifiek voor het jaar 2009 en daarom behoren zij wel tot de steekproef. De onderneming behoort tot de chemische sector, dit is een sector

die in het algemeen voor de bestudeerde ondernemingen niet veel aandacht aan MVO besteedt. Solvay is hier een uitzondering op. Wat dit bedrijf goed doet met betrekking tot de rapportage van MVO is echt proberen aan te tonen dat ze daadwerkelijk inspanningen doen. Zo zeggen veel bedrijven wel dat ze bezorgd zijn om het milieu en andere zaken op het vlak van MVO, maar hier stopt het bij veel van hen. De gebruiker kan hier bijgevolg niet veel informatie uithalen en heeft ook na het lezen van het jaarverslag nog geen idee van welke inspanningen het bedrijf levert met betrekking tot MVO. Solvay gaat wel een stap verder en zegt ook op welke manier het inspanningen levert. Een voorbeeld hiervan is hieronder opgenomen.

Voorbeeld Solvay

Het is onze ambitie tegen 2020 een evenwichtige selectie activiteiten te beheren met een betere duurzaamheid over de hele levenscyclus van de producten en het aanbod van chemische producten en kunststoffen beter te integreren in globale waardeketens. Als industrie die zich hierin heeft gespecialiseerd, wil Solvay zich als partner opstellen van nieuwe oplossingen die zo snel mogelijk ter beschikking moeten staan. De uitdagingen waarvoor we staan zijn zo dringend dat wij onze actie moeten versnellen in alle fasen: onderzoek – industriële toepassing – commercialisering. De belangrijkste vorderingen inzake duurzaamheid van de producten hadden in het jaar 2009 vooral te maken met:

- polymerische biomaterialen SOLVIVA™ voor medisch gebruik
- het systeem voor de behandeling van stikstofoxiden (NO_x) van dieselmotoren met een systeem voor selectieve katalytische reductie
- de productie van epichloorhydrine op basis van natuurlijke glycerine, ter vervanging van fossiele grondstoffen
- de nieuwe SOLUFORCE®productielijn een gamma van polyethyleenbuizen verstevigd met een polyesterweefsel,
- de ontwikkeling van nieuwe biocide toepassingen die geen blijvende verandering van het milieu veroorzaken natriumbicarbonaat, perazijnzuur voor leefmilieutoepassingen en in de landbouw
- monofluorethyleen, als oplosmiddel voor de elektrolyt van herlaadbare lithiumionbatterijen
- natriumpercarbonaat, dat milieuvriendelijker is en gebruikt wordt in detergents

Ze geven dus duidelijke voorbeelden, waardoor de gebruiker van het jaarverslag ook een beter idee heeft van de acties die ondernomen worden ter bescherming van het milieu.

9.2.3 Belgacom

In de steekproef zijn er twee ondernemingen die behoren tot de telecommunicatie, namelijk Belgacom en Mobistar. Deze twee ondernemingen rapporteren beide over MVO, maar vooral Belgacom scoort hier erg goed: het besteedt maar liefst 9878 woorden aan MVO en het scoort goed voor alle kwaliteitscriteria. Hiernaast integreert Belgacom haar duurzaamheidsverslag in het jaarverslag. Volgens het onderzoek van Mazars dat in de literatuurstudie besproken wordt, is dit ook hetgeen de gebruikers prefereren.

Deze onderneming wordt dan ook verder besproken.

Voor elk kwaliteitscriterium wordt er een voorbeeld gegeven uit het jaarverslag van Belgacom. Dit om een voorbeeld te geven van een kwalitatief goede duurzaamheidsrapportage.

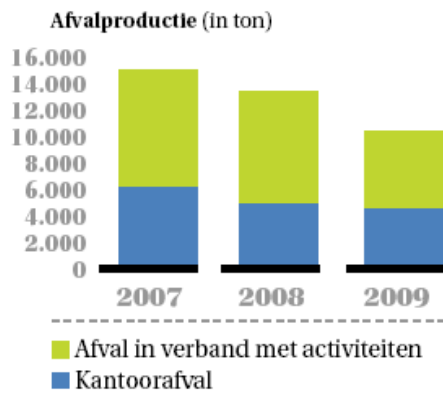
- ***Evenwichtigheid***

Wat Belgacom doet is een overzicht geven van de zaken die het beloofd heeft, de resultaten die het behaald heeft en de zaken die het nog zal doen. Op die manier geeft het aan dat het al veel bereikt heeft, maar dat bepaalde zaken toch nog voor verbetering vatbaar zijn. De duurzaamheidsverslaggeving van Belgacom geeft dus positieve en negatieve aspecten van de prestaties van de onderneming weer.

- ***Vergelijkbaarheid***

Belgacom maakt grafieken met hierin de prestaties van het afgelopen boekjaar en van de boekjaren 2008 en 2007. Op deze manier kan de informatie tussen de jaren onderling vergeleken worden. Een voorbeeld hiervan is hieronder weergegeven.

Voorbeeld Belgacom

▪ **Nauwkeurigheid**

Het criterium nauwkeurigheid betekent dat de informatie in de rapportage dusdanig nauwkeurig en gedetailleerd moet zijn zodat belanghebbenden de prestaties van de verslaggevende onderneming kunnen beoordelen. Een voorbeeld van hoe Belgacom dit doen is hieronder weergegeven.

Voorbeeld Belgacom

We hebben de CO₂-uitstoot van ons transport verminderd met 2%

We hebben onder meer de volgende maatregelen genomen om de impact van ons transport (wagenpark, pendelverkeer van de werknemers, uitbesteed transport en zakenreizen) op het milieu te verminderen:

- De totale consumptie van het wagenpark is verminderd met 3% t.o.v. 2008.
- Een nieuw mobiliteitsbeleid moedigt de werknemers aan om gebruik te maken van het openbaar vervoer: volledige terugbetaling van het openbaar vervoer, mogelijkheden om het openbaar vervoer te combineren met een bedrijfswagen.
- Al onze vrachtwagenbestuurders (logistiek) hebben een cursus ecorijden gevolgd. De positieve resultaten hebben ons aangezet om een groots opgezet ecorijdenprogramma te lanceren in 2010, voor iedere werknemer die een bedrijfswagen heeft.

- We zijn gestart met systematische controles van de bandenspanning, maar door onvoldoende middelen hebben we dit project voorlopig stopgezet.
- Het aantal satellietwerkers is vorig jaar met 29% gestegen, doordat we het aantal satellietsites en -desks hebben verhoogd.
- We hebben onze logistieke distributieroutes geoptimaliseerd, wat een besparing van 165 025 km heeft opgeleverd.
- De CO₂-uitstoot met betrekking tot zakenreizen (per vliegtuig en trein) is met 17% gedaald.

Belgacom zegt dus niet alleen dat het de CO₂ uitstoot verminderd heeft, maar het geeft ook aan op welke manier het dit gedaan heeft. Hierdoor heeft de gebruiker een beter beeld van de prestaties van de onderneming.

▪ **Duidelijkheid**

Het duurzaamheidsverslag van Belgacom is heel toegankelijk. Je kan gemakkelijk terug vinden wat je zoekt. Ze geven per punt ook de zaken die ze het afgelopen jaar gedaan hebben en de zaken die ze in 2010 nog zullen doen. Hierdoor heeft de gebruiker een duidelijk idee van de initiatieven van de onderneming.

Hiernaast gaan ze ook de confrontatie met de belanghebbenden aan. Dit komt duidelijk naar voor uit onderstaande voorbeelden.

We interageren met onze belanghebbenden via dit MVO-verslag, door de vragenlijsten van analisten, investeerders, leveranciers, klanten en MVO-organisaties in te vullen, via ontmoetingen met belanghebbenden, en door vragen via csr@belgacom.be te beantwoorden. Dit jaar hebben we nieuwe stappen ondernomen om een beter inzicht te krijgen in de perceptie en verwachtingen van onze belanghebbenden en in 2010 zullen we onze strategie voor interactie met de belanghebbenden verder verbeteren.

We hebben de Universit  Catholique de Louvain de opdracht gegeven onafhankelijke interviews te organiseren met een brede groep van externe belanghebbenden: vakbonden, consumentenverenigingen, ngo's, industriële verenigingen, leveranciers, overheidsinstanties en MVO-verenigingen. Aan 31 belanghebbenden werd gevraagd wat ze van onze MVO-activiteiten vonden en verwachtten. De resultaten van de studie

bevestigen dat onze strategische keuzes rond MVO beantwoorden aan de verwachtingen van onze belanghebbenden.

Aan de hand van de resultaten van opiniepeilingen bij onze belanghebbenden, onze analyse van maatschappelijke trends, benchmarking met onze concurrenten en interviews met medewerkers gingen we na of we nog steeds de MVO-thema's behandelen die voor onze belanghebbenden en onze business cruciaal zijn. Het was een geruststelling vast te stellen dat de zes MVO-thema's waarrond we al drie jaar werken nog steeds de meest relevante zijn volgens hun financiële impact en impact qua reputatie op onze business, en in de ogen van de belanghebbenden. Onze MVO-rapportering spitst zich toe op de belangrijkste MVO-thema's.

Belgacom zorgt er dus ook voor dat zowel de MVO rapportage als de ondernomen initiatieven afgestemd zijn op de verwachtingen en behoeften van de gebruikers. Hierdoor bevat het verslag de informatie die de belanghebbenden belangrijk vinden. Dit is een punt dat van belang is voor het criterium duidelijkheid.

▪ **Betrouwbaarheid**

Het MVO gedeelte van het jaarverslag van Belgacom werd afzonderlijk geattesteerd door een bedrijfsrevisor. Hiervoor werd er gebruikt gemaakt van de ISAE 3000. Dit assurance verslag is terug te vinden in bijlage 3. Belgacom maakt voor het opstellen van haar MVO verslag gebruik van de G3 richtlijnen. Dit laat dus zien dat onafhankelijke controle door de bedrijfsrevisor mogelijk is indien het bedrijf duidelijk aangeeft van welk referentiekader ze gebruik maakt.

Zoals al besproken in de literatuurstudie heeft het GRI zes kernpunten geïdentificeerd voor de externe verificatie van de duurzaamheidsverslagen. Er wordt nu verder besproken of hier aan voldaan is bij de assurance van het MVO verslag van Belgacom. Deze kernpunten zeggen dat de externe verificatie:

- *moet uitgevoerd worden door een onafhankelijke en deskundige persoon;*
- *voor het uitvoeren van de verificatie, gebruik maakt van groepen of individuen die niet gelimiteerd worden door hun relatie met de onderneming of haar*

aandeelhouders om te komen tot een onafhankelijke en onpartijdige conclusie over het rapport:

Deze twee punten kunnen samengenomen worden omdat ze beide gaan over de controle door een onafhankelijke persoon. In het geval van Belgacom werd de controle uitgevoerd door bedrijfsrevisor Harry Everaerts van Ernst & Young, aangezien er van een bedrijfsrevisor verwacht wordt onafhankelijk en deskundig te zijn is er bijgevolg aan deze twee punten voldaan.

- *op een systematisch en gedocumenteerde uitgevoerd moet worden. De verificatie wordt hiernaast gekenmerkt door vooraf gedefinieerde procedures:*

Of de controle op een systematische en gedocumenteerde manier uitgevoerd werd is niet af te leiden uit het assurance verslag. Wel worden de voornaamste procedures die gebruikt werden om tot een conclusie te kunnen komen. Enkele voorbeelden van deze procedures zijn:

- het evalueren van de procedures om de inhoud van het rapport te definiëren zodat deze aan de verwachtingen van de belanghebbenden beantwoord;
- het voeren van interviews met verantwoordelijken van Belgacom, voornamelijk met het doel om de consistentie van de beschrijvende data in het rapport te beoordelen;
- het evalueren van de procedures die ingezet zijn om de naleving van wetgevingen en interne regelgevingen met betrekking tot MVO te garanderen en evaluatie van deze naleving.

- *beoordeelt of het rapport een redelijke en evenwichtige presentatie van de prestaties levert. Hierbij wordt er rekening gehouden met de juistheid van de gegevens in het rapport en met de algemene inhoud:*

Hetgeen ze hiervan zeggen is terug te vinden in de conclusie, aangezien de controle uitgevoerd is met een beperkte mate van zekerheid, is dit een negatieve uitdrukking van de conclusie:

Op basis van onze uitgevoerde procedures om een beperkt nazicht uit te voeren, is er niets ter onzer attentie gekomen waaruit we zouden besluiten dat:

- de onderwerpen besproken in de MVO sectie van het Jaarverslag 2009 niet overeen komen met de belangrijkste aspecten omtrent Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen die de belgacom groep NV van publiek recht beïnvloeden;

- de beschrijving van het beleid en de managementsystemen van belgacom geen redelijke weerspiegeling zijn van de inspanningen die belgacom levert met betrekking tot Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in 2009.

- *beoordeelt de mate waarin de onderneming de GRI standaarden toegepast heeft:*
Ook hier wordt in de conclusie naar verwezen, er wordt namelijk gezegd dat: op basis van onze uitgevoerde procedures om een beperkt nazicht uit te voeren, er niets ter onzer attentie gekomen is waaruit we zouden besluiten dat: de gebruikte rapporteringsprocedures en principes niet gepast zijn en niet consistent gebruikt worden.

- *dit alles resulteert in een advies of een conclusie die openbaar beschikbaar is en in een verklaring van de persoon die de verificatie uitgevoerd heeft over zijn relatie met de onderneming:*

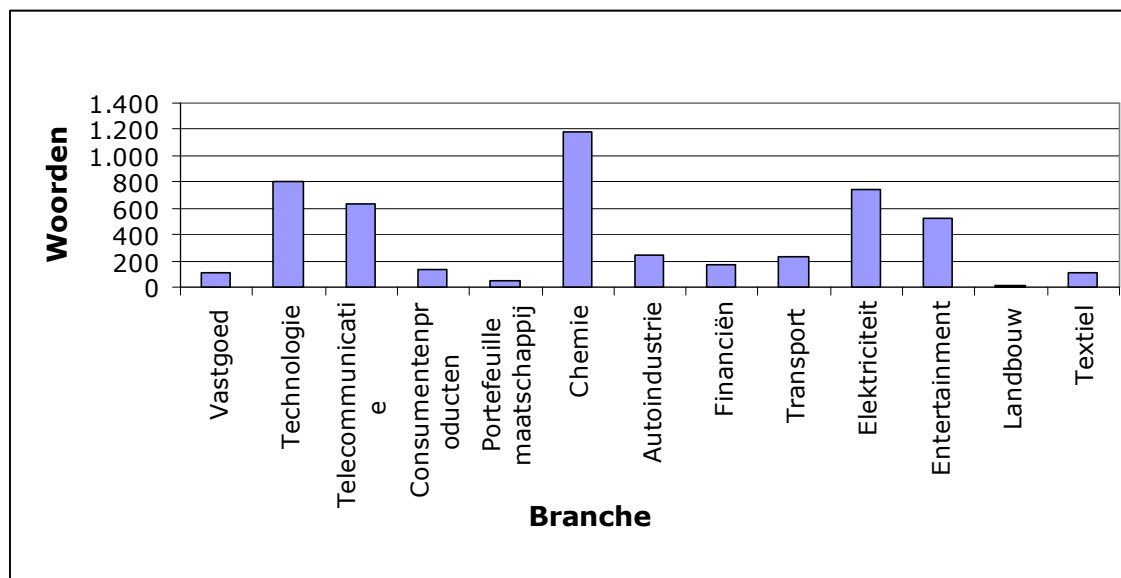
Uiteindelijk wordt er een conclusie gevormd die reeds in de vorige twee punten besproken is.

De externe verificatie van het MVO verslag van Belgacom voldoet dus aan de zes kernpunten van het GRI. Hiernaast voldoet de MVO rapportage van de onderneming aan de vijf kwaliteitscriteria. Deze rapportage kan bijgevolg als een voorbeeld dienen voor andere ondernemingen.

9.3 Onderzoek en ontwikkeling

In dit onderwerp zijn er naast de vermeldingen over onderzoek en ontwikkeling van het afgelopen boekjaar ook nieuwe innovaties of nieuwe innovatieve producten die tijdens het boekjaar tot stand zijn gekomen, opgenomen.

Artikel 96 § 1 4° van het wetboek van vennootschappen zegt dat het jaarverslag informatie omtrent de werkzaamheden op het gebied van onderzoek en ontwikkeling moet bevatten, waardoor dit voor bedrijven dus een verplichting is. De bedrijven zijn wel vrij om zelf in te vullen wat ze hier omtrent verstaan, de wetgever specificeert dit niet verder. Dit blijkt ook uit de grote verschillen in het aantal woorden.

Figuur 8: O&O

In figuur 8 wordt het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven uit een bepaalde branche besteden aan O&O weergegeven.

Zoals te zien is in deze figuur zijn het vooral de bedrijven uit de chemie, technologie, elektriciteit, telecommunicatie en entertainment die het meeste over dit onderwerp rapporteren. Dit is logisch aangezien dit sectoren zijn waarin innovatie een vereiste is om te kunnen overleven.

Toch ligt het gemiddeld aantal woorden, met uitzondering van de chemische sector, beneden de 1000. Dit is vooral te wijten aan het feit dat informatie omtrent onderzoek en ontwikkeling [O&O] heel strategisch is en bedrijven geven dit bijgevolg niet zomaar vrij, wat natuurlijk ook logisch is. Er kan van de bedrijven niet verwacht worden dat ze hun activiteiten omtrent O&O in detail uitschrijven in het jaarverslag, want ook de concurrenten lezen het jaarverslag. Bedrijven vermelden in hun jaarverslag bijvoorbeeld wel nieuwe innovatieve producten die in 2009 op de markt gekomen zijn, want dit is geen geheim meer.

Er zijn veel bedrijven uit de steekproef die heel weinig woorden besteden aan dit onderwerp, dit zijn dan ook meestal dezelfde, namelijk: we hebben tijdens het afgelopen boekjaar geen activiteiten in onderzoek en ontwikkeling ondernomen. Dit is natuurlijk ook een mogelijkheid, niet alle bedrijven proberen zich te diversifiëren door te innoveren.

Het bedrijf dat hier uitgekozen is voor verdere bespreking, is Bekaert, het besteedt 1678 woorden aan O&O, op dit bedrijf wordt in detail ingegaan om te laten zien hoe zij toch trachten te rapporteren over zo een strategisch en belangrijk onderwerp als O&O.

Voordat Bekaert besproken wordt, worden ook hier, net als bij MVO, de verschillende branches samengenomen om zo te komen tot twee grote sectoren, namelijk de dienst- en industriële sector. Ook hier wordt er gebruik gemaakt van de t-test om na te gaan of er een significant verschil is tussen het gemiddeld aantal woorden dat de bedrijven uit de twee sectoren besteden aan O&O. Dit leidt tot de volgende nul- en alternatieve hypothese:

$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

De verwachting was dat de industrie meer zou rapporteren over O&O. Met $\mu_{Industrie} = 947$ woorden en $\mu_{Diensten} = 217$ woorden wordt dat voor het gemiddelde bevestigd. Het verschil tussen deze twee gemiddeldes blijkt **significant** te zijn bij een significantieniveau van 1%. Dit betekent dat de bedrijven uit de industriële sector significant meer aandacht besteden aan O&O dan deze uit de dienstensector.

9.3.1 Bekaert

Bekaert is een technologisch bedrijf dat behoort tot de industriële sector. Ze zeggen in het jaarverslag dat vernieuwing altijd een belangrijke groeimotor voor Bekaert is geweest. Dit betekent dus dat innovatie voor dit bedrijf van groot belang is. Hieronder zijn twee voorbeelden weergegeven van hoe Bekaert haar inspanningen op vlak van O&O tracht mee te delen.

Voorbeelden Bekaert

Onze strategie van technologisch leiderschap drijft ons innovatieprogramma naar sectoren met groeimogelijkheden. In de aardolie- en gasindustrie bijvoorbeeld worden de natuurlijke bronnen schaarser. Dit creëerde de noodzaak om olie of gas te ontginnen uit nog dieper gelegen bronnen. Bekaert anticipeerde op deze uitdaging en ontwikkelde

ultrasterke, corrosie- en hogedrukbestendige draden, kabels en met staalkoord versterkte strips.

We spelen ook in op de groeiende behoefte aan alternatieve energiebronnen via een specifiek productassortiment voor de fotovoltaïsche en windenergiemarkten. Voorbeelden hiervan zijn zaagdraad om polysilicium ingots in ultradunne schijfjes of wafers te snijden, dunne filmdeklagen, beschermende folie voor het ontwerp van krystallijne fotovoltaïsche modules en met staalkoord versterkte riemen voor windturbine toepassingen.

In de steekproef zijn er bedrijven die aan onderzoek en ontwikkeling doen en innovatie belangrijk vinden, maar enkel weinig zeggende bewoordingen gebruiken. Voorbeelden hiervan zijn:

“In 2009 werden reeds een aantal initiatieven genomen die ons moeten in staat stellen om kwalitatief hoogwaardige en concurrerend geprijsde producten te brengen, waarop wij een sterk merkenbeleid kunnen bouwen”

“De investeringen en de inspanningen voor onderzoek en ontwikkeling bleven op een hoog niveau in 2009.”

Deze informatie laat aan de gebruiker wel weten dat er aan O&O gedaan wordt, maar niet waar het bedrijf mee bezig is. Zoals eerder al gezegd is dit te begrijpen, want er kan niet van een bedrijf verwacht worden dat ze alles vrij geven, maar overtuigend is het alleszins niet.

De twee voorbeelden van Bekaert tonen dat er meer informatie gegeven kan worden die aan de gebruikers ook een idee geeft hoe O&O geïntegreerd is in de organisatie. Dit laat aan de belanghebbenden nog eens duidelijk zien hoe belangrijk O&O voor hen is en dit is voor de belanghebbenden waarschijnlijk belangrijk aangezien innovatie in de technologische sector noodzakelijk is om te kunnen overleven.

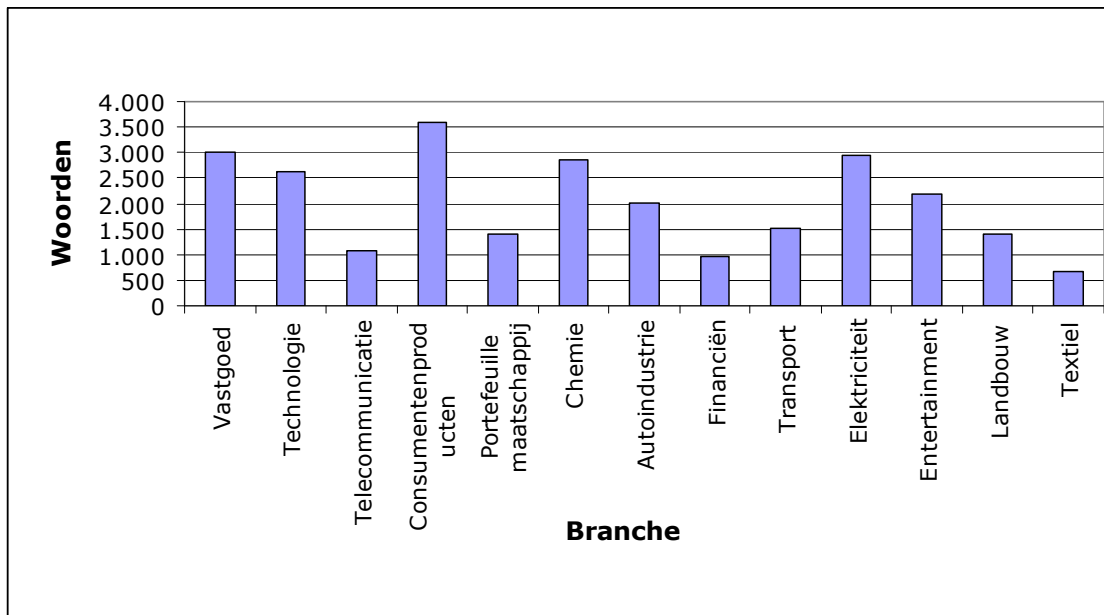
Voorbeeld Bekaert

Om onze inspanningen in technologie en innovatie op lange termijn gefocust te houden, stelden we innovatiemanagers aan in het hele bedrijf. Zij hebben een unieke opdracht: nieuwe ideeën bevorderen. Bedoeling is de productpijplijn en de productportefeuille op lange termijn in te vullen met marktgedreven innovatie, zodat we veelbelovende

mogelijkheden in de toekomst optimaal kunnen benutten. Hun ideeën worden voorgelegd aan een New Business Development Council, waarbij het senior management – toegespitst op technologie en business – de innovatievoorstellen snel maar grondig evalueert en bespreekt en ideeën kiest en financiert die verder ontwikkeld moeten worden.

9.4 Risico's en interne controle

Figuur 9 geeft het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven uit een bepaalde sector besteden aan de risico's en het interne controlesysteem weer.

Figuur 9: Risico's en interne controle

Artikel 96 §1 1° van het wetboek van vennootschappen zegt dat het jaarverslag ten minste een getrouw overzicht van de ontwikkeling en de resultaten van het bedrijf en van de positie van de vennootschap, alsmede een beschrijving van **de voornaamste risico's en onzekerheden** waarmee zij geconfronteerd wordt moet bevatten.

Zoals al aangehaald in de literatuurstudie heeft de wetgever geen referentiekader gedefinieerd waarin staat welke punten in deze beschrijving opgenomen moeten worden. Hierdoor zijn er ook grote verschillen waar te nemen tussen het aantal woorden die de

bedrijven hieraan besteden. Zoals al aangegeven in de vergelijking tussen de bedrijven uit de Bel20 en deze uit de BelMid, zijn het de grotere bedrijven uit de Bel20 die het meeste woorden aan het onderwerp besteden.

Uit Figuur 9 kan er afgeleid worden dat er toch wel een aantal sectoren zijn die een gemiddelde van ongeveer 3000 woorden rapporteren. Dit zijn de sectoren consumentenproducten, vastgoed, elektriciteit en chemie.

Hiernaast worden de verschillende bedrijven ingedeeld in de twee grote sectoren, namelijk de diensten- en industriële sector. Er wordt gebruik gemaakt van de t-test om na te gaan of er een significant verschil is tussen het gemiddeld aantal woorden dat de bedrijven uit de twee sectoren besteden aan het onderwerp risico's en interne controle. Verwacht werd dat de industrie meer zou rapporteren. Dit leidt tot de volgende nul- en alternatieve hypothese:

$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

Waarbij $\mu_{Industrie} = 2617$ woorden en $\mu_{Diensten} = 2074$ woorden. Het verschil tussen deze twee gemiddeldes blijkt echter **niet significant** te zijn bij 5% (en evenmin bij 10%) significantieniveau.

Voor het bepalen van het aantal woorden zijn de gerapporteerde risico's en het interne controlesysteem samengeteld, maar om een betere bespreking, die zich zowel richt op de rapportage van de risico's enerzijds en het interne controlesysteem anderzijds, mogelijk te maken, worden ze apart behandeld.

9.4.1 Interne controlesysteem

Het aantal woorden dat er in het jaarverslag besteed werd aan het interne controlesysteem was in de meeste bedrijven erg beperkt, het grootste deel van de rapportage ging over de risico's. Ook niet elk bedrijf heeft een aparte functie voor interne controle, het bedrijf Brederode bijvoorbeeld zegt:

Voorbeeld Brederode

1. Hoofdkenmerken van de interne controlesystemen

Gezien de omvang, de activiteiten en de governancestructuur van de vennootschap is het niet gerechtvaardigd om een aparte functie voor interne controle te creëren: deze functie wordt vervuld door de uitvoerende bestuurders die zich baseren op het advies van externe consultants. De kwaliteit van de interne controle wordt gecontroleerd door het Auditcomité, door de Raad van Bestuur en door de Commissaris.

Omdat dus niet alle ondernemingen een aparte functie voor interne controle hebben, rapporteren niet alle ondernemingen hier veel over. Hierdoor zal er, voor de verdere bespreking, enkel een voorbeeldonderneming uitgekozen worden en zal de kwaliteit van de rapportage niet voor alle ondernemingen nagegaan worden.

Een voorbeeld van een onderneming die wel uitgebreid rapporteert over het interne controlesysteem is GBL, deze onderneming wordt dan ook in detail besproken.

9.4.1.1 GBL

GBL is een portefeuillemaatschappij. Het bedrijf maakt gebruik van het COSO-raamwerk voor de rapportage van het interne controle systeem. Ze splitsen elk punt van dit raamwerk nog verder uit. Hieronder is een voorbeeld gegeven van hoe ze dit aanpakken.

Voorbeeld GBL

Controleomgeving

Organisatie van de interne controle

Overeenkomstig de wet van 17 december 2008 heeft de Raad van GBL een Auditcomité opgericht dat onder meer belast is met de monitoring van de doeltreffendheid van de systemen voor interne controle en risicobeheer. In die context ziet het Auditcomité ook toe op de behoorlijke toepassing van een procedure voor de melding van functiestoornissen. Ten minste de helft van de leden van het Comité, allen aangesteld door de Raad, zijn onafhankelijke Bestuurders. De Voorzitter van het Auditcomité kan geen Voorzitter zijn van de Raad van Bestuur.

Deontologie – Ethiek

GBL heeft een Corporate Governance Charter en een Deontologische Code vastgesteld om te waarborgen dat de Bestuurders en het personeel van de groep zich in de uitoefening van hun opdrachten op eerlijke, ethische en respectvolle wijze aan de wet en de Corporate Governance beginselen houden.

Op deze manier krijgt de gebruiker een goed idee van hoe elk punt van het COSO-raamwerk in het bedrijf aangepakt wordt.

Hiernaast is er in de literatuurstudie besproken dat de leiding van de onderneming, volgens het CBFA, bij de verslaggeving over het interne controlesysteem, een beknopte beschrijving moet geven van een aantal punten. Er wordt nu verder gekeken of er in het jaarverslag van GBL aan deze punten voldaan is.

- *de methodiek die gebruikt wordt om de interne controle te evalueren:*

Zoals al blijkt uit bovenstaand voorbeeld geeft GBL hier een beschrijving van, het zegt namelijk dat er een auditcomité opgericht is dat onder meer belast is met de monitoring van de doeltreffendheid van de systemen voor interne controle en risicobeheer.

- *de interne controlemaatregelen die gericht zijn op de betrouwbaarheid van het financiële verslaggevingsproces:*

Hieromtrent zegt het jaarverslag van GBL dat er, om de aandeelhouders snel betrouwbare financiële informatie te verschaffen, een gestandaardiseerde informatiestroomprocedure moet worden vastgesteld. GBL past sinds 2000 de IFRS standaarden toe. Dit behoort tot punt 4 van het COSO-raamwerk, namelijk informatie en communicatie.

- *de operationele werking, de activiteiten, en de significante interne controleprocessen van de onderneming:*

GBL vermeldt hiertoe bijvoorbeeld dat het strenge regels heeft vastgesteld inzake de gepaste scheiding van de taken en de interne goedkeuringsprocedures. Elke financiële verrichting vereist een dubbele handtekening en wordt op geregelde tijdstippen door de financiële dienst gecontroleerd. Voor belangrijke schuldtransacties is daarenboven de goedkeuring van de Raad van Bestuur vereist, die de uitvoering ervan aan het uitvoerend management van GBL kan opdragen.

- *het algemene risicobeheer van de onderneming:*

Voor elk risico dat het bedrijf geïdentificeerd heeft, geeft het weer hoe het ermee omgaat. Hieronder is een voorbeeld weergegeven van hoe het tracht om te gaan met het strategisch risico.

Voorbeeld GBL

Strategisch risico

De samenstelling van de portefeuille is van wezenlijk belang voor de prestaties van GBL. De keuze van de deelnemingen wordt bepaald door het oogmerk om voor de aandeelhouders waarde te scheppen op lange termijn. GBL tracht dit risico te beheersen door de spreiding van de portefeuille, de analyse van de investeringen en de opvolging van de deelnemingen. Voor elke investering of desinvestering wordt een grondige analyse gemaakt die door het Uitvoerend Management en het Vast Comité wordt nagezien en vervolgens door de Raad van Bestuur wordt goedgekeurd. De opvolging van de deelnemingen wordt verzekerd door een systematisch onderzoek van de portefeuille door de verschillende bevoegde hiërarchische niveaus van GBL en staat eveneens op de agenda van elke Raad van Bestuur. Het management van de deelnemingen wordt geregeld uitgenodigd om op de Raad de ontwikkelingsstrategie voor te stellen. De verantwoordelijken van GBL komen geregeld bijeen met het management van de strategische investeringen en zetelen in de Comités en de Raden ervan.

- *de specifieke compliance domeinen met betrekking tot de integriteit van de instelling en de bescherming van cliënten:*

Zoals al vermeld heeft GBL een deontologische code vastgesteld. Ter bescherming van haar imago vermeldt het bedrijf dat ze haar strategie richt op het behoud van een toonaangevende langetermijnprestatie, met strikte inachtneming van de ethische beginselen die opgenomen zijn in de deontologische code en het corporate governance charter die op de bestuurders en het personeel van GBL van toepassing zijn. GBL organiseert haar communicatie derwijze dat ze volledig, betrouwbaar en transparant is.

De beschrijving van het interne controle systeem van GBL voldoet dus aan de punten die het CBFA geïdentificeerd heeft en ze maken voor de rapportage gebruik van het COSO-raamwerk. Hierdoor kan de rapportage omtrent het interne controlesysteem van GBL als

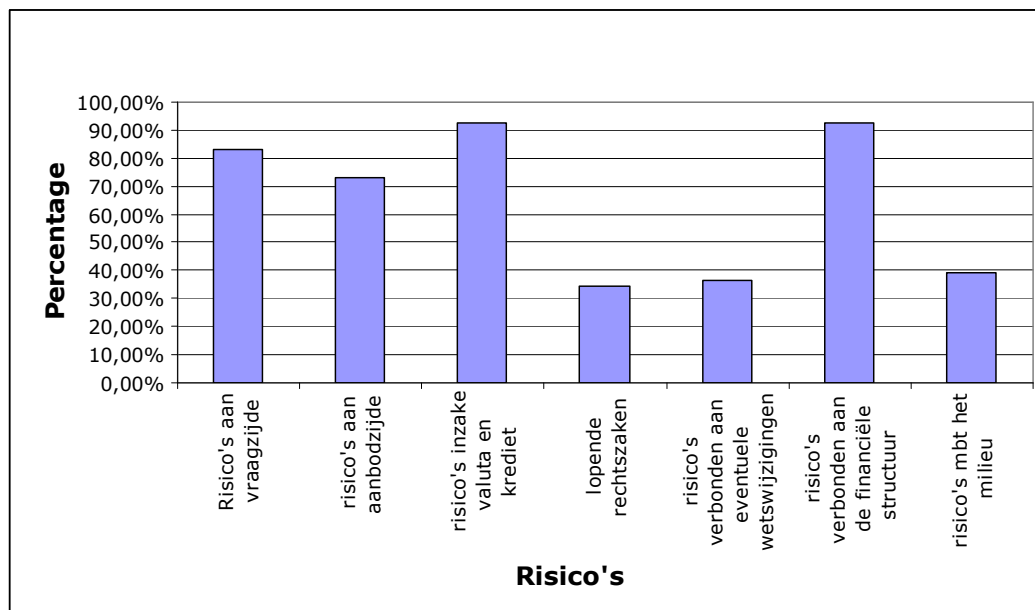
een voorbeeld dienen voor bedrijven die weinig aandacht aan een toch wel zeer belangrijk onderwerp besteden.

9.4.2 Risico's

Uit een analyse van Acke et al., 2010 komen, zoals reeds besproken in de literatuurstudie, een aantal risico's naar voor waarvan het bestuur een beschrijving moet geven wanneer het rapporteert over de voornaamste risico's en onzekerheden waar het bedrijf mee geconfronteerd wordt. Deze risico's zijn:

- de risico's aan de vraagzijde;
- de risico's aan de aanbodzijde;
- de risico's inzake valuta en krediet;
- een overzicht van de belangrijkste lopende rechtszaken;
- de risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen;
- de risico's die verbonden zijn de financiële structuur van de vennootschap;
- de risico's met betrekking tot het milieu.

Op basis van deze criteria kan de kwaliteit van de verslaggeving van de voornaamste risico's geanalyseerd worden. Er wordt voor elk jaarverslag nagegaan of de punten die Acke et al. geïdentificeerd hebben in de risicorapportage voor komen. Op basis hiervan worden percentages bekomen. In bijlage 5 wordt een overzicht gegeven van de bedrijven en de gerapporteerde risico's. De percentages worden weergegeven in figuur 10.

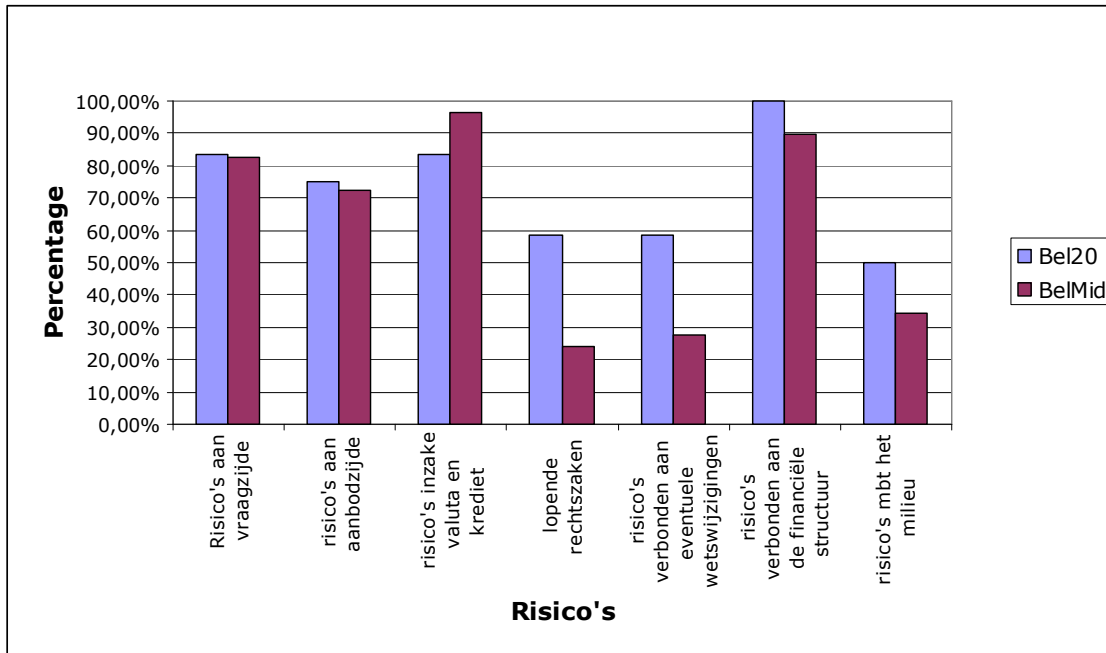

Figuur 10: Kwaliteit risicorapportage

Zoals uit de figuur afgeleid kan worden, rapporteren de meeste bedrijven over de risico's inzake valuta en krediet (92,68%) en over de risico's verbonden aan de financiële structuur (eveneens 92,68%). De risico's aan de vraagzijde worden door 82,93% van de onderzochte bedrijven opgenomen en dit tegenover 73,17% van de bedrijven die risico's aan de aanbodzijde opnemen. Over de drie overige risico's wordt er beduidend minder gerapporteerd: een overzicht van de belangrijkste lopende rechtszaken wordt opgenomen door 34,15%, de risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen door 36,59% en risico's m.b.t. het milieu door 39,02% van de bedrijven.

Het percentage bedrijven dat rapporteert over de belangrijke lopende rechtszaken is het kleinste. Vaak worden er wel zaken gezegd in de aard van: de vennootschap is verwickeld in rechtszaken, maar dit is geen overzicht en geeft de gebruiker geen zicht op hoeveel en welke rechtszaken er lopen en wat de ernst ervan is. De bedrijven die wel een overzicht van de belangrijkste lopende rechtszaken opnemen doen dit bovendien nooit onder het hoofdstuk risico's, maar eerder bij de voorzieningen.

Vervolgens wordt er gekeken naar de verschillen in verband met de risicorapportage, tussen de bedrijven uit de Bel20 en deze uit de BelMid. Dit levert volgende grafiek op:

Figuur 11: Vergelijking Bel20 en BelMid: kwaliteit risicorapportage

Zoals te zien is in figuur 11 zijn er grote verschillen waar te nemen met betrekking tot de rapportage van:

- risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen: 58,33% voor de bedrijven uit de Bel20 t.o.v. 27,59% voor de bedrijven uit de BelMid;
- lopende rechtszaken: 58,33% voor de bedrijven uit de Bel20 t.o.v. 24,14% voor de bedrijven uit de BelMid;
- risico's m.b.t. het milieu: 50,00% voor de bedrijven uit de Bel20 t.o.v. 34,48% voor de bedrijven uit de BelMid.

Verder wordt er gekeken of de verschillen tussen de percentages significant zijn. Hiervoor wordt er gebruik gemaakt van de t-test met volgende nul- en alternatieve hypothese:

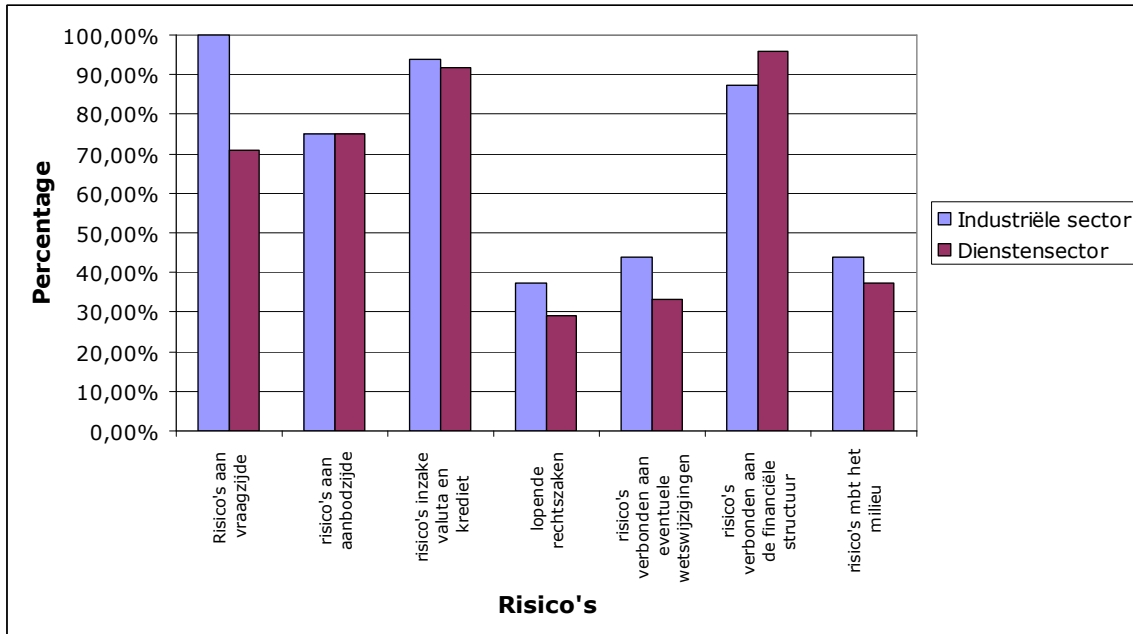
$$H_0: \mu_{Bel20} - \mu_{BelMid} = 0$$

$$H_1: \mu_{Bel20} - \mu_{BelMid} \neq 0$$

Na het uitvoeren van de t-test blijkt dat er, bij een significantieniveau van 5% een significant verschil is met betrekking tot de risico's inzake valuta en krediet en de risico's verbonden aan de financiële structuur. Bij een significantieniveau van 10% blijkt er ook een significant verschil te zijn voor de rapportering van de lopende rechtszaken. Dit

betekent dat de bedrijven uit de Bel20 deze risico's significant vaker rapporteren dan deze uit de BelMid.

Ten slotte worden de gemiddelden tussen de industriële en de dienstensector vergeleken. Deze worden weergegeven in figuur 12.

Figuur 12: Vergelijking industriële en dienstensector: kwaliteit risicorapportage

Om te bepalen of er significante verschillen zijn tussen de kwaliteit van de risicorapportage van de ondernemingen uit de industriële en de dienstensector wordt er gebruik gemaakt van de t-test met de volgende nul- en alternatieve hypothese:

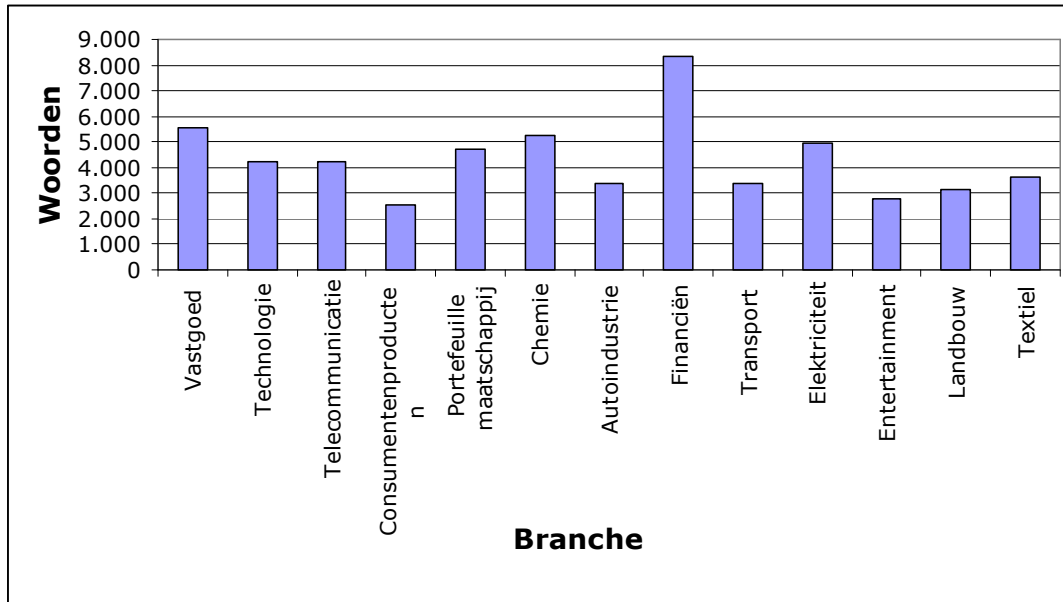
$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

Enkel met betrekking tot de risico's aan de vraagzijde en risico's verbonden aan de financiële structuur (vanaf een significantieniveau van 5,5%) zijn er significante verschillen waarneembaar tussen de industriële en de dienstensector. Met betrekking tot de risico's aan de vraagzijde zijn het de bedrijven uit de industriële sector die het best scoren. Met betrekking tot de risico's verbonden aan de financiële structuur is het omgekeerde waar, hier zijn het de bedrijven uit de dienstensector die een betere score hebben dan deze uit de industriële sector. Voor de overige vijf risicocategorieën zijn de verschillen niet significant.

9.5 Deugdelijk bestuur

In figuur 13 wordt een overzicht gegeven van het gemiddeld aantal woorden dat bedrijven in een bepaalde sectoren besteden aan corporate governance.

Figuur 13: Corporate governance

In de literatuurstudie is kort de wet van 6 april 2010 besproken, voor het empirisch gedeelte zijn de jaarverslagen van het jaar 2009 bestudeerd, wat dus wilt zeggen dat de wet van 6 april 2010 nog niet van toepassing kan zijn op deze jaarverslagen.

Zoals al eerder gezegd is corporate governance, van de bestudeerde onderwerpen, hetgeen waar de bedrijven het meeste woorden aan besteden. Dit is ook logisch aangezien gebruikers, in het licht van de financiële crisis, hier veel belang aan hechten.

Wanneer er gekeken wordt naar figuur 13 ziet men dat de sector financiën er bovenuit steekt. Tot deze sector behoort slecht één bedrijf, namelijk de Nationale Bank van België.

Vervolgens worden de verschillende bedrijven ingedeeld in de twee grote sectoren, namelijk de diensten- en industriële sector. Om na te gaan of er een significant verschil is tussen het gemiddeld aantal woorden dat de bedrijven uit de twee sectoren besteden

aan corporate governance wordt er gebruik gemaakt van de t-test, met de volgende nul- en alternatieve hypothese:

$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

Waarbij $\mu_{Industrie} = 4700$ woorden en $\mu_{Diensten} = 4646$ woorden. Het verschil tussen deze twee gemiddeldes is erg klein en niet significant (t-test).

Alle bedrijven uit de steekproef moeten de Belgische Corporate Governance Code van 2009 volgen en de meeste bedrijven geven dit ook aan. Toch zijn er nog grote verschillen tussen het gerapporteerde aantal woorden waar te nemen.

Het bedrijf dat het meeste woorden (12199) besteedt aan corporate governance is Solvay uit de chemische sector. Het minst aantal woorden wordt door de portefeuillemaatschappij Sofina gerapporteerd, namelijk 1463. Aangezien de twee bedrijven, zoals al aangehaald, dezelfde code moeten volgen, is de vraag wat het grote verschil in woorden veroorzaakt. Dit wordt nu verder besproken.

9.5.1 Vergelijking Solvay en Sofina

Met betrekking tot de raad van bestuur vermeldt Solvay de belangrijkste bevoegdheden, een kort cv van de bestuursleden, de werking van de raad, criteria voor aanstelling, onafhankelijkheidscriteria... Dit zijn zaken die Sofina niet weergeeft. Solvay geeft ook een uitgebreide beschrijving van de verschillende comités die het opgericht heeft, zo een uitgebreide beschrijving is er niet terug te vinden in het jaarverslag van Sofina. Het enige wat Sofina zegt met betrekking tot de raad van bestuur is het volgende:

Voorbeeld Sofina

1.1. Samenstelling van de Raad van bestuur

Een lijst van de leden van de Raad van bestuur en van de Comité's van de Raad van bestuur, die aangeeft wie de onafhankelijke leden zijn, bevindt zich vooraan in het jaarverslag. Op initiatief van de Voorzitter van de Raad van bestuur heeft het Bezoldigings- en Benoemingscomité als opdracht aan de Raad van bestuur de nieuwe kandidaturen of de te hernieuwen bestuurders van de onderneming voor te stellen,

voordat deze worden voorgelegd aan de Algemene Vergadering van de aandeelhouders. Het houdt zich tevens bezig met de samenstelling van de Comité's van de Raad van bestuur. En ten slotte stelt het elk jaar aan de Raad van bestuur de bezoldiging voor van de Afgevaardigde Bestuurders en van de Voorzitter, alsmede de bezoldiging van de bestuurders en de toekenning van opties op aandelen van de onderneming. Gezien de wijzigingen die zijn opgetreden in de definitie van de onafhankelijke bestuurder en de noodzaak over een meerderheid van leden die aan die eigenschap beantwoorden te beschikken, heeft Burggraaf Davignon niet om een hernieuwing van zijn mandaat in het Bezoldigings- en Benoemingscomité gevraagd. Hij werd er met ingang van mei 2009 vervangen door de Heer Robert Peugeot. In de zin waarin de Corporate Governance Code het interpreteert, beantwoorden de twee Afgevaardigde Bestuurders bij Sofina aan de criteria die een uitvoerend mandaat definiëren. Het Corporate Governance Charter van de vennootschap beschrijft de wijze waarop ze in hun functie interageren met zowel de Voorzitter van de Raad van bestuur als met de leden van het directiepersoneel van de vennootschap.

Dit is niet te vergelijken met de hoeveelheid die Solvay hierover rapporteert.

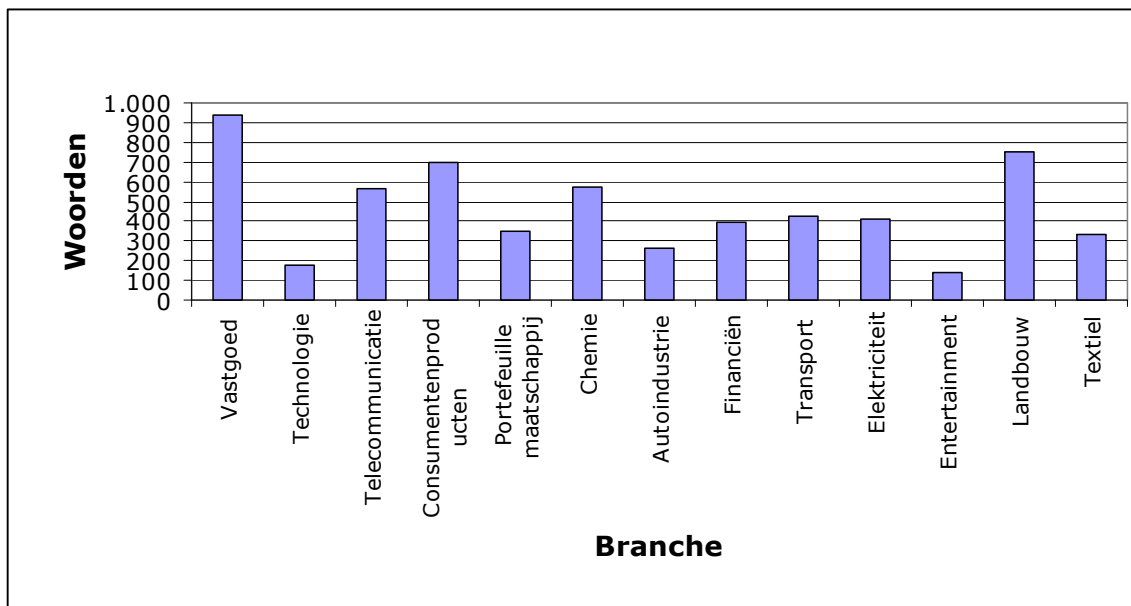
Vervolgens geeft Solvay ook nog een uitgebreide beschrijving van de vergoeding van de bestuurders, dit in tegenstelling tot Sofina dat het volgende zegt: Het door de vennootschap gevolgde bezoldigingsbeleid voor haar bestuurders wordt uiteengezet in hoofdstuk 4 van haar Corporate Governance Charter, dat op de internetsite van Sofina kan worden geraadpleegd. Hierna geeft het bedrijf wel een lijst met de namen van de bestuurders en de toegekende bezoldiging.

Solvay bespreekt vervolgens nog zaken zoals preventie van het misbruik van voorkennis, de relatie met de aandeelhouders... Deze zaken zijn niet terug te vinden bij Sofina.

Het grootste verschil tussen de corporate governance rapportages van de twee bedrijven is dus dat Sofina enkel de grote lijnen beschrijft, terwijl Solvay meer detail omtrent het deugdelijk bestuur weergeeft. Wat het beste is, heeft natuurlijk te maken met wat de gebruiker wenst. De twee bedrijven zijn genoteerd op verschillende beursindexen. Solvay, dat tot de Bel20 behoort zal waarschijnlijk aan grotere verwachtingen moeten voldoen dan Sofina dat tot de BelMid behoort.

9.6 Vooruitzichten

Dit laatste onderwerp heeft betrekking op de vooruitzichten van de bedrijven voor de volgende jaren. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat deze vooruitzichten soms overlapt met andere onderwerpen. Zo werden er soms vooruitzichten voor milieu initiatieven besproken, wanneer dit het geval was werd dit opgenomen onder MVO en niet onder de categorie vooruitzichten.

Figuur 14: Vooruitzichten

Wat opvalt in figuur 14 is dat de technologische- en de entertainmentsector zeer weinig vooruitzichten rapporteren, dit in tegenstelling tot de vastgoed- en de landbouwsector.

Ook hier worden de verschillende bedrijven, net zoals bij de vorige onderwerpen, ingedeeld in twee grote sectoren, namelijk de diensten- en industriële sector. Om na te gaan of er een significant verschil is tussen het gemiddeld aantal woorden dat de bedrijven uit de twee sectoren besteden aan de vooruitzichten wordt er gebruik gemaakt van de t-test, met de volgende nul- en alternatieve hypothese:

$$H_0: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} = 0$$

$$H_1: \mu_{Industrie} - \mu_{Diensten} \neq 0$$

Met $\mu_{Industrie} = 386$ woorden en $\mu_{Diensten} = 545$ woorden. Na het uitvoeren van de t-test blijkt ook dit verschil **niet significant** te zijn bij een significantieniveau van 10%.

Bij het nalezen van de jaarverslagen viel het op dat bedrijven bij de vooruitzichten wel zeggen dat 2009 een slecht jaar was en dat 2010 ook nog moeilijk verwacht te worden, maar toch worden er vooral de positieve zaken benadrukt, de nieuwe orders of een stijging in de vraag die ze verwachten voor de volgende jaren... Wat veel bedrijven hiernaast doen is zich indekken tegen fouten in deze vooruitzichten, zo zeggen ze dikwijls op het einde van het jaarverslag:

Dit jaarverslag bevat verklaringen die betrekking hebben op de toekomst. Dergelijke verklaringen zijn gebaseerd op schattingen en vooruitzichten van de vennootschap en bevatten van nature onbekende risico's, onzekere elementen en ander factoren die tot gevolg zouden kunnen hebben dat de resultaten, de financiële toestand, de performantie en de huidige verwezenlijkingen zullen verschillen van deze die uitgedrukt of impliciet zijn meegedeeld in deze op de toekomst gerichte verklaringen. Gelet op deze onzekere factoren houden de op de toekomst gerichte verklaringen geen enkele garantie in.

Dit is natuurlijk ook logisch aangezien de toekomst niet met zekerheid voorspeld kan worden en er zich altijd onverwachte zaken zullen voordoen.

Ackermans & Van Haaren is een bedrijf dat veel woorden, namelijk 1301 besteedt aan het rapporteren van vooruitzichten. Dit bedrijf wordt verder besproken.

9.6.1 Ackermans & van Haaren

Ackermans & van Haaren is een holding met veel activiteiten in de vastgoedsector. Het haalt in het jaarverslag vaak aan dat ze in 2009 last gehad hebben van de crisis, dus daarom geven ze waarschijnlijk al deze toekomstperspectieven weer. Hieronder wordt een voorbeeld weergegeven van vooruitzichten uit het jaarverslag.

Voorbeeld Ackermans & van Haaren

VOORUITZICHTEN 2010

De weerslag van de economische recessie zal voor de groep Van Laere zeker nog voelbaar zijn in 2010. Er zijn diverse onderhandelingen lopende voor projecten die in 2010 van start zouden kunnen gaan. Ook de bouw van het Rijksarchief te Brugge met ondergrondse parking zal normaal gezien dit jaar starten, in samenwerking met Leasinvest Real Estate. De orderboeken van Anmecco, Vandendorpe en Thiran zijn behoorlijk gevuld.

Uit het voorbeeld blijkt dus dat het bedrijf zwaar getroffen geweest is door de financiële crisis, toch proberen ze de nadruk te leggen op de positieve dingen, namelijk de onderhandelingen en de werken die in 2010 van start zullen gaan. Het is voor de gebruikers van het jaarverslag natuurlijk belangrijk om te weten dat het na een slecht 2009 toch de goede richting uitgaat in 2010.

Dit komt ook overeen met het onderzoek van Hoff en Wood uit 2008, zij gaven al aan dat de meeste bedrijven vooral positieve informatie rapporteren.

10. Conclusie

Deze masterproef is gericht op de niet-financiële informatie in het jaarverslag en op de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor voor het controleren van deze informatie. Om een antwoord te kunnen geven op de centrale onderzoeksvraag en de deelvragen, werd er een literatuurstudie en een praktijkonderzoek uitgevoerd.

Allereerst is het belangrijk om aan te geven wat er precies dient te worden verstaan onder het begrip niet-financiële informatie. Er zijn veel definities beschikbaar, maar uiteindelijk komen ze allemaal uit op hetzelfde centrale punt, namelijk dat niet-financiële informatie, informatie is die niet ondergebracht kan worden in het traditionele financiële systeem.

Uit de literatuurstudie kwam het belang van niet-financiële informatie al naar voor. Uit verschillende studies bleek dat de gebruikers steeds meer vragen om een meer ontwikkelde en verfijnde rapportage van niet-financiële informatie. De grootste reden hiervoor is dat een sterkere focus op niet-financiële informatie het korte termijn denken vermindert. Een andere reden is dat financiële informatie niet altijd toelaat om de toestand van de entiteit globaal in te schatten. De positie van een onderneming kan aan de hand van de jaarrekening niet volledig en correct ingeschat worden, hiervoor is er bijkomende informatie nodig.

Doorheen de jaren zijn er verschillende onderzoeken uitgevoerd naar niet-financiële informatie. Zo bleek uit een onderzoek, dat Mavrinac en Siesfeld reeds in 1998 uitgevoerd hebben, dat niet enkel de financiële, maar ook niet-financiële informatie van belang is voor de Amerikaanse 'asset managers'. Dat het belang van niet-financiële niet nieuw is blijkt overigens ook uit de interviews met de twee bedrijfsrevisoren. Zowel bedrijfsrevisor A. Repriels als bedrijfsrevisor K. Vanstraelen zeggen dat niet-financiële informatie altijd al belangrijk geweest is, maar dat er door de financiële crisis meer openbaar gemaakt wordt.

Omdat niet-financiële informatie zo divers is, werd er in deze masterproef in meer detail ingegaan op een aantal onderwerpen, namelijk: deugdelijk bestuur, duurzaam ondernemen en het interne controle- en risicobeheerssysteem. Dat deugdelijk bestuur en het interne controle- en risicobeheerssysteem zeer belangrijk zijn voor een onderneming zal niemand betwisten, maar ook duurzaam ondernemen is aan een opmars bezig. De

reden hiervoor is volgens het IBR (2009) dat de financiële crisis heeft laten zien dat het voor een onderneming beter is om een lange termijn visie voor ogen te hebben. De samenleving is niet tevreden met ondernemingen die zich enkel concentreren op de korte termijn. Wanneer het over de lange termijn gaat wordt er gedacht aan duurzaam ondernemen. Om antwoord te kunnen geven op de verwachtingen van de stakeholders publiceren steeds meer ondernemingen uit eigen beweging rapporten over hun initiatieven op het vlak van duurzaam ondernemen.

Hiernaast werd er nagegaan of er bij niet-financiële informatie, net zoals bij financiële informatie, sprake is van een verwachtingskloof. Omdat hier nog niet veel onderzoek naar gedaan is, is het moeilijk om hier een eenduidig antwoord op te geven. Volgens het NIVRA is er een goede communicatie en een goede afstemming over de te hanteren criteria nodig om een verwachtingskloof bij niet-financiële informatie te voorkomen. Toch verwacht bedrijfsrevisor K. Vanstraelen dat de verwachtingskloof bij niet financiële informatie groter zal zijn dan deze bij financiële informatie omdat er nog geen referentiekaders bestaan die wetgevend onderschreven zijn. Een andere reden voor deze verwachting is dat de bedrijven zelf vaak enkel het minimum openbaar maken omdat ze geen strategische zaken prijs willen geven.

Uit het bestuderen van de wetgeving blijkt dat er veel verplichtingen zijn met betrekking tot het opnemen van niet-financiële informatie in het jaarverslag. Zo moeten beursgenoteerde ondernemingen informatie omtrent de werkzaamheden op het gebied van onderzoek en ontwikkeling opnemen, een beschrijving geven van de belangrijkste kenmerken van de interne controle- en risicobeheerssystemen van de vennootschap... Hieruit blijkt duidelijk dat de wetgever meer wil dan enkel een beschrijving van de financiële cijfers. Toch zorgt het ontbreken van algemene referentiekaders ervoor dat de vrijgegeven informatie nog sterk kan verschillen van onderneming tot onderneming. Hiernaast blijkt dat MVO betreffende normering voorop loopt ten opzichte van de andere soorten niet-financiële informatie. Zo bestaan er twee belangrijke raamwerken voor de rapportage van MVO, namelijk de G3 richtlijnen en de AA1000 normen. Van deze twee raamwerken zijn de G3 richtlijnen de meest gebruikte.

Na het bestuderen van de wetgeving en het afnemen van interviews met de bevoorrechte getuigen werd het ook duidelijk wat de verantwoordelijkheid van de bedrijfsrevisor is met betrekking tot het controleren van de niet-financiële informatie in

het jaarverslag. De bedrijfsrevisor heeft, in het kader van de wettelijke controle van de jaarrekening, de opdracht om het jaarverslag te controleren en na te gaan of dit in overeenstemming is met de financiële overzichten. Hierbij moet er wel duidelijk vermeld worden dat het niet de taak van de revisor is om de al dan niet door het bestuursorgaan opgenomen informatie te beoordelen, behalve indien het gaat om onredelijke, verkeerde of inconsistente informatie in vergelijking met de informatie waarover hij beschikt in het kader van zijn mandaat.

Met betrekking tot het onderwerp corporate governance is de taak van de bedrijfsrevisor uitgebreider. Vennootschappen moeten, volgens de nieuwe wetgeving, een verklaring inzake deugdelijk bestuur en een remuneratieverslag opnemen in het jaarverslag. Het nazicht van deze twee documenten is de taak van de bedrijfsrevisor.

Voor de assurance van niet-financiële informatie kan er gebruik gemaakt worden van de ISAE 3000. Deze standaard biedt basisprincipes en richtlijnen voor de beroepsuitoefenaar voor opdrachten waarbij er controle plaatsvindt van andere informatie dan de financiële informatie. Zoals blijkt uit de externe assurance van de duurzaamheidsverslaggeving van Belgacom, wordt er in de praktijk daadwerkelijk gebruik gemaakt van deze standaard.

Het is eveneens belangrijk op te merken dat het IBR benadrukt dat het de voorkeur geeft aan het aanmoedigen en bevorderen van de uitbouw van niet-financiële verslaggeving en niet aan het opleggen ervan. Het is van mening dat alle ondernemingen, onafhankelijk van hun grootte, baat kunnen hebben bij het verstrekken van betrouwbare niet-financiële informatie die relevant is voor de belanghebbenden. Ik ben het eens met deze mening van het IBR, wanneer de uitbouw van de niet-financiële verslaggeving verplicht zou worden, zouden de jaarverslagen zeer uitgebreid worden, terwijl dit niet voor alle ondernemingen nodig is. De gebruikers vragen immers niet bij elke onderneming om dezelfde soorten van niet-financiële informatie.

Hiernaast vindt het IBR dat de Europese Commissie de bestaande internationale referentiekaders moet onderschrijven. Hierbij wordt er dan vooral gedacht aan de twee meest bekende internationale referentiekaders, namelijk de G3 richtlijnen en de AA1000 standaarden. Vervolgens benadrukt het IBR ook dat de zogenaamde geïntegreerde verslaggeving, de verslaggeving van de toekomst is.

Ten slotte heeft het IBR ook een mening gegeven omtrent de controle van de niet-financiële informatie. Het instituut geeft aan dat de openbaargemaakte niet-financiële informatie **gecontroleerd moet worden door de externe auditor**, hierdoor zal de

betrouwbaarheid van de informatie immers verhogen. De bedrijfsrevisor kan hiervoor gebruik maken van de ISAE3000.

Hieruit is het dus duidelijk dat, wanneer de Europese Commissie de referentiekaders zou onderschrijven, de rol die de bedrijfsrevisor kan spelen met betrekking tot de controle van niet-financiële informatie groter kan zijn dan hij nu is. Ook de twee geïnterviewde bedrijfsrevisoren geven aan dat controle door hen mogelijk zou zijn indien er wetgevend onderschreven referentiekaders zouden bestaan.

Naast de literatuurstudie werd er een empirisch onderzoek gevoerd. Hiervoor werden de jaarverslagen van de ondernemingen uit de Bel20 en de BelMid geanalyseerd. Dit leidde tot een steekproef van 41 ondernemingen. De soorten niet-financiële informatie die van nader bij bekeken werden zijn de volgende: MVO, corporate governance, risico's en het interne controle systeem, onderzoek en ontwikkeling en de vooruitzichten voor de volgende jaren. In het algemeen bleek dat ondernemingen in hun jaarverslag heel wat aandacht besteden aan deze verschillende soorten niet-financiële informatie. Corporate governance is het onderwerp waar gemiddeld het meest over gerapporteerd wordt en dit zowel voor de ondernemingen uit de Bel20 als voor deze uit de BelMid. Voor de andere onderwerpen zijn er wel verschillen waarneembaar tussen de ondernemingen uit de Bel20 en de BelMid, maar deze bleken enkel voor MVO significant te zijn. De ondernemingen uit de Bel20 rapporteren significant meer over MVO dan deze uit de BelMid. Vervolgens werd er op elk onderwerp dieper ingegaan.

Het eerste onderwerp waarop dieper ingegaan werd, is **MVO**. Het zijn vooral de bedrijven uit de telecommunicatie en de elektriciteit die het meeste aandacht besteden aan het onderwerp. Na het samennemen van de ondernemingen tot twee sectoren, namelijk de industriële en de dienstensector blijkt er tussen deze twee sectoren geen significant verschil te bestaan met betrekking tot de MVO rapportage. Vervolgens werd de kwaliteit van de rapportage geanalyseerd. Uit deze analyse blijkt dat de gemiddelde scores voor de criteria betrouwbaarheid, vergelijkbaarheid en evenwichtigheid ondermaats zijn. Ondernemingen zullen meer rekening met deze criteria moeten houden indien ze de kwaliteit van hun duurzaamheidsverslaggeving willen verbeteren. Hiernaast blijkt dat de ondernemingen uit de Bel20 significant beter scoren dan de ondernemingen uit de BelMid voor de criteria duidelijkheid, vergelijkbaarheid en nauwkeurigheid.

Met betrekking tot **onderzoek en ontwikkeling** zijn het de ondernemingen uit de chemische sector gevolgd door deze uit de elektriciteit, telecommunicatie en entertainment die het meeste rapporteren. Toch ligt het gemiddeld aantal woorden, met uitzondering van de chemische sector, beneden de 1000. Dit is dus beduidend minder dan het gemiddeld aantal woorden dat ondernemingen besteden aan corporate governance, MVO en risico's en het interne controle. Dit is logisch aangezien sommige ondernemingen liefst zo weinig mogelijk bekend maken over O&O. O&O is immers een zeer strategisch onderwerp en ondernemingen willen hier natuurlijk niets over bekend maken aan hun concurrenten. Ten slotte blijkt dat de ondernemingen uit de industriële sector significant meer rapporteren omtrent O&O dan deze uit de dienstensector.

Het derde onderwerp dat onderzocht werd, zijn de **risico's en het interne controlesysteem**. Eerst en vooral werd er nagegaan hoeveel woorden de ondernemingen aan het onderwerp besteden. Hieruit blijkt dat de sectoren consumentenproducten, vastgoed, elektriciteit en chemie het meeste rapporteren. Tussen de industriële en de dienstensector blijkt er geen significant verschil te zijn. Vervolgens werd de kwaliteit van de risicorapportage onderzocht. Uit dit onderzoek blijkt dat aan de volgende risico's het minste aandacht besteed wordt: een overzicht van de belangrijkste lopende rechtszaken (34,15%) de risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen (36,59%) en risico's m.b.t. het milieu (39,02%). Om de kwaliteit van de risicorapportage te verbeteren zouden ondernemingen meer aandacht moeten besteden aan deze drie soorten risico's. De ondernemingen uit de Bel20 rapporteren, bij een significantieniveau van 5%, significant meer over de risico's inzake valuta en krediet en de risico's verbonden aan de financiële structuur dan deze uit de BelMid. Uit de vergelijking tussen de industriële en de dienstensector blijkt vervolgens dat de ondernemingen uit de industriële sectoren het best scoren met betrekking tot de risico's aan de vraagzijde. Met betrekking tot de risico's verbonden aan de financiële structuur is het omgekeerde waar, hier zijn het de ondernemingen uit de dienstensector die beter score dan deze uit de industriële sector.

De soort niet-financiële informatie waar, zoals eerder al gezegd, het meeste over gerapporteerd wordt, is **corporate governance**. Alle ondernemingen uit de steekproef moeten de Belgische Corporate Governance Code van 2009 volgen en de meeste bedrijven geven dit ook aan. De ondernemingen uit de industriële sector rapporteren

gemiddeld net iets meer over corporate governance dan de ondernemingen uit de dienstensector, maar het verschil blijkt niet significant te zijn.

Wat opvalt uit de gemiddeldes van de categorie **vooruitzichten** is dat de technologische en de entertainment sector hier zeer weinig over rapporteren en dit in tegenstelling tot de vastgoed en de landbouw sector. Toch is het een onderwerp waarover in het algemeen weinig gerapporteerd wordt. Hiernaast is het verschil tussen het gemiddeld aantal woorden dat ondernemingen uit de industriële en de dienstensector besteden aan de vooruitzichten niet significant.

De **algemene conclusie** die getrokken kan worden en die ook een antwoord geeft op de centrale onderzoeksvraag "*Wat is het belang van niet-financiële informatie?*" is dat ondernemingen in hun jaarverslagen veel aandacht besteden aan niet-financiële informatie. Van de bestudeerde onderwerpen wordt er het meest gerapporteerd over corporate governance gevolgd door risico's en interne controle, MVO, O&O en ten slotte de vooruitzichten. Ook uit de literatuurstudie en de interviews met de bevoorrechte getuigen blijkt dat niet-financiële informatie belangrijk is. Gebruikers baseren hun beslissingen zowel op financiële als op niet-financiële informatie. Maar zowel bedrijfsrevisor A. Repriels als bedrijfsrevisor K. Vanstraelen benadrukken wel dat de financiële informatie nog steeds belangrijker is.

Referentielijst

Aanbeveling van de Commissie van 30 mei 2001 betreffende de verantwoording, waardering en vermelding van milieuaangelegenheden in de jaarrekeningen en jaarverslagen van ondernemingen. (2001). Opgevraagd op 10 januari, 2011, via <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=Celex:32001H0453:NL:HTML>.

Acke, L. (2009). *Niet-financiële informatie: definitie en toegevoegde waarde*. Opgevraagd op 7 oktober, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=2&id=6515&file=2698>.

Acke, L., Admiraal, M.J.P., Cleymans, D., Comhaire, P., Daelman, M., Degrave, R., Everaerts, H., Houyoux, N., Kindt, P., Lindemans, M., Moens, I., Nuttens, A., Stevens, B., Trosch, A., & Van Impe, H. (2010). *De bedrijfsrevisor en de niet-financiële informatie*. Antwerpen: Maklu.

Algemene controlenormen. (2006). Opgevraagd op 5 oktober, 2010, via http://www.ibr-ire.be/ned/normen_nieuwenormen.aspx.

Audit en milieu. (z.d.). Opgevraagd op 13 oktober, 2010, via http://www.ibr-ire.be/ned/jaarverslag2001/jaarverslag_2001_2_vii.aspx.

Belgische Corporate Governance Code 2009. (2009). Opgevraagd op 14 oktober, 2010, via <http://www.corporategovernancecommittee.be/library/documents/final%20code/CorporateGovNLCode2009.pdf>.

Bhimani, A., & Langfield-Smith, K. (2007). Structure, formality and the importance of financial and non-financial information in strategy development and implementation [Elektronische versie]. *Management Accounting Research*, 18, 3-31.

Bos, M. (2010). *Het jaarverslag: Wat willen beleggers?* Opgevraagd op 21 oktober, 2010, via http://www.nivra.nl/readfile.aspx?ContentID=62598&ObjectID=628111&Type=1&File=000030339_Debatbijeekomst%20%20juni.pdf.

CBFA (2008). *Circulaire CBFA_2008_12 dd. 9 mei 2008*. Opgevraagd op 11 januari, 2011, via http://www.cbfa.be/nl/ki/circ/pdf/cbfa_2008_12.pdf.

Clarke, K., & O'Neill, S. (2005). Is the Environmental Professional... an Accountant? [Elektronische versie]. *Greener Management International*, 49.

Cobbaut, R., & Lenoble, J. (2003). *Corporate governance an institutionalist approach*. Den Haag: Kluwer Law International.

Code Buysse 2. (z.d.). Opgevraagd op 14 oktober, 2010, via http://www.audit-committee-institute.be/dbfetch/52616e646f6d4956d0c919391fa38e278b5062b3c7c5bad6/code_buysse_ii.pdf.

Cohen, J., Krishnamoorthy, G., & Wright, A. (2008). Waste Is Our Business, Inc.: The importance of non-financial information in the audit planning process [Elektronische versie]. *Journal of Accounting Education*, 26, 166-178.

Daelman, M., & Everaerts, H. (2009). *De toegevoegde waarde van de bedrijfsrevisor*. Opgevraagd op 7 oktober, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=2&id=6515&file=2702>.

Everaerts, H. (2010). *ISA - Module: assurance opdrachten en verwante diensten ISAE's 3000 en ISRS's 4000*. Opgevraagd op 9 januari, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=2&id=6693&file=3371>.

FEE & EUROSIF (2009). *Call for Action Sustainability Disclosures in Financial Information Can Be Improved*. Opgevraagd op 8 januari, 2011, via <http://www.fee.be/fileupload/upload/Call%20for%20Action%20%20FEE-Eurosif%2009070337200911545.pdf>.

GRI (z.d.). *Application levels*. Opgevraagd op 9 januari, 2011, via <http://www.globalreporting.org/ReportingFramework/ApplicationLevels/>.

GRI (2002). *Richtlijnen voor duurzaamheidsverslaggeving*. Opgevraagd op 13 oktober, 2010, via http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/79B00B12-1774-42B9-A254-FA1FED47C7F4/0/2002_Guidelines_NED.pdf.

GRI (2006). *Richtlijnen voor duurzaamheidsverslaggeving*. Opgevraagd op 13 oktober, 2010, via http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/FD224BA9-83E1-4BA8-AEE9-EC68A904A419/4928/G3_GuidelinesNED.pdf.

GUBERNA & VBO (2009). *Naleving van de Belgische corporate governance code door de Belgische beursgenoteerde ondernemingen*. Opgevraagd op 5 januari, 2011, via <http://www.corporategovernancecommittee.be/library/documents/monitoring%20studies/2010%20Naleving%20van%20de%20Belgische%20CG%20Code%20-%20DEF.pdf>.

Gramling, A.A., Rittenberg, L.E., & Johnstone K.M. (2010). *Auditing*. South-Western, Cengage Learning.

Hoff, B., & Wood, D. (2008). *White Paper: Report on Project Findings The Use of Non-Financial Information: What Do Investors Want?* Opgevraagd op 29 december, 2010, via <http://www.finrafoundation.org/web/groups/foundation/@foundation/documents/foundation/p118412.pdf>.

IBR (2001). *Aanbeveling van de EU-Commissie inzake milieuverslaggeving*. Opgevraagd op 13 oktober, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/periodiekeberichten/berichten001605.aspx>.

IBR (z.d.). *De bedrijfsrevisor, een onpartijdige deskundige*. Opgevraagd op 5 oktober, 2010, via http://www.ibr-ire.be/ned/revisor_onpartijdig.aspx.

IBR (2011). *Commentaren van het IBR: EC Openbare raadpleging over de openbaarmaking van niet-financiële informatie door ondernemingen*. Opgevraagd op 14 maart, 2011, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=1&id=4722&file=4225>.

IBR (2010). *Corporate Governance bij genoteerde vennootschappen: de bedrijfsrevisor staat borg voor de transparantie voor de aandeelhouders*. Opgevraagd op 14 oktober, 2010, via http://www.ibr-ire.be/ned/nieuws_pers.aspx?id=4524.

IBR (2003). *Corporate Governance en de toegevoegde waarde van de bedrijfsrevisor*. Opgevraagd op 30 december, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/periodiekeberichten/berichten003204.aspx>.

IBR (2006). *Mededeling (2) aan de leden*. Opgevraagd op 7 oktober, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=1&id=2404&file=2057>.

IBR (2009). *Verslag van de Jury voor de Award for Best Belgian Sustainability Report 2008*. Opgevraagd op 2 januari, 2011, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=2&id=6515&file=2705>.

Impact van de interne controle op de controlewerkzaamheden. (1993). Opgevraagd op 5 oktober, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1897&file=7432>.

International Integrated Reporting Committee (z.d.). *Mission Statement*. Opgevraagd op 14 maart, 2011, via <http://www.integratedreporting.org/node/34>.

International standard on assurance engagement 3000. (z.d.). Opgevraagd op 9 januari, 2011, via http://www.accountability21.net/uploadedFiles/Issues/ISAE_3000.pdf.

International standard on auditing 705. (z.d.). Opgevraagd op 10 januari, 2011, via <http://web.ifac.org/download/a037-2010-iaasb-handbook-isa-705.pdf>.

International standard on auditing 720. (z.d.). Opgevraagd op 10 januari, 2011, via <http://web.ifac.org/download/a040-2010-iaasb-handbook-isa-720.pdf>.

ISA's and ISQC 1. (z.d.). Opgevraagd op 19 oktober, 2010, via <http://web.ifac.org/clarity-center/the-clarified-standards>.

Kaplan, R.S., & Norton, D.P. (1995). Putting the Balanced Scorecard to Work. In L.S. Baird, R.W. Beatty, D.G. Shaw & C.E. Schneier (Eds), *the performance measurement, management, and appraisal sourcebook* (pp. 66-74). Amherst, Massachusetts: Human Resource Development Press.

Klaassen, A. (2010). *Prix de mazars 2009 onderzoeksrapport bestuurders*. Opgevraagd op 21 november, 2010, via <http://www.mazars.nl/Startpagina/Nieuws/Nieuws/Onderzoeksrapport-Prix-de-Mazars-2009-Bestuurders>.

KPMG (2009). *KPMG Jaarbericht 2008/2009: Corporate Social Responsibility*. Opgevraagd op 14 oktober, 2010, via [http://www.kpmg.com/NL/nl/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/PDF/Algemeen/KPMG_Social_responsibility_2008_2009\(1\).pdf](http://www.kpmg.com/NL/nl/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Documents/PDF/Algemeen/KPMG_Social_responsibility_2008_2009(1).pdf).

KPMG (2010). *Nederlandse bedrijven slaan weg in naar integratie van jaarverslagen*. Opgevraagd op 27 oktober, 2010, via <http://www.kpmg.com/NL/nl/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/Persberichten/Pages/Nederlandse-bedrijven-slaan-weg-in-naar-integratie-van-jaarverslagen.aspx>.

Lindemans, M. (2009). *Het jaarverslag, verklaring inzake Corporate Governance en het remuneratieverslag*. Opgevraagd op 7 oktober, 2010, via <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=2&id=6515&file=2701>.

McEnroe, J.E., & Martens, S.C. (2001). Auditors' and Investors' Perceptions of the "Expectation Gap" [Elektronische versie]. *Accounting Horizons*, 15, 345-358.

NIVRA (2009). *Meer dan euro's alleen*. Opgevraagd op 6 oktober, 2010, via http://www.nivra.nl/readfile.aspx?ContentID=54528&ObjectID=526837&Type=1&File=000027176_Rapport_MeerdanEuro_def.pdf.

NIVRA (2008). *Niet-financiële informatie in beweging*. Opgevraagd op 6 oktober, 2010, via http://www.nivra.nl/readfile.aspx?ContentID=54528&ObjectID=526837&Type=1&File=000027176_Rapport_MeerdanEuro_def.pdf.

NIVRA (2010). *Niet-financiële informatie steeds belangrijker voor beleggers*. Opgevraagd op 27 oktober, 2010, via

<http://www.nivra.nl/NivraSite/Actualiteiten/Nivra+Persberichten/Archief+2010/Nfi+belangrijker+voor+beleggers.aspx>.

OECD (2004). *OECD principles of corporate governance*. Opgevraagd op 5 januari, 2011, via <http://www.oecd.org/dataoecd/32/18/31557724.pdf>.

Ojo, M. (2006). *Eliminating the Audit Expectations Gap: Myth or Reality?*. Opgevraagd op 2 november, 2010, via http://mpa.ub.uni-muenchen.de/232/1/MPRA_paper_232.pdf.

Orens, R., & Lybaert, N. (2007). Does the Financial analysts' usage of non-financial information influence the analysts' forecast accuracy? Some evidence from the Belgian sell-side financial analyst [Elektronische versie]. *The International Journal of Accounting*, 42, 237-271.

Porter, B. (1993). An Empirical Study of the Audit Expectation-Performance gap [Elektronische versie]. *Accounting and Business Research*, 24, 49-68.

Robbins, S., & Coulter, M. (2003). *Management*. Amsterdam: Pearson Education.

Salo, J. (2008). Corporate Governance and Environmental Performance: Industry and Country Effects [Elektronische versie]. *Competition and Change*, 12, 328-354.

Sekaran, U. (2003). *Research methods for business*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

Schiehll, E., & André, P. (2003). Corporate governance and the information gap : The use of financial and non-financial information in executive compensation [Elektronische versie]. *Ivey Business Journal*.

Stock, J.H., Watson, M.W. (2007). *Introduction to econometrics*. Boston: Pearson Education, Inc.

The AA1000 Standards. (z.d.). Opgevraagd op 9 januari, 2011, via <http://www.accountability.org/standards/index.html>.

Van der Bij, J., Venneken, A., & Weijnen, T. (2008). *De gebruiker centraal*. Opgevraagd op 6 oktober, 2010, via http://www.nivra.nl/Sites/Files/0000024209_NVRA_NFI_De%20gebruiker%20centraal.pdf.

Van der Hilst, J., & Admiraal, R. (2008). Assurance in toekomstperspectief: ontwikkelingen op het gebied van niet-financiële informatievoorziening [Elektronische versie]. *Spotlight*, 15, 5-8.

Wat is MVO. (z.d.). Opgevraagd op 27 oktober, 2010, via <http://www.mvovlaanderen.be/over-mvo/wat-is-mvo/>.

What is GRI? (z.d.). Opgevraagd op 13 oktober, 2010, via <http://www.globalreporting.org/AboutGRI/WhatIsGRI/>.

Wyatt, A. (2008). What financial and non-financial information on intangibles is value-relevant? A review of the evidence [Elektronische versie]. *Accounting and Business Research*, 38, 217-256.

Bijlagen

Bijlage 1

Bedrijven BEL20

Jaarverslag Ackermans & van Haaren 2009:

1. MVO:	Woorden: 834
2. Innovatie / O&O:	Woorden: 40
3. Risico's en interne controle:	Woorden: 1913
4. Corporate governance:	Woorden: 4566
5. Vooruitzichten :	Woorden: 1301

Jaarverslag Beffimo 2009:

1. MVO:	Woorden: 2457
2. Innovatie / O&O:	Woorden: 19
3. Risico's en interne controle:	Woorden: 2610
4. Corporate governance:	Woorden: 4546
5. Vooruitzichten :	Woorden: 773

Jaarverslag Bekaert 2009:

1. MVO:	Woorden: 3543
2. Innovatie / O&O:	Woorden: 1678
3. Risico's en interne controle:	Woorden: 1913
4. Corporate governance:	Woorden: 3707
5. Vooruitzichten :	Woorden: 172

Jaarverslag Belgacom 2009:

1. MVO:	Woorden: 9878
2. Innovatie / O&O:	Woorden: 970
3. Risico's en interne controle:	Woorden: 1417

- 4. Corporate governance: Woorden: 5658
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 822

Jaarverslag Cofinimmo 2009:

- 1. MVO: Woorden: 2591
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 14
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 3604
- 4. Corporate governance: Woorden: 7437
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 735

Jaarverslag Colruyt 2009:

- 1. MVO: Woorden: 3530
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 139
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 3578
- 4. Corporate governance: Woorden: 2541
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 698

Jaarverslag GBL 2009:

- 1. MVO: Woorden: 303
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 37
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 2353
- 4. Corporate governance: Woorden: 9319
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 784

Jaarverslag Mobistar 2009:

- 1. MVO: Woorden: 1791
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 284
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 726
- 4. Corporate governance: Woorden: 2811
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 317

Jaarverslag NPM 2009:

1. MVO: Woorden: 1742
2. Innovatie / O&O: Woorden: 202
3. Risico's en interne controle: Woorden: 3696
4. Corporate governance: Woorden: 6626
5. Vooruitzichten : Woorden: 689

Jaarverslag Omega Pharma 2009:

1. MVO: Woorden: 131
2. Innovatie / O&O: Woorden: 561
3. Risico's en interne controle: Woorden: 3858
4. Corporate governance: Woorden: 6180
5. Vooruitzichten : Woorden: 353

Jaarverslag Solvay 2009:

1. MVO: Woorden: 3521
2. Innovatie / O&O: Woorden: 1672
3. Risico's en interne controle: Woorden: 8373
4. Corporate governance: Woorden: 12199
5. Vooruitzichten : Woorden: 303

Jaarverslag Umicore 2009:

1. MVO: Woorden: 14168
2. Innovatie / O&O: Woorden: 324
3. Risico's en interne controle: Woorden: 4557
4. Corporate governance: Woorden: 6708
5. Vooruitzichten : Woorden: 225

Bedrijven BelMid

Jaarverslag Ablynx 2009:

1. MVO: Woorden: 94
2. Innovatie / O&O: Woorden: 1388
3. Risico's en interne controle: Woorden: 941

- 4. Corporate governance: Woorden: 2529
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 769

Jaarverslag Aedifica 2009:

- 1. MVO: Woorden: 40
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 23
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 4949
- 4. Corporate governance: Woorden: 3664
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 559

Jaarverslag Arseus 2009:

- 1. MVO: Woorden: 143
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 430
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1825
- 4. Corporate governance: Woorden: 9638
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 331

Jaarverslag Barco 2009:

- 1. MVO: Woorden: 1410
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 784
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 2418
- 4. Corporate governance: Woorden: 4948
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 102

Jaarverslag NBB 2009:

- 1. MVO: Woorden: 678
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 166
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 964
- 4. Corporate governance: Woorden: 8315
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 394

Jaarverslag Brederode 2009:

- 1. MVO: Woorden: 0
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 38

3. Risico's en interne controle: Woorden: 1296
4. Corporate governance: Woorden: 2158
5. Vooruitzichten : Woorden: 29

Jaarverslag CFE 2009:

1. MVO: Woorden: 2758
2. Innovatie / O&O: Woorden: 605
3. Risico's en interne controle: Woorden: 4671
4. Corporate governance: Woorden: 5642
5. Vooruitzichten : Woorden: 884

Jaarverslag Cie Bois Sauvage 2009:

1. MVO: Woorden: 69
2. Innovatie / O&O: Woorden: 86
3. Risico's en interne controle: Woorden: 722
4. Corporate governance: Woorden: 3465
5. Vooruitzichten : Woorden: 398

Jaarverslag CMB 2009:

1. MVO: Woorden: 0
2. Innovatie / O&O: Woorden: 18
3. Risico's en interne controle: Woorden: 1009
4. Corporate governance: Woorden: 3843
5. Vooruitzichten : Woorden: 193

Jaarverslag D'ieteren 2009:

1. MVO: Woorden: 3166
2. Innovatie / O&O: Woorden: 243
3. Risico's en interne controle: Woorden: 2011
4. Corporate governance: Woorden: 3358
5. Vooruitzichten : Woorden: 266

Jaarverslag Deceuninck 2009:

1. MVO: Woorden: 1031
2. Innovatie / O&O: Woorden: 302
3. Risico's en interne controle: Woorden: 1938
4. Corporate governance: Woorden: 5654

5. Vooruitzichten : Woorden: 123

Jaarverslag Elia 2009:

- 1. MVO: Woorden: 8312
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 737
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 2936
- 4. Corporate governance: Woorden: 4967
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 407

Jaarverslag Euronav 2009:

- 1. MVO: Woorden: 4298
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 33
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1679
- 4. Corporate governance: Woorden: 3958
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 441

Jaarverslag EVS Broadcast equipment 2009:

- 1. MVO: Woorden: 651
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 1135
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1106
- 4. Corporate governance: Woorden: 1772
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 175

Jaarverslag Exmar 2009:

- 1. MVO: Woorden: 1422
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 438
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1370
- 4. Corporate governance: Woorden: 2820
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 405

Jaarverslag Galapagos 2009:

- 1. MVO: Woorden: 38
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 896
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 952
- 4. Corporate governance: Woorden: 2471
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 422

Jaarverslag GIMV 2009:

1. MVO: Woorden: 1308
2. Innovatie / O&O: Woorden: 17
3. Risico's en interne controle: Woorden: 430
4. Corporate governance: Woorden: 5926
5. Vooruitzichten : Woorden: 221

Jaarverslag IBA 2009:

1. MVO: Woorden: 814
2. Innovatie / O&O: Woorden: 1639
3. Risico's en interne controle: Woorden: 2212
4. Corporate governance: Woorden: 3171
5. Vooruitzichten : Woorden: 275

Jaarverslag Kinopolis 2009:

1. MVO: Woorden: 851
2. Innovatie / O&O: Woorden: 434
3. Risico's en interne controle: Woorden: 1881
4. Corporate governance: Woorden: 3349
5. Vooruitzichten : Woorden: 127

Jaarverslag Melexis 2009:

1. MVO: Woorden: 480
2. Innovatie / O&O: Woorden: 474
3. Risico's en interne controle: Woorden: 3529
4. Corporate governance: Woorden: 2018
5. Vooruitzichten : Woorden: 77

Jaarverslag Recticel 2009:

1. MVO: Woorden: 1982
2. Innovatie / O&O: Woorden: 895
3. Risico's en interne controle: Woorden: 2845
4. Corporate governance: Woorden: 4596
5. Vooruitzichten : Woorden: 398

Jaarverslag Retail Estate 2009:

1. MVO: Woorden: 0

- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 19
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1325
- 4. Corporate governance: Woorden: 4253
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 312

Jaarverslag RTL Group 2009:

- 1. MVO: Woorden: 4068
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 618
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 2478
- 4. Corporate governance: Woorden: 2181
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 146

Jaarverslag Sipef 2009:

- 1. MVO: Woorden: 3394
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 17
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1411
- 4. Corporate governance: Woorden: 3158
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 753

Jaarverslag Sofina 2009:

- 1. MVO: Woorden: 0
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 8
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 237
- 4. Corporate governance: Woorden: 1463
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 150

Jaarverslag Tessenderlo 2009:

- 1. MVO: Woorden: 2066
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 1204
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1927
- 4. Corporate governance: Woorden: 2851
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 2036

Jaarverslag Thrombogenics 2009:

- 1. MVO: Woorden: 84
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 1657
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 2816

- 4. Corporate governance: Woorden: 3130
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 83

Jaarverslag Van de Velde 2009:

- 1. MVO: Woorden: 1401
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 115
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 663
- 4. Corporate governance: Woorden: 3634
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 330

Jaarverslag WDP 2009:

- 1. MVO: Woorden: 222
- 2. Innovatie / O&O: Woorden: 47
- 3. Risico's en interne controle: Woorden: 1916
- 4. Corporate governance: Woorden: 8627
- 5. Vooruitzichten : Woorden: 2021

Bijlage 2

Excel bestanden

	Branche / Sector	MVO	O&O	Risico's & interne controle	Corporate governance	Vooruitzichten
BEL20						
Ackermans & van Haaren	Vastgoed	834	40	1913	4566	1301
Beffimo	Vastgoed	2457	19	2610	4546	773
Bekaert	Technologie (metaal)	3543	1678	1913	3707	172
Belgacom	Telecommunicatie	9878	970	1417	5658	822
Cofinimmo	Vastgoed	2591	14	3604	7437	735
Colruyt	Consumentenproducten	3530	139	3578	2541	698
GBL	Portefeuille maatschappij	303	37	2353	9319	784
Mobistar	Telecommunicatie	1791	284	726	2811	317
NPM	Portefeuille maatschappij	1742	202	3696	6626	689
Omega Pharma	Chemie	131	561	3858	6180	353
Solvay	Chemie	3521	1672	8373	12199	303
Umicore	Technologie (metaal)	14168	324	4557	6708	225
Gemiddelde		3.707,42	495,00	3.216,50	6.024,83	597,67
BELMID						
Ablynx	Chemie	94	1388	941	2529	769
Aedifica	Vastgoed	40	23	4949	3664	559
Arseus	Chemie	143	430	1825	9638	331
Barco	Technologie	1410	784	2418	4948	102
NBB	Financiën	678	166	964	8315	394
Brederode	Portefeuille maatschappij	0	38	1296	2158	29
CFE	Vastgoed	2758	605	4671	5642	884
Cie Bois Sauvage	Portefeuille maatschappij	69	86	722	3465	398
CMB	Portefeuille maatschappij	0	18	1009	3843	193
D'ieteren	Autoindustrie	3166	243	2011	3358	266
Deceuninck	Technologie (ramen en deuren)	1031	302	1938	5654	123
Elia	Elektriciteit	8312	737	2936	4967	407
Euronav	Transport	4298	33	1679	3958	441
EVS Broadcast equipment	Technologie	651	1135	1106	1772	175
Exmar	Transport	1422	438	1370	2820	405
Galapagos	Chemie	38	896	952	2471	422
GIMV	Portefeuille maatschappij	1308	17	430	5926	221
IBA	Chemie	814	1639	2212	3171	275
Kinopolis	Entertainment	851	434	1881	3349	127
Melexis	Technologie	480	474	3529	2018	77
Recticel	Technologie	1982	895	2845	4596	398
Retail Estate	Vastgoed	0	19	1325	4253	312
RTL Group	Entertainment	4068	618	2478	2181	146
Sipef	Landbouw	3394	17	1411	3158	753
Sofina	Portefeuille maatschappij	0	8	237	1463	150
Tessenderlo	Chemie	2066	1204	1927	2851	2036
Thrombogenics	Chemie	84	1657	2816	3130	83
Van de Velde	Textiel	1401	115	663	3634	330
WDP	Vastgoed	222	47	1916	8627	2021
Gemiddelde		1.406,21	498,83	1.877,83	4.053,76	442,31

Bedrijf	Sector	MVO	O&O	Risico's & interne controle	Corporate governance	Vooruitzichten
Ackermans & van Haaren	Vastgoed	834	40	1.913	4.566	1.301
Beffimo	Vastgoed	2.457	19	2.610	4.546	773
Aedifica	Vastgoed	40	23	4.949	3.664	559
CFE	Vastgoed	2.758	605	4.671	5.642	884
Retail Estate	Vastgoed	0	19	1.325	4.253	312
WDP	Vastgoed	222	47	1.916	8.627	2.021
Cofinimmo	Vastgoed	2.591	14	3.604	7.437	735
Gemiddelde		1.272	110	2.998	5.534	941
Bekaert	Technologie (metaal)	3.543	1.678	1.913	3.707	172
Umicore	Technologie (metaal)	14.168	324	4.557	6.708	225
Barco	Technologie	1.410	784	2.418	4.948	102
EVS Broadcast equipment	Technologie	651	1.135	1.106	1.772	175
Melexis	Technologie	480	474	3.529	2.018	77
Recticel	Technologie	1.982	895	2.845	4.596	398
Deceuninck	Technologie (ramen en deuren)	1.031	302	1.938	5.654	123
Gemiddelde		3.324	799	2.615	4.200	182
Belgacom	Telecommunicatie	9.878	970	1.417	5.658	822
Mobistar	Telecommunicatie	1.791	284	726	2.811	317
Gemiddelde		5.835	627	1.072	4.235	570
Colruyt	Consumentenproducten	3.530	139	3.578	2.541	698
GBL	Portefeuille maatschappij	303	37	2.353	9.319	784
NPM	Portefeuille maatschappij	1.742	202	3.696	6.626	689
Brederode	Portefeuille maatschappij	0	0	1.296	2.158	29
Cie Bois Sauvage	Portefeuille maatschappij	69	86	722	3.465	398
GIMV	Portefeuille maatschappij	1.308	17	430	5.926	221
CMB	Portefeuille maatschappij	0	18	1.009	3.843	193
Sofina	Portefeuille maatschappij	0	8	237	1.463	150
Gemiddelde		489	53	1.392	4.686	352
Omega Pharma	Chemie	131	561	3.858	6.180	353
Solvay	Chemie	3.521	1.672	8.373	12.199	303
Ablynx	Chemie	94	1.388	941	2.529	769
Arseus	Chemie	143	430	1.825	9.638	331
IBA	Chemie	814	1.639	2.212	3.171	275
Galapagos	Chemie	38	896	952	2.471	422
Tessengerlo	Chemie	2.066	1.204	1.927	2.851	2.036
Thrombogenics	Chemie	84	1.657	2.816	3.130	83
Gemiddelde		861	1.181	2.863	5.271	572
D'iereeren	Autoindustrie	3.166	243	2.011	3.358	266
NBB	Financiën	678	166	964	8.315	394
Euronav	Transport	4.298	33	1.679	3.958	441
Exmar	Transport	1.422	438	1.370	2.820	405
Gemiddelde		2.860	236	1.525	3.389	423
Elia	Elektriciteit	8.312	737	2.936	4.967	407
Kinopolis	Entertainment	851	434	1.881	3.349	127
RTL Group	Entertainment	4.068	618	2.478	2.181	146
Gemiddelde		2.460	526	2.180	2.765	137
Sipef	Landbouw	3.394	17	1.411	3.158	753
Van de Velde	Textiel	1.401	115	663	3.634	330

Bedrijf	Sector	MVO	O&O	Risico's & interne controle	Corporate governance	Vooruitzichten
Bekaert	Industriële sector	3543	1678	1913	3707	172
Umicore	Industriële sector	14168	324	4557	6708	225
Barco	Industriële sector	1410	784	2418	4948	102
EVS Broadcast equipment	Industriële sector	651	1135	1106	1772	175
Melexis	Industriële sector	480	474	3529	2018	77
Recticel	Industriële sector	1982	895	2845	4596	398
Deceuninck	Industriële sector	1031	302	1938	5654	123
Omega Pharma	Industriële sector	131	561	3858	6180	353
Solvay	Industriële sector	3521	1672	8373	12199	303
Ablynx	Industriële sector	94	1388	941	2529	769
Arseus	Industriële sector	143	430	1825	9638	331
IBA	Industriële sector	814	1639	2212	3171	275
Galapagos	Industriële sector	38	896	952	2471	422
Tessenderlo	Industriële sector	2066	1204	1927	2851	2036
Thrombogenics	Industriële sector	84	1657	2816	3130	83
Van de Velde	Industriële sector	1401	115	663	3634	330
Gemiddelde		1.972	947	2.617	4.700	386
Sipf	Agrarische sector	3.394	17	1.411	3.158	753
Colruyt	Dienstensector	3530	139	3578	2541	698
GBL	Dienstensector	303	37	2353	9319	784
NPM	Dienstensector	1742	202	3696	6626	689
Brederode	Dienstensector	0	0	1296	2158	29
Cie Bois Sauvage	Dienstensector	69	86	722	3465	398
GIMV	Dienstensector	1308	17	430	5926	221
CMB	Dienstensector	0	18	1009	3843	193
Sofina	Dienstensector	0	8	237	1463	150
Belgacom	Dienstensector	9878	970	1417	5658	822
Mobistar	Dienstensector	1791	284	726	2811	317
D'ieteren	Dienstensector	3166	243	2011	3358	266
NBB	Dienstensector	678	166	964	8315	394
Euronav	Dienstensector	4298	33	1679	3958	441
Exmar	Dienstensector	1422	438	1370	2820	405
Elia	Dienstensector	8312	737	2936	4967	407
Kinopolis	Dienstensector	851	434	1881	3349	127
RTL Group	Dienstensector	4068	618	2478	2181	146
Ackermans & van Haaren	Dienstensector	834	40	1913	4566	1301
Beffimo	Dienstensector	2457	19	2610	4546	773
Aedifica	Dienstensector	40	23	4949	3664	559
CFE	Dienstensector	2758	605	4671	5642	884
Retail Estate	Dienstensector	0	19	1325	4253	312
WDP	Dienstensector	222	47	1916	8627	2021
Cofinimmo	Dienstensector	2591	14	3604	7437	735
Gemiddelde		2097	217	2074	4646	545

Bijlage 3

Assurance verslag van de **Onafhankelijke Auditor**

Ter attentie van de directie van BELGACOM Groep NV van publiek recht

Opdracht

Wij zijn door BELGACOM Groep NV van publiek recht ("BELGACOM") aangesteld geweest om een beperkt nazicht ("Limited assurance engagement") uit te voeren van de specifieke secties (pagina's 52 tot 85) met betrekking tot Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen ("MVO") in het Jaarverslag van BELGACOM Groep ("het Rapport") voor het jaar afgesloten per 31 december 2009.

De draagwijdte van de MVO secties van het Rapport, met inbegrip van elke inherente beperking die de betrouwbaarheid van de informatie in het Rapport zou kunnen beïnvloeden, is uiteengezet in de sectie "Over onze MVO-rapportering" (pagina 82) van het MVO gedeelte van het Rapport. De MVO secties in het Rapport omvatten de activiteiten van BELGACOM in België (waaronder Belgacom NV van publiek recht, Belgacom Mobile NV, Belgacom Skynet NV en Skynet I-Motion Activities NV, Telindus NV en Connectimmo NV). Het Rapport is de verantwoordelijkheid van de directie van BELGACOM. Onze verantwoordelijkheid als onafhankelijke auditor is het uitvoeren van een beperkt nazicht om te bepalen of de besproken onderwerpen in de MVO secties van het Rapport betrekking hebben op de belangrijkste aspecten van MVO die een invloed hebben op BELGACOM, of de verslaggevingprocedures en gebruikte principes gepast zijn en consistent worden toegepast en of de beschrijving van het beleid en de managementsystemen een redelijke weerspiegeling geven van de inspanningen geleverd door BELGACOM op het vlak van MVO. Een beperkt nazicht levert minder zekerheid dan een audit.

Beperkingen van onze opdracht

Onze opdracht hield geen verificatie of nazicht in van de kwantitatieve gegevens in de MVO secties van het Rapport, noch hield het een verificatie in van de internetlinks die in de MVO secties van het Rapport vermeld zijn en de informatie die hieraan verbonden is op de BELGACOM internet website. In de sectie "Over de MVO-rapportering" (pagina 82) in het Rapport, is een verklaring gegeven voor de redenen van deze beperkingen.

Criteria en rapporteringsprincipes

Momenteel zijn er geen algemeen aanvaarde criteria voor het rapporteren van duurzaamheidsprestaties in België. De MVO secties van het Rapport werden opgemaakt

in overeenstemming met de Richtlijnen voor duurzaamheidsrapportering van het Global Reporting Initiative ("GRI") die uitgelegd worden in de sectie "Over de MVO-rapportering" (pagina 82) van het Rapport.

Verantwoordelijkheid van de directie

De directie is verantwoordelijk voor de voorbereiding van de MVO secties van het Rapport en de informatie die de MVO secties van het Rapport bevatten in overeenstemming met de hierboven genoemde criteria. Deze verantwoordelijkheid omvat het opstellen, uitvoeren en het onderhouden van een interne controle nodig voor de voorbereiding van de MVO inhoud van het Jaarverslag 2009 zodanig dat er geen afwijkingen van materieel belang zijn, het selecteren en toepassen van de geschikte verslaggevingprincipes en het toepassen van waarderingmethoden en schattingen die redelijk zijn in de gegeven omstandigheden. De keuzes die de directie gemaakt heeft, de reikwijdte van de MVO secties van het Rapport en het rapporteringbeleid, inclusief elke inherente beperking die de betrouwbaarheid van de informatie zou kunnen beïnvloeden, zijn te vinden in de MVO secties van het Rapport.

De verantwoordelijkheid van de auditor en reikwijdte van de uitgevoerde werkzaamheden

Onze verantwoordelijkheid bestaat erin om een conclusie te formuleren met betrekking tot de specifieke secties omtrent MVO in het Jaarverslag 2009 van BELGACOM, gebaseerd op het uitvoeren van een beperkt nazicht zoals hierboven omschreven. We hebben onze procedures uitgevoerd in overeenstemming met de International Standard for Assurance Engagements 3000 ("ISAE 3000"): "Assurance Engagements other than Audits or Reviews of Historical Information" en de Ethische code ("Code of Ethics") van de International Federation of Accountants ("IFAC").

Procedures

We hebben alle werkzaamheden uitgevoerd die we noodzakelijk achtten om het bewijs te verzamelen dat voldoende en geschikt is om een basis te vormen voor onze conclusies. Onze voornaamste procedures waren:

- Verkrijgen van een begrip van de telecom sector en zijn relevante MVO onderwerpen;
- Het beoordelen van de aanvaardbaarheid van de gebruikte rapporteringprincipes, de keuzes van de groepen van belanghebbenden, en de onderwerpen waarover BELGACOM rapporteert;
- Het nazien, door een persnazicht en een nazicht van interne documentatie, van de voornaamste MVO-verwachtingen ten aanzien van BELGACOM;

- Het evalueren van de procedures op BELGACOM Groeps- en operationeel niveau, om de MVO-kwesties te identificeren die relevant zijn voor interne en externe belanghebbenden;
- Het evalueren van de procedures om de inhoud van het rapport te definiëren zodat deze aan de verwachtingen van de belanghebbenden beantwoord;
- Het evalueren van de bestaande procedures bij BELGACOM om informatie te verzamelen en om interne controles na te gaan;
- Het onderzoeken van bewijs, op een beperkte test basis, dat de gegeven beschrijvende data ondersteunt, en de studie van relevante bedrijfsdocumenten;
- Het voeren van interviews met verantwoordelijken van BELGACOM, voornamelijk met het doel om de consistentie van de beschrijvende data in het rapport te beoordelen;
- Het evalueren van de geschiktheid van de documentatie en audit trail van de informatie in het rapport;
- Het evalueren van de procedures die ingezet zijn om de naleving van wetgevingen en interne regelgevingen met betrekking tot MVO te garanderen en evaluatie van deze naleving;
- Algemene evaluatie van de specifieke secties over MVO in the Jaarverslag, ondermeer door deze te testen tegenover de richtlijnen van de Global Reporting Initiative, (i) inhoudelijke principes (materialiteit, betrokkenheid van belanghebbenden, duurzaamheidscontext en volledigheid) en (ii) kwaliteitsprincipes (evenwichtigheid, nauwkeurigheid, tijdigheid, duidelijkheid, betrouwbaarheid en vergelijkbaarheid).

Conclusies

Op basis van onze uitgevoerde procedures om een beperkt nazicht uit te voeren, is er niets ter onzer attentie gekomen waaruit we zouden besluiten dat:

- De onderwerpen besproken in de MVO sectie van het Jaarverslag 2009 niet overeen komen met de belangrijkste aspecten omtrent Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen die de BELGACOM Groep NV van publiek recht beïnvloeden;
- De gebruikte rapporteringsprocedures en principes niet gepast zijn en niet consistent gebruikt worden;
- De beschrijving van het beleid en de managementsystemen van BELGACOM geen redelijke weerspiegeling zijn van de inspanningen die BELGACOM levert met betrekking tot Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in 2009.

Brussel, 20 maart 2010

Ernst & Young Bedrijfsrevisoren BCVBA

Vertegenwoordigd door
Harry Everaerts
Venoot

Bijlage 4

SPSS output:

Vergelijking tussen de Bel20 en de BelMid.

De bedrijven uit de Bel20 hebben de waarde 1 gekregen, deze uit de BelMid waarde 0.

Group Statistics

VAR00001		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
MVO	1,00	12	3707,4167	4162,34133	1201,56444
	,00	29	1406,2069	1846,35367	342,85927

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
MVO	Equal variances assumed	4,962	,032	2,476	39	,018	2301,20977	929,55415	421,00902	4181,41052
	Equal variances not assumed			1,842	12,831	,089	2301,20977	1249,52375	-401,84579	5004,26533

Group Statistics

VAR00001		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's & interne controle	1,00	12	3216,50	1983,138	572,483
	,00	29	1877,83	1139,667	211,631

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's & interne controle	Equal variances assumed	2,815	,101	2,729	39	,009	1338,672	490,461	346,621	2330,724
	Equal variances not assumed			2,193	14,108	,046	1338,672	610,347	30,550	2646,795

Group Statistics

VAR00001		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Corporate governance	1,00	12	6024,83	2765,143	798,228
	,00	29	4053,76	2034,692	377,833

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
								95% Confidence Interval of the Difference		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Corporate governance	Equal variances assumed	1,145	,291	2,536	39	,015	1971,075	777,343	398,751	3543,399
	Equal variances not assumed			2,232	16,163	,040	1971,075	883,134	100,444	3841,706

Group Statistics

VAR00001		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
O&O	1,00	12	495,0000	616,13694	177,86341
	,00	29	498,8276	513,55672	95,36509

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
								95% Confidence Interval of the Difference		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
O&O	Equal variances assumed	,379	,542	-,020	39	,984	-3,82759	186,87892	-381,82587	374,17070
	Equal variances not assumed			-,019	17,660	,985	-3,82759	201,81649	-428,41376	420,75859

Group Statistics

VAR00001		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Vooruitzichten	1,00	12	597,6667	329,36173	95,07854
	,00	29	442,3103	487,73713	90,57051

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
								95% Confidence Interval of the Difference		
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Vooruitzichten	Equal variances assumed	,076	,785	1,009	39	,319	155,35632	154,03478	-156,20843	466,92107
	Equal variances not assumed			1,183	30,239	,246	155,35632	131,31240	-112,73053	423,44318

vergelijking tussen de industriële- en de dienstensector.

De bedrijven uit de dienstensector hebben waarde 0 gekregen, deze uit de industriële sector waarde 1.

Group Statistics

VAR00006		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
MVO	1,00	16	1972,3125	3445,04024	861,26006
	,00	24	2096,5833	2562,54810	523,07794

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
MVO	Equal variances assumed	,012	,914	-,131	38	,897	-124,27083	949,74827	-2046,93570	1798,39403
	Equal variances not assumed			-,123	25,816	,903	-124,27083	1007,66037	-2196,26516	1947,72349

Group Statistics

VAR00006		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
O&O	1,00	16	947,1250	548,15386	137,03846
	,00	24	216,5417	274,25979	55,98305

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
O&O	Equal variances assumed	14,327	,001	5,587	38	,000	730,58333	130,75684	465,87995	995,28672
	Equal variances not assumed			4,935	20,060	,000	730,58333	148,03257	421,85208	1039,31459

Group Statistics

VAR00006		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's en interne controle	1,00	16	2617,0625	1885,11062	471,27766
	,00	24	2073,7917	1284,44788	262,18682

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's en interne controle	Equal variances assumed	,650	,425	1,086	38	,284	543,27083	500,13753	-469,20466	1555,74632
	Equal variances not assumed			1,007	24,210	,324	543,27083	539,30006	-569,28008	1655,82175

Group Statistics

VAR00006		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Corporate governance	1,00	16	4700,3750	2870,72209	717,68052
	,00	24	4645,5417	2158,24155	440,54921

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Corporate governance	Equal variances assumed	,731	,398	,069	38	,945	54,83333	795,32252	-1555,21294	1664,87961
	Equal variances not assumed			,065	26,024	,949	54,83333	842,10982	-1676,06936	1785,73603

Group Statistics

VAR00006		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Vooruitzichten	1,00	16	385,8750	472,61272	118,15318
	,00	24	544,6667	437,10387	89,22345

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Vooruitzichten	Equal variances assumed	,291	,593	-1,090	38	,283	-158,79167	145,70625	-453,75854	136,17521
	Equal variances not assumed			-1,073	30,514	,292	-158,79167	148,05742	-460,95181	143,36847

Vergelijking Bel en BelMid: kwaliteitscriteria MVO.

Duidelijkheid:

Group Statistics

VAR00001		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Duidelijkheid	1,00	12	,9167	,28868	,08333
	,00	29	,6207	,49380	,09170

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Duidelijkheid	Equal variances assumed	32,380	,000	1,935	39	,060	,29598	,15295	-,01340	,60535
	Equal variances not assumed			2,389	34,115	,023	,29598	,12391	,04420	,54775

Evenwichtigheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Evenwichtigheid	1,00	12	,2500	,45227	,13056
	,00	29	,2759	,45486	,08447

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Evenwichtigheid	Equal variances assumed	,115	,736	-,166	39	,869	-,02586	,15588	-,34115	,28943
	Equal variances not assumed			-,166	20,710	,870	-,02586	,15550	-,34952	,29779

Vergelijkbaarheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Vergelijkbaarheid	1,00	12	,5000	,52223	,15076
	,00	29	,1034	,30993	,05755

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Vergelijkbaarheid	Equal variances assumed	19,354	,000	3,025	39	,004	,39655	,13110	,13137	,66173
	Equal variances not assumed			2,457	14,321	,027	,39655	,16137	,05118	,74193

Nauwkeurigheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Nauwkeurigheid	1,00	12	,8333	,38925	,11237
	,00	29	,6207	,49380	,09170

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Nauwkeurigheid	Equal variances assumed	10,840	,002	1,327	39	,192	,21264	,16019	-,11137	,53666
	Equal variances not assumed			1,466	25,999	,155	,21264	,14503	-,08548	,51076

Betrouwbaarheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Betrouwbaarheid	1,00	12	,3333	,49237	,14213
	,00	29	,2414	,43549	,08087

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Betrouwbaarheid	Equal variances assumed	1,179	,284	,592	39	,557	,09195	,15524	-,22204	,40595
	Equal variances not assumed			,562	18,512	,581	,09195	,16353	-,25093	,43484

Vergelijking industriële en dienstensector: kwaliteitscriteria MVO.

Evenwichtigheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Evenwichtigheid	1,00	16	,3125	,47871	,11968
	,00	24	,2083	,41485	,08468

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Evenwichtigheid	Equal variances assumed	1,986	,167	,732	38	,469	,10417	,14239	-,18408	,39241
	Equal variances not assumed			,711	29,033	,483	,10417	,14661	-,19566	,40400

Vergelijkbaarheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Vergelijkbaarheid	1,00	16	,3125	,47871	,11968
	,00	24	,1667	,38069	,07771

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Vergelijkbaarheid	Equal variances assumed	4,284	,045	1,070	38	,291	,14583	,13624	-,12996	,42163
	Equal variances not assumed			1,022	27,165	,316	,14583	,14269	-,14687	,43853

Nauwkeurigheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Nauwkeurigheid	1,00	16	,6250	,50000	,12500
	,00	24	,7083	,46431	,09478

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Nauwkeurigheid	Equal variances assumed	1,028	,317	-,539	38	,593	-,08333	,15450	-,39611	,22944
	Equal variances not assumed			-,531	30,607	,599	-,08333	,15687	-,40343	,23677

Duidelijkheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Duidelijkheid	1,00	16	,6875	,47871	,11968
	,00	24	,7083	,46431	,09478

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Duidelijkheid	Equal variances assumed	,074	,787	-,137	38	,891	-,02083	,15171	-,32795	,28628
	Equal variances not assumed			-,138	31,607	,892	-,02083	,15266	-,33195	,29028

Betrouwbaarheid:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Betrouwbaarheid	1,00	16	,2500	,44721	,11180
	,00	24	,2500	,44233	,09029

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Betrouwbaarheid	Equal variances assumed	,000	1,000	,000	38	1,000	,00000	,14338	-,29027	,29027
	Equal variances not assumed			,000	32,054	1,000	,00000	,14371	-,29271	,29271

Vergelijking Bel en BelMid: Risico's

Risico's aan de vraagzijde

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's vraagzijde	1,00	12	,8333	,38925	,11237
	,00	29	,8276	,38443	,07139

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's vraagzijde	Equal variances assumed	,008	,931	,043	39	,966	,00575	,13242	-,26210	,27359
	Equal variances not assumed			,043	20,368	,966	,00575	,13312	-,27163	,28312

Risico's aan de aanbodzijde

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's aanbodzijde	1,00	12	,7500	,45227	,13056
	,00	29	,7241	,45486	,08447

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's aanbodzijde	Equal variances assumed	,115	,736	,166	39	,869	,02586	,15588	-,28943	,34115
	Equal variances not assumed			,166	20,710	,870	,02586	,15550	-,29779	,34952

Risico's inzake valuta en krediet

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's inzake valuta en krediet	1,00	12	,8333	,38925	,11237
	,00	29	,9655	,18570	,03448

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's inzake valuta en krediet	Equal variances assumed	9,358	,004	-1,482	39	,146	-,13218	,08917	-,31255	,04818
	Equal variances not assumed			-1,125	13,124	,281	-,13218	,11754	-,38587	,12150

Lopende rechtszaken

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Lopende rechtszaken	1,00	12	,5833	,51493	,14865
	,00	29	,2414	,43549	,08087

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Lopende rechtszaken	Equal variances assumed	3,168	,083	2,169	39	,036	,34195	,15765	,02308	,66083
	Equal variances not assumed			2,021	17,860	,059	,34195	,16922	-,01377	,69767

Risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen	1,00	12	,5833	,51493	,14865
	,00	29	,2759	,45486	,08447

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen	Equal variances assumed	1,993	,166	1,896	39	,065	,30747	,16221	-,02063	,63557
	Equal variances not assumed			1,798	18,493	,088	,30747	,17097	-,05104	,66598

Risico's verbonden aan de financiële structuur

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's verbonden aan de financiële structuur	1,00	12	1,0000	,00000	,00000
	,00	29	,8966	,30993	,05755

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Risico's verbonden aan de financiële structuur	Equal variances assumed	6,732	,013	1,148	39	,258	,10345	,09014	-,07888	,28577
	Equal variances not assumed			1,797	28,000	,083	,10345	,05755	-,01444	,22134

Risico's m.b.t. het milieu

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's mbt het milieu	1,00	12	,5000	,52223	,15076
	,00	29	,3448	,48373	,08983

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's mbt het milieu	Equal variances assumed	1,217	,277	,913	39	,367	,15517	,16987	-,18842	,49876
	Equal variances not assumed			,884	19,244	,387	,15517	,17549	-,21181	,52216

Vergelijking industriële en dienstensector: Risico's

Risico's aan de vraagzijde:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's aan vraagzijde	1,00	16	1,0000	,00000	,00000
	,00	24	,7083	,46431	,09478

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's aan vraagzijde	Equal variances assumed	72,352	,000	2,502	38	,017	,29167	,11658	,05565	,52768
	Equal variances not assumed			3,077	23,000	,005	,29167	,09478	,09561	,48773

Risico's aan de aanbodzijde:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's aan de aanbodzijde	1,00	16	,7500	,44721	,11180
	,00	24	,7500	,44233	,09029

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's aan de aanbodzijde	Equal variances assumed	,000	1,000	,000	38	1,000	,00000	,14338	-,29027	,29027
	Equal variances not assumed			,000	32,054	1,000	,00000	,14371	-,29271	,29271

Risico's inzake valuta en krediet:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's inzake valuta en krediet	1,00	16	,9375	,25000	,06250
	,00	24	,9167	,28233	,05763

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's inzake valuta en krediet	Equal variances assumed	,232	,633	,239	38	,812	,02083	,08715	-,15560	,19726
	Equal variances not assumed			,245	34,898	,808	,02083	,08501	-,15177	,19344

Lopende rechtszaken:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Lopende rechtszaken	1,00	16	,3750	,50000	,12500
	,00	24	,2917	,46431	,09478

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Lopende rechtszaken	Equal variances assumed	1,028	,317	,539	38	,593	,08333	,15450	-,22944	,39611
	Equal variances not assumed			,531	30,607	,599	,08333	,15687	-,23677	,40343

Risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen	1,00	16	,4375	,51235	,12809
	,00	24	,3333	,48154	,09829

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's verbonden aan eventuele wetswijzigingen	Equal variances assumed	1,271	,267	,653	38	,517	,10417	,15942	-,21855	,42689
	Equal variances not assumed			,645	30,884	,524	,10417	,16146	-,22518	,43351

Risico's verbonden aan de financiële structuur:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's verbonden aan de financiële structuur	1,00	16	,8750	,34157	,08539
	,00	24	,9583	,20412	,04167

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's verbonden aan de financiële structuur	Equal variances assumed	3,932	,055	-.967	38	,340	-.08333	,08616	-.25776	,09110
	Equal variances not assumed			-.877	22,173	,390	-.08333	,09501	-.28029	,11363

Risico's m.b.t. het milieu:

Group Statistics

	VAR00001	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Risico's mbt het milieu	1,00	16	,4375	,51235	,12809
	,00	24	,3750	,49454	,10095

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
Risico's mbt het milieu	Equal variances assumed	,485	,490	,386	38	,702	,06250	,16190	-.26526	,39026
	Equal variances not assumed			,383	31,496	,704	,06250	,16308	-.26990	,39490

Bijlage 5

Kwaliteit MVO rapportage

Indeling op basis van de beursindex:

Onderneming	Index	MVO	Evenwichtigheid	Vergelijkbaarheid	Nauwkeurigheid	Duidelijkheid	Betrouwbaarheid
Ackermans & van Haaren	Bel20	834	0	0	0	1	0
Beffimo	Bel20	2.457	0	1	1	1	1
Cofinimmo	Bel20	2.591	0	0	1	1	0
Bekaert	Bel20	3.543	0	1	1	1	0
Umicore	Bel20	14.168	1	1	1	1	0
Belgacom	Bel20	9.878	1	1	1	1	1
Mobistar	Bel20	1.791	0	0	1	1	1
Colruyt	Bel20	3.530	0	1	1	1	0
GBL	Bel20	303	0	0	1	1	0
NPM	Bel20	1.742	0	0	1	1	1
Omega Pharma	Bel20	131	0	0	0	0	0
Solvay	Bel20	3.521	1	1	1	1	0
			3	6	10	11	4
			25,00%	50,00%	83,33%	91,67%	33,33%
Aedifica	BelMid	40	0	0	0	0	0
CFE	BelMid	2.758	0	0	1	1	0
Retail Estate	BelMid	0	0	0	0	0	0
WDP	BelMid	222	0	0	1	0	0
Barco	BelMid	1.410	0	0	1	1	1
EVS Broadcast equipment	BelMid	651	0	0	0	1	0
Melexis	BelMid	480	1	0	1	1	1
Recticel	BelMid	1.982	0	1	1	1	0
Deceuninck	BelMid	1.031	0	0	1	1	0
Brederode	BelMid	0	0	0	0	0	0
Cie Bois Sauvage	BelMid	69	0	0	0	0	0
GIMV	BelMid	1.308	0	1	1	1	0
CMB	BelMid	0	0	0	0	0	0
Sofina	BelMid	0	0	0	0	0	0
Ablynx	BelMid	94	0	0	0	0	0
Arseus	BelMid	143	0	0	0	0	0
IBA	BelMid	814	0	0	1	1	0
Galapagos	BelMid	38	0	0	0	0	0
Tessengerlo	BelMid	2.066	1	0	1	1	1
Thrombogenics	BelMid	84	0	0	0	0	0
D'jeteren	BelMid	3.166	1	0	1	1	0
NBB	BelMid	678	0	0	1	1	1
Euronav	BelMid	4.298	1	0	1	1	0
Exmar	BelMid	1.422	0	0	1	1	0
Elia	BelMid	8.312	1	0	1	1	1
Kinopolis	BelMid	851	0	0	1	1	0
RTL Group	BelMid	4.068	1	0	1	1	0
Sipef	BelMid	3.394	1	0	1	1	1
Van de Velde	BelMid	1.401	1	1	1	1	1
			8	3	18	18	7
			27,59%	10,34%	62,07%	62,07%	24,14%

Indeling op basis van de sector:

Bedrijf	Sector	Evenwichtigheid	Vergelijkbaarheid	Nauwkeurigheid	Duidelijkheid	Betrouwbaarheid
Bekaert	Industriële sector	0	1	1	1	0
Umicore	Industriële sector	1	1	1	1	0
Barco	Industriële sector	0	0	1	1	1
EVS Broadcast equipment	Industriële sector	0	0	0	1	0
Melexis	Industriële sector	1	0	1	1	1
Recticel	Industriële sector	0	1	1	1	0
Deceuninck	Industriële sector	0	0	1	1	0
Omega Pharma	Industriële sector	0	0	0	0	0
Solvay	Industriële sector	1	1	1	1	0
Ablynx	Industriële sector	0	0	0	0	0
Arseus	Industriële sector	0	0	0	0	0
IBA	Industriële sector	0	0	1	1	0
Galapagos	Industriële sector	0	0	0	0	0
Tessenderlo	Industriële sector	1	0	1	1	1
Thrombogenics	Industriële sector	0	0	0	0	0
Van de Velde	Industriële sector	1	1	1	1	1
		5	5	10	11	4
		31,25%	31,25%	62,50%	68,75%	25,00%
Colruyt	Dienstensector	0	1	1	1	0
GBL	Dienstensector	0	0	1	1	0
NPM	Dienstensector	0	0	1	1	1
Brederode	Dienstensector	0	0	0	0	0
Cie Bois Sauvage	Dienstensector	0	0	0	0	0
GIMV	Dienstensector	0	1	1	1	0
CMB	Dienstensector	0	0	0	0	0
Sofina	Dienstensector	0	0	0	0	0
Belgacom	Dienstensector	1	1	1	1	1
Mobistar	Dienstensector	0	0	1	1	1
D'ieteren	Dienstensector	1	0	1	1	0
NBB	Dienstensector	0	0	1	1	1
Euronav	Dienstensector	1	0	1	1	0
Exmar	Dienstensector	0	0	1	1	0
Elia	Dienstensector	1	0	1	1	1
Kinepolis	Dienstensector	0	0	1	1	0
RTL Group	Dienstensector	1	0	1	1	0
Ackermans & van Haaren	Dienstensector	0	0	0	1	0
Beffimo	Dienstensector	0	1	1	1	1
Aedifica	Dienstensector	0	0	0	0	0
CFE	Dienstensector	0	0	1	1	0
Retail Estate	Dienstensector	0	0	0	0	0
WDP	Dienstensector	0	0	1	0	0
Cofinimmo	Dienstensector	0	0	1	1	0
		5	4	17	17	6
		20,83%	16,67%	70,83%	70,83%	25,00%

Voor elk bedrijf wordt er gekeken of de MVO rapportage voldoet aan de kwaliteitscriteria. Voldoet de rapportage niet aan een bepaald criteria dan krijgt het voor dit criteria de score 0. Voldoet de rapportage wel aan een bepaald criteria dan krijgt het bedrijf voor dit criteria de score 1. Op deze manier worden er percentages bekomen die gebruikt kunnen worden voor de kwaliteitsanalyse.

Kwaliteit risicorapportage

Indeling op basis van de beursindex:

Bedrijf	Index	Risico's aan vraagzijde	risico's aan aanbodzijde	risico's inzake valuta en krediet
Ackermans & van Haaren	Bel20	1	1	1
Beffimo	Bel20	1	1	0
Cofinimmo	Bel20	1	1	0
Bekaert	Bel20	1	1	1
Umicore	Bel20	1	1	1
Belgacom	Bel20	0	1	1
Mobistar	Bel20	0	0	1
Colruyt	Bel20	1	1	1
GBL	Bel20	1	0	1
NPM	Bel20	1	0	1
Omega Pharma	Bel20	1	1	1
Solvay	Bel20	1	1	1
		10	9	10
		83,33%	75,00%	83,33%
Aedifica	BelMid	1	1	1
CFE	BelMid	1	1	1
Retail Estate	BelMid	0	1	1
WDP	BelMid	1	1	1
Barco	BelMid	1	1	1
EVS Broadcast equipment	BelMid	1	1	0
Melexis	BelMid	1	1	1
Recticel	BelMid	1	1	1
Deceuninck	BelMid	1	0	1
Brederode	BelMid	0	1	1
Cie Bois Sauvage	BelMid	1	0	1
GIMV	BelMid	0	1	1
CMB	BelMid	1	0	1
Sofina	BelMid	0	0	1
Ablynx	BelMid	1	0	1
Arseus	BelMid	1	1	1
IBA	BelMid	1	1	1
Galapagos	BelMid	1	0	1
Tessenderlo	BelMid	1	1	1
Thrombogenics	BelMid	1	1	1
D'ieteren	BelMid	1	1	1
NBB	BelMid	0	1	1
Euronav	BelMid	1	1	1
Exmar	BelMid	1	1	1
Elia	BelMid	1	1	1
Kinepolis	BelMid	1	1	1
RTL Group	BelMid	1	1	1
Sipef	BelMid	1	0	1
Van de Velde	BelMid	1	0	1
		24	21	28
		82,76%	72,41%	96,55%

Bedrijf	Index	lopende rechtszaken	risico's eventuele wetswijzigingen	risico's financiële structuur	risico's mbt het milieu
Ackermans & van Haaren	Bel20	0	0	1	0
Beffimo	Bel20	0	1	1	1
Cofinimmo	Bel20	0	1	1	0
Bekaert	Bel20	0	0	1	0
Umicore	Bel20	1	1	1	1
Belgacom	Bel20	1	0	1	0
Mobistar	Bel20	1	0	1	0
Colruyt	Bel20	1	1	1	1
GBL	Bel20	1	0	1	0
NPM	Bel20	0	1	1	1
Omega Pharma	Bel20	1	1	1	1
Solvay	Bel20	1	1	1	1
		7	7	12	6
		58,33%	58,33%	100,00%	50,00%
Aedifica	BelMid	0	1	1	1
CFE	BelMid	0	0	1	1
Retail Estate	BelMid	0	0	1	1
WDP	BelMid	1	0	1	0
Barco	BelMid	0	0	1	1
EVS Broadcast equipment	BelMid	0	1	1	1
Melexis	BelMid	1	0	1	0
Recticel	BelMid	1	0	1	1
Deceuninck	BelMid	0	0	1	0
Brederode	BelMid	0	0	1	0
Cie Bois Sauvage	BelMid	0	0	1	0
GIMV	BelMid	0	0	1	0
CMB	BelMid	0	0	1	0
Sofina	BelMid	0	0	1	0
Ablynx	BelMid	0	0	1	0
Arseus	BelMid	1	1	1	0
IBA	BelMid	0	1	1	0
Galapagos	BelMid	0	0	0	0
Tessengerlo	BelMid	0	0	1	1
Thrombogenics	BelMid	0	1	1	0
D'ieteren	BelMid	0	0	1	1
NBB	BelMid	1	0	0	0
Euronav	BelMid	0	1	1	1
Exmar	BelMid	0	0	1	0
Elia	BelMid	0	1	1	1
Kinopolis	BelMid	0	0	1	0
RTL Group	BelMid	1	1	1	0
Sipef	BelMid	1	0	1	0
Van de Velde	BelMid	0	0	0	0
		7	8	26	10
		24,14%	27,59%	89,66%	34,48%

Indeling op basis van de sector:

Bedrijf	Sector	Risico's aan vraagzijde	risico's aan aanbodzijde	risico's inzake valuta en krediet
Bekaert	Industriële sector	1	1	1
Umicore	Industriële sector	1	1	1
Barco	Industriële sector	1	1	1
EVS Broadcast equipment	Industriële sector	1	1	0
Melexis	Industriële sector	1	1	1
Recticel	Industriële sector	1	1	1
Deceuninck	Industriële sector	1	0	1
Omega Pharma	Industriële sector	1	1	1
Solvay	Industriële sector	1	1	1
Ablynx	Industriële sector	1	0	1
Arseus	Industriële sector	1	1	1
IBA	Industriële sector	1	1	1
Galapagos	Industriële sector	1	0	1
Tessenderlo	Industriële sector	1	1	1
Thrombogenics	Industriële sector	1	1	1
Van de Velde	Industriële sector	1	0	1
		16	12	15
		100,00%	75,00%	93,75%
Colruyt	Dienstensector	1	1	1
GBL	Dienstensector	1	0	1
NPM	Dienstensector	1	0	1
Brederode	Dienstensector	0	1	1
Cie Bois Sauvage	Dienstensector	1	0	1
GIMV	Dienstensector	0	1	1
CMB	Dienstensector	1	0	1
Sofina	Dienstensector	0	0	1
Belgacom	Dienstensector	0	1	1
Mobistar	Dienstensector	0	0	1
D'ieteren	Dienstensector	1	1	1
NBB	Dienstensector	0	1	1
Euronav	Dienstensector	1	1	1
Exmar	Dienstensector	1	1	1
Elia	Dienstensector	1	1	1
Kinopolis	Dienstensector	1	1	1
RTL Group	Dienstensector	1	1	1
Ackermans & van Haaren	Dienstensector	1	1	1
Beffimo	Dienstensector	1	1	0
Aedifica	Dienstensector	1	1	1
CFE	Dienstensector	1	1	1
Retail Estate	Dienstensector	0	1	1
WDP	Dienstensector	1	1	1
Cofinimmo	Dienstensector	1	1	0
		17	18	22
		70,83%	75,00%	91,67%

Bedrijf	Sector	lopende rechtszaken	risico's eventuele wetswijzigingen	risico's financiële structuur	risico's mbt het milieu
Bekaert	Industriële sector	0	0	1	0
Umicore	Industriële sector	1	1	1	1
Barco	Industriële sector	0	0	1	1
EVS Broadcast equipment	Industriële sector	0	1	1	1
Melexis	Industriële sector	1	0	1	0
Recticel	Industriële sector	1	0	1	1
Deceuninck	Industriële sector	0	0	1	0
Omega Pharma	Industriële sector	1	1	1	1
Solvay	Industriële sector	1	1	1	1
Ablynx	Industriële sector	0	0	1	0
Arseus	Industriële sector	1	1	1	0
IBA	Industriële sector	0	1	1	0
Galapagos	Industriële sector	0	0	0	0
Tessenderlo	Industriële sector	0	0	1	1
Thrombogenics	Industriële sector	0	1	1	0
Van de Velde	Industriële sector	0	0	0	0
		6	7	14	7
		37,50%	43,75%	87,50%	43,75%
Colruyt	Dienstensector	1	1	1	1
GBL	Dienstensector	1	0	1	0
NPM	Dienstensector	0	1	1	1
Brederode	Dienstensector	0	0	1	0
Cie Bois Sauvage	Dienstensector	0	0	1	0
GIMV	Dienstensector	0	0	1	0
CMB	Dienstensector	0	0	1	0
Sofina	Dienstensector	0	0	1	0
Belgacom	Dienstensector	1	0	1	0
Mobistar	Dienstensector	1	0	1	0
D'ieteren	Dienstensector	0	0	1	1
NBB	Dienstensector	1	0	0	0
Euronav	Dienstensector	0	1	1	1
Exmar	Dienstensector	0	0	1	0
Elia	Dienstensector	0	1	1	1
Kinepolis	Dienstensector	0	0	1	0
RTL Group	Dienstensector	1	1	1	0
Ackermans & van Haaren	Dienstensector	0	0	1	0
Beffimo	Dienstensector	0	1	1	1
Aedifica	Dienstensector	0	1	1	1
CFE	Dienstensector	0	0	1	1
Retail Estate	Dienstensector	0	0	1	1
WDP	Dienstensector	1	0	1	0
Cofinimmo	Dienstensector	0	1	1	0
		7	8	23	9
		29,17%	33,33%	95,83%	37,50%

Voor elk bedrijf wordt er gekeken of de risico rapportage voldoet aan de kwaliteitscriteria. Voldoet de rapportage niet aan een bepaald criteria dan krijgt het voor dit criteria de score 0. Voldoet de rapportage wel aan een bepaald criteria dan krijgt het bedrijf voor dit criteria de score 1. Op deze manier worden er percentages bekomen die gebruikt kunnen worden voor de kwaliteitsanalyse.

Auteursrechtelijke overeenkomst

Ik/wij verlenen het wereldwijde auteursrecht voor de ingediende eindverhandeling:

De niet-financiële informatie in het jaarverslag en de bedrijfsrevisor

Richting: **master in de toegepaste economische wetenschappen:
handelsingenieur-accountancy en financiering**

Jaar: **2011**

in alle mogelijke mediaformaten, - bestaande en in de toekomst te ontwikkelen - , aan de Universiteit Hasselt.

Niet tegenstaand deze toekenning van het auteursrecht aan de Universiteit Hasselt behoud ik als auteur het recht om de eindverhandeling, - in zijn geheel of gedeeltelijk -, vrij te reproduceren, (her)publiceren of distribueren zonder de toelating te moeten verkrijgen van de Universiteit Hasselt.

Ik bevestig dat de eindverhandeling mijn origineel werk is, en dat ik het recht heb om de rechten te verlenen die in deze overeenkomst worden beschreven. Ik verklaar tevens dat de eindverhandeling, naar mijn weten, het auteursrecht van anderen niet overtreedt.

Ik verklaar tevens dat ik voor het materiaal in de eindverhandeling dat beschermd wordt door het auteursrecht, de nodige toelatingen heb verkregen zodat ik deze ook aan de Universiteit Hasselt kan overdragen en dat dit duidelijk in de tekst en inhoud van de eindverhandeling werd genotificeerd.

Universiteit Hasselt zal mij als auteur(s) van de eindverhandeling identificeren en zal geen wijzigingen aanbrengen aan de eindverhandeling, uitgezonderd deze toegelaten door deze overeenkomst.

Voor akkoord,

Vaes, Sarah

Datum: **30/05/2011**